

895.914

พ 912 ก

ร.3

การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน

15 ต.ค. 2539

ปริญญานิพนธ์
ของ
เพ็ญศิริ สอนสารี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

มีนาคม 2539

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

B 46198

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอก
ภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....ประธาน

(อาจารย์วินัย ภูระหงษ์)

.....กรรมการ

(อาจารย์จินตนา พุทธเมตตา)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน

(อาจารย์วินัย ภูระหงษ์)

.....กรรมการ

(อาจารย์จินตนา พุทธเมตตา)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รศ.ดร.อัมพร สุขเกษม)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ดร.ศิริยุภา พูลสุวรรณ)

วันที่...๕.....เดือน...มีนาคม..พ.ศ..2539..

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
วิชาเอกภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....ประธาน

(อาจารย์วินัย ภูระหงษ์)

.....กรรมการ

(อาจารย์จินตนา พุทธเมตตา)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน

(อาจารย์วินัย ภูระหงษ์)

.....กรรมการ

(อาจารย์จินตนา พุทธเมตตา)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รศ.ดร.อัมพร สุขเกษม)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ดร.ศิริยุภา พูลสุวรรณ)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ..2539..

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาเป็นอย่างสูงจาก อาจารย์วินัย ภูะหงษ์ ประธานที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ อาจารย์จินตนา พุทธเมตะ กรรมการที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ท่านทั้งสองได้กรุณาให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ ช่วยตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ อีกทั้งให้ความเมตตาห่วงใยแก่ผู้วิจัยอย่างยิ่ง ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร.อัมพร สุขเกษม กรรมการสอบปริญญานิพนธ์ที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่งานวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ ที่ช่วยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และให้คำแนะนำอันมีค่า ช่วยให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ บิดา มารดา ผู้มีพระคุณสูงสุดในชีวิตของผู้วิจัย ที่ให้กำลังใจจนประสบความสำเร็จ และขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโททุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือห่วงใยตลอดมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยความรักและเคารพเป็นอย่างยิ่ง

เพ็ญศิริ สอนสารี

สารบัญ

บทที่

หน้า

1	บทนำ.....	1
	ภูมิหลัง.....	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	4
	✓ ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	4
	✓ นิยามศัพท์.....	4
	การดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	5
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....	5
2	วิเคราะห์โลกทัศน์ในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน.....	12
	2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม.....	12
	2.1.1 โลกทัศน์ที่มีต่อบุคคลในสังคม.....	12
	2.1.2 โลกทัศน์ที่มีต่อสภาพสังคม.....	20
	2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษา.....	27
	2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อเศรษฐกิจ.....	30
	2.4 โลกทัศน์ที่มีต่อการเมือง การปกครอง.....	39
	2.5 โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนา.....	48
	2.6 โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ.....	50
	2.6.1 ความสวยงามของธรรมชาติ.....	54
	2.6.2 ธรรมชาติมีทั้งประโยชน์และโทษ.....	54

2.6.2.1	ธรรมชาติมีประโยชน์.....	57
2.6.2.2	ธรรมชาติมีโทษ.....	60
2.7	โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะ.....	62
2.7.1	โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงจิตรกรรม.....	62
2.7.2	โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงประติมากรรม.....	69
2.7.3	โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงสถาปัตยกรรม.....	73
2.7.4	โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงดนตรีนาฏศิลป์.....	90
3	สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	96
	ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า	96
	การดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	96
	สรุปผลการศึกษาค้นคว้า.....	97
	อภิปรายผล.....	101
	ข้อเสนอแนะ.....	102
	บรรณานุกรม	105
	ภาคผนวก.....	106
	ก. พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า	
	เจ้าอยู่หัว.....	107
	ข. ประวัติและเนื้อหาพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน.....	120
	ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	137

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น พระมหากษัตริย์ที่มีพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ต่อประเทศชาติและปวงชนชาวไทย ทรงทะนุบำรุง ประเทศชาติเพื่อเตรียมตัวรับความเจริญทางตะวันตก ที่ไหลบ่ามาสู่ประเทศทางตะวันออก ทรงดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายป้องกันประเทศให้ร่มเย็นเป็นสุข ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจที่สำคัญ คือ การเลิกทาส การคมนาคม การปกครอง การแพทย์ การศาสนา การศาล ในด้านการกวี ทรงพระปรีชาญาณอย่างยอดเยี่ยม เป็นที่สรรเสริญทั่วไป ดังเช่น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2505 : บทนำ) ได้มีพระนิพนธ์บทนำ พระราชนิพนธ์เรื่องโคธรีซิมทราบ และตามเสด็จไทรโยคถึงพระปรีชาสามารถใน ด้านการกวีว่า

... พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีคุณลักษณะสมเป็นกวีชั้นเยี่ยม กล่าวคือ ทรงเป็นนักปราชญ์ชำนาญทั้งภาษาไทยและเทศ อันเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการ พระราชนิพนธ์ พระองค์บริบูรณ์ไปด้วยลักษณะกวีตามคติพุทธศาสน์พร้อมทั้ง 4 ประการ คือ

ทรงเป็นจินตกวี ทรงพระราชนิพนธ์โดยใช้ความคิดของพระองค์เอง เช่น พระราชนิพนธ์ เรื่องเงาะป่า

ทรงเป็นสุตกวี ทรงพระราชนิพนธ์ตามเรื่องที่ได้ทรงสดับมาได้อย่างดีเลิศ เช่น บทพระราชนิพนธ์ที่ทรงแปลจากภาษาอื่นต่าง ๆ มีบทพระราชนิพนธ์นิราชาคริตเป็นต้น

ทรงเป็นนรธกวี คือทรงพระราชนิพนธ์ตามสภาพความเป็นจริง เช่นพระราชนิพนธ์เป็นโคลงสุภาพิตและข้อธรรมต่าง ๆ

ทรงเป็นปฏิภาณกวี คือทรงพระราชนิพนธ์โดยไม่ได้ทรงตระเตรียม ทรงใช้พระราชปฏิภาณอันเฉียบแหลม เช่นนิราศรัตนะ พระราชดำรัสต่าง ๆ และสักวาโคลงกลอนอื่น ๆ อีกมาก ...

ศักดิ์ศรี แยมน์ัดดา (2526 : 6-9) กล่าวยกย่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงมีอัจฉริยภาพสูงเด่นในการประพันธ์ สมควรจะถวายพระสมัญญาว่า "มหाराชกวี" โดยให้เหตุผลว่า

... พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงมีผลงานมากมายและดีเด่น ทั้งด้านร้อยแก้วและร้อยกรอง จึงทรงเป็นทั้งนักประพันธ์ และกวีในขณะเดียวกัน กระบวนพรรณนาร้อยแก้วของพระองค์นั้น นอกจากจะแจ่มแจ้งชัดเจนแล้ว ยังทรงแทรกความคิดเห็นส่วนพระองค์อันเป็นพระราชวิเคราะหฺ์และพระราชวิจารณ์ลงไปด้วย ซึ่งนับว่าเป็นข้อสังเกต หรือแง่คิดที่มีค่าประกอบด้วยเหตุผลอย่างดี พระราชนิพนธ์บทร้อยกรองนั้นมีมากหลาย และทรงพระราชนิพนธ์ด้วยแบบแผนของการประพันธ์ร้อยกรองทุกชนิด...

จีบ อังประทีป (2511 : 80) ได้เขียนเรียงความยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงพระปรีชาญาณทางด้านวรรณคดีของพระองค์ว่า

... ชื่นเชื่อว่าความเรียงและบทกลอน รวมทั้งโคลง ฉันท์ อันเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วไม่ว่าจะทรงไว้ในเรื่องใด ย่อมมีผู้สรรเสริญ ละเห็นพ้องเป็นอันเดียวกันว่า เป็นหนังสือที่ประกอบด้วยปฏิภาณโวหารอย่างเอก ชวนอ่านชวนฟังไม่รู้เบื่อ และสมควรเป็นแบบอย่างของผู้ศึกษาการแต่ง

หนังสือไทยได้ ด้วยมีลักษณะบริบูรณ์ ทั้งคติโลก คติธรรม กล่าวคือเผยแผ่ความรู้ใน
สิ่งต่าง ๆ และเป็นเครื่องบันเทิงใจ พร้อมทั้งมีจรรยาสุภาษิตอันเป็นแก่นสาร ...

ในบรรดาพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่มีมากมายนั้น พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านเป็นงานเขียนร้อยแก้วที่ดีเยี่ยม ดังที่สมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2466 : คำน่า) ได้มีพระนิพนธ์ไว้ในคำ
นำหนังสือพระราชนิพนธ์ไกลบ้านว่า

... อันพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านนี้ เป็นหนังสือเรื่องหนึ่งซึ่งอ่านไม่รู้จักเบื่อ ข้าพเจ้า
เองได้อ่านประมาณเห็นจะราวห้าเที่ยวหกเที่ยวแล้วยังไม่เบื่อ ใครได้เคยอ่านมาแต่
ก่อนก็กล่าวเช่นเดียวกัน เพราะพระราชปฏิภาณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์กระบวนพรรณนาว่าด้วยสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ดี ฤๅกระบวน
บรรยายเล่าเรื่องราวอันใดก็ดี แจ่มแจ้งอ่านจับใจ ไม่ว่าพระราชนิพนธ์เรื่องใด ๆ
ในกระบวนนั้นแทบไม่มีผู้ใดเทียมถึง แลหนังสือเรื่องไกลบ้านนี้ นอกจากดาร์สเล่า
ความทุกข์สุขส่วนพระองค์ในการที่เสด็จในครั้งนั้น ทรงพระราชนิพนธ์พรรณนาว่า
ด้วยถิ่นฐานบ้านเมือง แลบรรยายถึงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของนานาประเทศ ซึ่ง
เป็นเรื่องแปลกประหลาดกับกระแสนพระราชวิจารณ์อันสุขุมคัมภีรภาพ และมีเรื่องสนุก
ขบขันแกมกันไป จึงชวนอ่านเพลิดเพลินไม่รู้จักเบื่อ ...

บทพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
นั้น นอกจากกระบวนพรรณนาร้อยแก้วจะดีเยี่ยม แสดงให้ถึงพระปรีชาสามารถในทาง
กวีของพระองค์แล้วยังได้ให้รายละเอียดทางด้านความรู้ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์
วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

ค่านิยม แง่คิดคติสอนใจ อีกทั้งยังสะท้อนให้เข้าใจถึงโลกทัศน์ของพระองค์ได้อย่างชัดเจน
ดังที่ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2519 : 44) กล่าวว่า "ทัศนะของกวีเป็นสิ่งที่คัมภีร์ของกวี

วรรณคดีทุกบทต้องมีทัศนะของกวีแฝงอยู่ผุดกันแต่มากระหว่างนั้น การศึกษาบทพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านทำให้เห็นถึงโลกทัศน์ที่ลึกซึ้งของพระองค์ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ จึงเห็นสมควรที่จะศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านต่าง ๆ

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน ทำให้เข้าใจถึงทัศนะและความคิดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อสังคม วัฒนธรรม การเมือง อันทำให้เข้าใจถึงแนวทางการปกครอง ซึ่งสามารถนำประเทศชาติให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของต่างชาติ

คำนิยามศัพท์

โลกทัศน์ หมายถึง ความคิดเห็น ความเชื่อ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น ซึ่งปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเอกสาร โดยเสนอผลการศึกษารูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ มีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยทางด้าน
 - 1.1 พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - 1.2 ประวัติความเป็นมาของพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน
 - 1.3 เกณฑ์ในการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมในด้านโลกทัศน์
2. วิเคราะห์โลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน ด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อความที่กวีบรรยายในด้านต่อไปนี้
 - 2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม
 - 2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษา
 - 2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อเศรษฐกิจ
 - 2.4 โลกทัศน์ที่มีต่อการเมือง การปกครอง
 - 2.5 โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนา
 - 2.6 โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ
 - 2.7 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะ
3. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโลกทัศน์
- มีผู้สนใจศึกษาความหมายของคำว่า 'โลกทัศน์' ไว้ดังนี้



วิทย์ วิศทเวทย์ (2520 : 169) กล่าวว่าโลกทัศน์คือความเชื่ออันเป็นระบบของ
คนหนึ่ง ๆ เราอาจพูด คิด ทำอะไรต่ออะไรหลายอย่าง อันเป็นทัศนะพื้นฐานนี้แหละคือ
โลกทัศน์ของคน ๆ นั้น ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดทิศทางชีวิตของแต่ละคน และเป็นตัว
กำหนดทิศทางของสังคมมนุษย์ด้วย

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2525 : 18) ให้ความหมายของคำว่า 'โลกทัศน์' ว่าโลก
ทัศน์หมายถึงความคิดรวบยอดในการสนองตอบ ต่อภาพที่มนุษย์ยังเห็นหรือแลเห็นสิ่ง
ต่าง ๆ ในลักษณะที่เน้นแนวความคิด ความเชื่อ และทรรศนะ

สมบัติ จันทรวงศ์ (2537 : 1) ให้ความหมายว่าโลกทัศน์ หมายถึงระบบรวม
ทั้งหมดของความคิดความอ่าน ความเชื่อ ทัศนคติที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมหนึ่ง ๆ
มีร่วมกัน อันเกี่ยวข้องกับปัญญาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์

ปัจจุบันมีผู้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาโลกทัศน์ของบุคคลจากวรรณกรรม
ประเภทต่าง ๆ อยู่มาก เอกสารและงานวิจัยซึ่งให้ความรู้ในเรื่องหลักเกณฑ์ และวิธีการ
ศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์ ได้แก่

จำเริญ แสงดวงแข (2523) ได้ศึกษาโลกทัศน์ชาวไทยภาคใต้ที่ปรากฏใน
เพลงกล่อมเด็กซึ่งมีเนื้อร้องเป็นภาษาไทย โดยวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวไทยภาคใต้ใน
แง่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และ
ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ พบว่า

ชาวไทยภาคใต้มีโลกทัศน์ว่า สตรีต้องรักษาวลสงวนตัว ไม่คบหาสมาคมกับชาย
ใด และจะต้องสำรวมกิริยามารยาท จึงไม่นิยมให้มีธรรมเนียมที่จะให้ชายหญิงได้พบปะ
พูดคุยกัน

ชาวไทยภาคใต้หวังว่าบุรุษควรเป็นผู้นำในสังคมและครอบครัว จึงนิยมให้การ
ศึกษาแก่บุตรชายมากกว่าบุตรหญิง สังคมไทยภาคใต้ยังไม่ให้ความเสมอภาคทางเพศเท่า
ที่ควร ความรักและชายซึ่งในธรรมชาติทำให้เกิดวรรณกรรมที่มีคุณค่าหลายเรื่อง ทั้งที่
เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์และวรรณกรรมมุขปาฐะ ดำรายาพื้นบ้านที่ประกอบจากพืช
และสัตว์ ได้แสดงถึงความเข้าใจในธรรมชาติของชาวไทยภาคใต้ได้เป็นอย่างดี

ชาวไทยภาคใต้เป็นจำนวนมากยังเลื่อมใสมงายอยู่กับไสยศาสตร์ ความเชื่อ เรื่องเครื่องรางของขลัง และการทำพิธีทางไสยศาสตร์ เพื่อให้คุณให้โทษแก่ตนเองและผู้อื่น

เรณู อรรถาเมศร์ (2528) ได้ศึกษาโลกทัศน์ชาวล้านนาไทย จากวรรณกรรม ล้านนาไทย ที่มีการปริวรรตแล้วจำนวน 10 เรื่อง พบโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทย ที่น่าสนใจหลาย ประเด็นดังนี้

1. โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ พบว่าชาวล้านนาไทยมีโลกทัศน์ต่อสถานภาพทางเพศชายและเพศหญิงต่างกัน เพศหญิงมีสถานภาพทางสังคมดีกว่าเพศชาย ทั้งในฐานะ หญิงโสด ภรรยา และมารดา แต่ชีวิตภายในครอบครัวหญิงและชายต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน

2. โลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการเมือง และสถานภาพทางการเมือง ชาวล้านนาไทยเชื่อว่าฤาษีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่องกำเนิดรัฐ การสรรหาผู้ปกครอง ตลอดจนกำหนดลักษณะผู้ปกครอง คุณสมบัติที่สำคัญของผู้ปกครองซึ่งประกอบด้วย สมบัติทั้งสามประการ คือ คุณสมบัติ รูปสมบัติ และทรัพย์สมบัติ ดำรงตนอยู่ในฐานะ เป็นพระโพธิสัตว์ ส่วนโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับสถานภาพทางชนชั้นนั้น วรรณกรรมได้จัดแบ่งช่วงชั้นทางสังคมไว้ 3 ชั้น คือ ผู้ปกครอง ไพร และข้า

3. โลกทัศน์ที่มีต่อการเลือกคู่ครองและการแต่งงาน การดำเนินชีวิต หนุ่มสาวชาวล้านนามีอิสระในการเลือกคู่ครอง แต่การแต่งงานจะต้องยึดมั่นประเพณี ชีวิตหลังแต่งงานต้องผูกพันอยู่กับครอบครัวและเครือญาติ

4. โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวล้านนามองเห็นคุณค่าของธรรมชาติมากที่สุดจนถือว่าธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ธรรมชาติเป็นที่รวมของความรัก ความดีงาม นอกจากนี้ชาวล้านนายังเชื่อว่า ยังมีสิ่งเหนือธรรมชาติควบคุมชีวิต และธรรมชาติให้เป็นไปต่าง ๆ ทั้งที่เป็นมงคลและอัปมงคล

สมบัติ จันทรวงศ์ (2537) ได้ศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองของสุนทรภู่ ซึ่งใช้กลวิธีวิเคราะห์เนื้อความที่กวีบรรยาย จะเน้นการวิเคราะห์ความหมายของคำที่เป็นหลักความคิดที่กวีใช้เป็นส่วนใหญ่ การพิจารณาจะกระทำควบคู่กันไปกับการอ้างอิงสภาพแวดล้อมที่กวีใช้ คำหลักนั้น ๆ ประกอบกับผลการพิจารณาสภาพทางสังคม เช่น ความเชื่อทางศาสนาของยุคนั้น ตลอดจนประวัติส่วนตัวของกวีด้วยอีกสิ่งหนึ่ง สำหรับหลักการทดสอบความถูกต้องของการเลือกคำที่เป็นหลักทางความคิดมาวิเคราะห์นั้น นอกจากจะพิจารณาจากความสำคัญและความถี่ที่ใช้ในงานแต่ละชิ้นของกวีแล้ว ก็จะมีการพิจารณาความต่อเนื่อง ตลอดจนความสำคัญของความหมายของคำที่กวีใช้ในงานทั้งหมดด้วย โดยมีข้อสมมติฐานไว้ล่วงหน้าว่า โลกทัศน์ของบุคคลนั้นย่อมถูกจำกัดหรือถูกกำหนด อย่างสำคัญโดยฐานะของบุคคลนั้น ๆ ในสังคมและโลกทัศน์ของบุคคลจะมีขอบเขตกว้างขวางลึกซึ้งเพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้น ๆ มีรูปแบบของความสัมพันธ์กับบุคคลหรือสถาบันอื่น ๆ ในสังคมกว้างขวางมากน้อยแค่ไหนด้วย

สำหรับข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ข้อมูลประเภทพื้นฐาน ได้แก่ งานเขียนของสุนทรภู่เอง ตลอดจนงานเขียนอื่น ๆ ที่สุนทรภู่อ้างอิง
 2. ข้อมูลประเภททุติยภูมิ ได้แก่ บทวิจารณ์และบทอธิบายงานเขียนของสุนทรภู่
- จากการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้พบว่า โลกทัศน์ทางการเมืองของสุนทรภู่ ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเป็นหลักใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นความคิดเห็นเบื้องต้นนั้นสุนทรภู่เชื่อตามคติทางศาสนาพุทธว่า ชีวิตในโลกนี้คือ การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกหรือจักรวาลที่เราอาศัยอยู่นี้ ถูกควบคุมโดยอำนาจของบุญกรรม ฐานะและบทบาททางสังคมของบุคคล เป็นสิ่งที่กำหนดมาโดยบุญกรรมอันแตกต่างกันออกไป และลักษณะที่ดีของสังคมก็อยู่ที่การที่บุคคลประพฤติตามกรอบระเบียบสังคม ที่กำหนดบทบาทและฐานะทางสังคมของบุคคลไว้อย่างไม่เท่าเทียมกันโดยเคร่งครัด

สุวรัตน์ พงษ์แก้ว (2535) ได้ศึกษาโลกทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมของ
อังคาร กัลยาณพงศ์ ซึ่งศึกษาโลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ
รวมทั้งศึกษากลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ในวรรณกรรมของอังคาร กัลยาณพงศ์ พบว่า

1. โลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์ที่เป็นคนไทยนั้น คนไทยต้องอยู่ด้วยปัญญาความคิด
ของตนต้องมีความกตัญญูต่อบรรพชนผู้ปกป้องประเทศชาติ โลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์ทั่วโลก
พบว่ามนุษย์ไม่ควรทำสงครามเพื่อแย่งชิงความเป็นมหาอำนาจ เพราะจะทำให้โลก
ประสบกับความหายนะ

2. โลกที่มีต่อธรรมชาติ อังคารต้องการให้บุคคลทั่วไปช่วยกันอนุรักษ์ธรรมชาติ
เพราะธรรมชาติมีประโยชน์ ทั้งในด้านการดำรงชีพ และให้ปรัชญาในการดำเนินชีวิตของ
มนุษย์ได้

3. โลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ อังคารมีความเชื่อทางศาสนา ที่เกี่ยวกับ
ความเชื่อในเรื่องพระรัตนตรัยว่า สามารถบันดาลความสุข ความสำเร็จแก่ผู้ยึดถือได้
ตลอดจนความเชื่อเรื่องสิ่งลี้ลับ อังคารเชื่อว่า วิญญาณ กรรม การเวียนว่ายตายเกิด
นั้นมีจริงในส่วนของการศึกษากลวิธีในการนำเสนอโลกทัศน์นั้น อังคาร กัลยาณพงศ์ใช้
กลวิธีการนำเสนอที่หลากหลายคือ

1. การใช้สัญลักษณ์
2. การใช้บุคลาธิษฐาน
3. การใช้บทสนทนาของตัวละคร
4. การใช้คำถามชวนคิด
5. การเล่าเรื่อง
6. การใช้คำกล่าวที่เป็นสำนวน ภาษิต คำพังเพย

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน

เปลื้อง ณ นคร (2523 : 426) ได้กล่าวถึงประวัติที่มาของพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านไว้ว่า

...เป็นพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2449 รวมพระราชหัตถเลขา 43 ฉบับ เป็นทำนองจดหมายเหตุรายวัน ตั้งแต่เสด็จออกจากพระนคร คืบวันที่ 1 วันพุธที่ 27 มีนาคม ร.ศ.125 ถึงคืบที่ 225 วันพุธที่ 6 พฤศจิกายน ร.ศ.126 เดิมเป็นพระราชหัตถเลขา "ส่วนพระองค์" พระราชทานมายังสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล ซึ่งสมัยนั้นมีหน้าที่เป็นราชเลขาธิการฝ่ายในสมเด็จพระบรมชนก พระราชหัตถเลขาที่พระราชทานมานั้นมิได้ทรงอย่างแบบราชการ หรืออย่างพระเจ้าแผ่นดิน แต่เป็นทำนอง "จดหมายพ่อเขียนถึงลูก ซึ่งเป็นที่รักใคร่ห่วงใย" พระราชเลขานี้ได้พิมพ์จำหน่าย เมื่อเสด็จกลับพระนครแล้วหนึ่งเดือน เรียกนามใหม่ว่า "พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน"...

สัมพันธ์ วรรณตรี (2492 : 190-191) ได้เขียนเรียงความขอพระเกียรติเรื่องพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง เล่ม หรือ บท ที่ข้าพเจ้าชอบมากที่สุด กล่าวถึงพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านว่า

...พระราชนิพนธ์เรื่อง "ไกลบ้าน" ก่อปรด้วยข้อความที่ดีเด่น ความเรียงในการประพันธ์ไม่ลืกลั่น การลำดับเรื่องก็ดำเนินไปอย่างเรียบ ง่าย สุขุมสมเหตุสมผล ทั้งนี้เพราะพระราชปฏิภาณอันยอดเยี่ยม ตอนใดที่ต้องการรวบรัดเพื่อให้รู้เรื่องดีก็ทรงใช้คำสั้น ๆ ได้ความชัดเจนสมลักษณะบรรยายโวหาร ตอนใดที่ต้องการสำนวนเพื่อให้ความเด่นก็ทรงใช้พรรณนาโวหาร กระบวนพรรณนาว่าด้วยสิ่งหนึ่งสิ่งใด ถ้ากระบวนบรรยายเล่าเรื่องราวอันใดก็ดี ย่อมแจ่มแจ้งจับใจ ไม่ว่าจะทรงพระราชนิพนธ์บทใด ๆ

ในขบวนนั้น ไม่มีผู้ใดเทียบถึง พระองค์ทรงกล่าวได้ละเอียดลออจริง ๆ อ่านแล้ว รู้สึกว่าจะมองเห็นภาพได้อย่างชัดเจน รวากับได้รู้ได้เห็นด้วยตาของตนเอง...

พระราชนิพนธ์เรื่อง "ไกลบ้าน" แม้ว่าจะทรงพระราชนิพนธ์ ทำนองจดหมาย เหตุรายวันก็ตาม แต่ก็จัดเข้าลักษณะหนังสือข่าวของสมัยนั้นโดยสมบูรณ์ เพราะว่าเป็น พฤติการณ์ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นจากบทความเป็นจริงอันน่าสนใจของชนหมู่มาก และ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นทำนองให้ข่าว ต่อผู้อ่านอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา ยิ่งพระองค์ผู้ ทรงมีความสำคัญเป็นประมุขของประเทศชาติ ทรงพระราชทานข่าวด้วยพระองค์เองแล้ว ก็ยิ่งทำให้ข่าวนั้นมีความสำคัญยิ่งขึ้น

วรรณ บัวเกิด และธิดา โมสิกรัตน์ (2533 : 367) กล่าวถึงคุณค่าในเรื่องไกล บ้านว่าเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. คุณค่าทางด้านความรู้ ให้ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณีของ บ้านเมืองต่าง ๆ ในยุโรป
2. คุณค่าทางด้านภาษาและวรรณคดี เป็นหนังสือความเรียงร้อยแก้วที่แต่งดี คืออ่านง่าย สำนวนโวหารไพเราะ ข้อความชัดเจนแจ่มแจ้ง ให้ความเพลิดเพลินเฝ้าชมอง

เอกสารและงานวิจัยที่ได้นำเสนอมานี้ ผู้วิจัยได้ใช้เป็นข้อมูลประกอบในการ ศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน ต่อไป

บทที่ 2

วิเคราะห์โลกทัศน์ในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน

การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านนี้ จะจำแนกออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม
- 2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษา
- 2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อเศรษฐกิจ
- 2.4 โลกทัศน์ที่มีต่อการเมือง การปกครอง
- 2.5 โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนา
- 2.6 โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ
- 2.7 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะ

2.1 โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม

บุญสนอง บุญโยทยาน (2510 : 23) ให้ความหมายของคำว่า สังคม หมายถึง กลุ่มมนุษย์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะมีลักษณะเป็นสังคม กลุ่มมนุษย์นั้นต้องมีความสามารถที่จะคงอยู่ด้วยตัวของตัวเอง

สภาพสังคมของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ที่ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่ามีสังคม มีความเจริญก้าวหน้า เนื่องจากมีการพัฒนาในวิทยาการแขนงต่าง ๆ เมื่อพระองค์เสด็จประพาศยุโรปครั้งหลังนี้ ทรงพบเห็นลักษณะความเจริญอย่างรวดเร็วของยุโรป จึงทรงแสดงโลกทัศน์ที่มีต่อสังคมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

2.1.1 โลกทัศน์ที่มีต่อบุคคลในสังคม

โลกทัศน์ที่มีต่อบุคคลในสังคม หมายถึงความคิดเห็น และทัศนะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อบุคคลในสังคมที่พระองค์ทรงพบเห็นพระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนคติต่อบุคคลที่ทรงทอดพระเนตรระหว่างเสด็จประพาสว่า ผู้คนในแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน พระองค์ทรงกล่าวว่าคนอังกฤษมีความรับผิดชอบในหน้าที่ กล้าแสดงความคิดเห็น และระบบการทำงานของอังกฤษก็เป็นระบบการทำงานที่เปิดโอกาสให้ผู้ย่อยได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ผู้ใหญ่ก็ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้ย่อย ทำให้ทุกคนทำงานด้วยความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา หรือเกียจคร้านเหมือนคนไทย การงานก็พัฒนาก้าวหน้าไปได้มาก ทรงมีทัศนะที่ค่อนข้างพอพระทัยกับระบบการทำงานของคนอังกฤษและทรงดำนิประชาชนของพระองค์เอง ที่มีการทำงานค่อนข้างจะตรงข้ามกับคนอังกฤษ ดังข้อความว่า

...ความผิดกันในระหว่างเรากับอังกฤษมันขึ้นจริง ๆ ข้างฝ่ายอังกฤษการมันเดินจากผู้ย่อย ผู้ย่อยกลับจะต้องเป็นผู้นำผู้ใหญ่ให้ทำเช่นนั้นเช่นนี้ ผู้ใหญ่จะทำอะไรออกจะต้องถามผู้ย่อยว่า จะเอาเช่นนั้นได้อย่างไร ถ้าผู้ย่อยต้องพยุผู้ใหญ่ ไม่ว่าการอะไรๆ มันต่อกันขึ้นมาเป็นชั้น ๆ เช่นไปซื้อรถจะไปทางไหน ผู้จะบัญชาออกสั่งแกมตาเจ้าของท้องที่ถ้าคนขับ ต้องเสนอขึ้นมาว่าอย่างนั้นดี ไปทางนั้นดี แกไขกันเล็กน้อยก็ตกลงได้ เช่นนี้ไปนัวอย่างดูเปนไปตามลำดับทุก ๆ ชั้นที่สุดนายทหารสัญญาบัตรนายสิบก็มาบอกได้นานาที่ต้องทำเช่นนั้น ๆ เปนน่าประหลาด ว่าคนพวกนั้นทำไมมันไม่ชี้เกียจๆ ไม่เหลวส่วนของเรามันตรงกันข้าม ถ้าหัวหน้าหยุดแล้วก็หยุดตามกันลงไปเป็นแถวงานมันเดินด้วยหัวหน้า ข้างอังกฤษมันเดินข้างปลายขึ้นมา...

(เล่ม 1 หน้า 454)

พระองค์ได้ทรงมีความเห็นว่า คนฝรั่งเศสเป็นคนที่มีความรับผิดชอบ รู้หน้าที่ว่าเวลาใดทำงานหรือเวลาใดเป็นการเล่น นอกจากนั้น พระองค์ทรงเปรียบกับคนไทยว่า คนฝรั่งเศสมีนิสัยต่างกับคนไทย คนไทยเรายังไม่มีความรับผิดชอบในหน้าที่เพียงพอ เพราะถ้าได้เล่นสนุกแล้ว ก็จะเล่นจนไม่ยอมกลับมาทำงานอีก

เมื่อทอดพระเนตรผู้คนที่อยู่ในประเทศต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงแสดงทัศนะของพระองค์ต่อผู้คนในประเทศต่าง ๆ นั้น ๆ

...ในหมู่นี้เวลากลางคืนโรงมหรศพที่เล่นอยู่ข้างถนนทั้งปวงเลิกหมด เหตุด้วยหนาว ต้นไม้ก็ใบร่วงโกร่งเกรงไปทั้งนั้นดูไม่ใคร่จะงาม เว้นไว้แต่ถนนบุลวาร์ดแลอื่น ๆ ที่มีร้านขายของ ขายอาหารแลสุรา ไม่ได้ลดหย่อนชาเลื่อมเลย ตกบ่ายคนยังเดินพลั่งไหลเป็นน้ำ ไหลอยู่ทั้ง 2 ฟากมากกว่าเมื่อมาคราวก่อนรถก็เหมือนสวะลอยเต็มไปไม่ขาดสายข้างมีแต่ความสนุกสนานกันเสียจริง ๆ ไม่เบื่อเลย ไม่เห็นมีใครทำอะไรในตอนบ่ายเท่านั้น ร้านรวงก็ดูเปิดอยู่เฉย ๆ ไม่มีใครอยู่ ถ้าจะมีที่คนนั่งก็นั่งนาร้านกินเข้ากินเหล้ากินน้ำส้มดื่มดูกันไปเต็ม ๆ ทุกแห่ง การอยู่เช่นนั้นจะแสดงกับเมืองเราเป็นอันมาก ถ้าหากว่าเมือง เราเป็นเช่นนั้นเห็นจะไม่มีใครทำงานเพราะถึงเวลาเล่นก็เล่น ทำงานก็ทำงานนั้นออกจะไม่ใช่เป็น วิสัยชาวเรา ถ้าได้เล่นก็จะเล่นกันไปจนทั้งงาน ไม่น่าจะนึกเอาอย่างเลย...

(เล่ม 2 หน้า 435)

*และพระองค์ยังทรงมีความเห็นว่า การที่คนไทยมีโรงยา โรงบ่อนเบี้ย จึงทำให้มีลักษณะที่เล่นจนลืมเวลา ดังนั้นการเล่นในลักษณะนี้ของพระองค์จึงไม่ใช่การออกกำลังกาย แต่เป็นการเล่นการพนันที่เล่นจนลืมเวลา ดังข้อความว่า

...ส่วนความเพลิดเพลินของเจ้าพวกนี้ มันไม่มีโรงยา มันไม่มีบ่อนเบี้ยที่จะไปนอนอัดถานั่งจม มันมีแต่โรงสุรา ที่เรียกว่าตรัดโตเรียราย ๆ ไปตามหนทาง อ้ายการที่ไปกินเหล้านั้น มันชวนจะให้ออกตึงตังมากกว่าที่จะไปนั่งซึม ไม่เหมือนของเราอากาศร้อน มันชักให้ซี้เกียจเต็มที่ จะออกไปตากแดดหนักเข้าก็จับไข้ ทำอะไรประเดี๋ยวหนึ่งก็เหือดกโซม เหนื่อย มันชวนแต่จะให้ซุกเข้ากระท่อม ทับใต้ต้นหมากรากไม้อะไรไปอย่างเดียว ยกเบี้ยแลผืนเสื่อ การกินเหล้าจะว่าเหมือนฝรั่ง มันก็ยังผิดฝรั่งกินดื่มมันกินเป็น

อาหารอย่างหนึ่ง แทนดินน้ำซึ่งมันรู้สึกในใจว่าเป็นการจำเอน ไม่มีเก้ถ้าไม่มี
 อับอายในการกินเหล้าข้างฝ่ายเราอายน้ำก็กินอยู่อายเหล้านั้นเป็นของเพิ่มเติมพิเศษ
 ออกไปนอกจากความจำเอน กินสำหรับให้เมา สำหรับให้เก้ ถ้าถ้าไม่ยอมให้ใคร
 รู้ก็กินซ่อน ๆ ความตั้งใจที่จะกินมันผิดกันคนละฐานไม่ร่วมกันเลย ถ้าจะหาเหตุอะไร
 สำหรับโทษว่าทำไมคนเรามันถึงไม่แข็งแรงเหมือนอย่างฝรั่ง มันน่าจะโทษอากาศมาก
 กว่าอย่างอื่นหมด ช่างเสียเปรียบกันจริง ๆ

(เล่ม 1 หน้า 155-156) x

เมื่อทอดพระเนตรผู้คนที่อยู่ในประเทศต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า ผู้คนในแต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันไปตามรูปร่าง
 ลักษณะและอุปนิสัย ดังเช่นชาวเมืองเอเดน ซึ่งพระองค์ทรงมีทัศนะว่า นอกจากบ้าน
 เรือนจะสกปรกแล้ว คนที่นี้ยังมีจิตใจสกปรก และมีนิสัยเลวทราม จนข้าราชการบริพารของ
 พระองค์เปรียบพฤติกรรมของผู้คนในเมืองนี้เหมือนกับสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งแสดงถึงการดู
 ถูกดูหมิ่นอย่างชัดเจน ดังข้อความว่า

...เมืองเอเดนนี้ถ้าดูจากทเลมันก็พอดูได้อยู่บ้าง ภูมิฐานก็ดี นับว่าเป็นเมือง แต่ถ้าขึ้น
 บก แล้วถนนแคบดินทรายมันสกปรกเต็มที่ แต่ยังไม่เลวที่สุดเหมือนอย่างคนพลเมือง
 คนมันก็เหมือนดิน ดินก็เหมือนกับคน หม่อมมเรนทร์ถึงออกปากจะร้องสมาบาย
 ว่าไม่ได้นึกหมิ่นประมาทชาติมนุษย์เลย แต่ทำไมใจคอมันให้คิดว่าอายพวกนี้เป็น
 สัตว์เดรัจฉานรำไปที่ ถ้าฝรั่งมันจะไม่ว่าเป็นเดรัจฉาน..

(เล่ม 1 หน้า 78)

"คนที่เมืองนี้ดูชอบกล ฝรั่งก็มี แขนงเต๋อกก็มี แขนงอาหรับก็มีกิริยาอาการมันคล้ายกันหมดคือเสือกเข้ามาพูดอะไรต่ออะไร ชวนแลกเงิน ขอลาน รับนำทาง รับขนของเดินโดนหัวไหล่แซกเบียดพร้อมทุกอย่าง"

(เล่ม 1 หน้า 75)

ส่วนคนในประเทศสวิตเซอร์แลนด์นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แสดงทัศนะว่าทรงพอพระทัยนิสัยส่วนตัวของประชาชนที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และพอพระทัยรวมไปถึงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน บ้านเมืองดูสะอาดตามาก ทรงเปรียบเทียบกับบ้านเรือนและประชาชนในประเทศอิตาลี ซึ่งทรงมีทัศนะที่ไม่พอพระทัยต่อประเทศอิตาลีนี้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงดูเหมือนว่าพระองค์จะโปรดในนิสัยของคนในประเทศสวิตเซอร์แลนด์มากกว่าคนประเทศอื่น ดังข้อความว่า

"สเตชันรถไฟตั้งแต่สวิตเซอร์แลนด์มาจนถึงที่นี่หมดจดสะอาด ผู้คนแปลกกับที่อิตาลีมาก ที่นั่นสกปรกโสम्म คนมันหึงหะเลือกทะเลากปราศจากความรู้สึกน้ำใจของผู้อื่น เอาแต่ความพอใจตัวเองประมาณ ที่ไหนจะมาดีเท่าที่สวิตเซอร์แลนด์เห็นจะไม่มี"

(เล่ม 2 หน้า 498)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโลกทัศน์ในการคบคน หรือการมีไมตรีต่อกันว่า ควรทำด้วยความเต็มใจ และจากใจจริง แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงพอพระทัยที่จะคบคนด้วยความสบาย ๆ ไม่ต้องมีพิธีรีตองมากมาย คบกันเหมือนญาติสนิท แสดงให้เห็นถึง พระราชนิสัยส่วนพระองค์คว่ายังทรงมีลักษณะพระราชนิสัยที่เป็นไทย ๆ เพราะคนไทยส่วนใหญ่จะเป็นคนที่คบคนง่าย จริงใจ โดยเฉพาะคนในชนบท ดังข้อความว่า

...ที่แท้พอมีความพอใจในการรับรองที่มอลตานี้เป็นอันมาก ดูเป็นการคุ้นเคยสนิทสนมกันเห็นได้ว่าบรรดาขุนนางทั้งปวง ทั้งฝ่ายทหาร พลเรือนได้ต้อนรับด้วยความเต็มใจ ไม่ได้ทำไปแต่ตามธรรมเนียมเลย พอชอบความจริงใจมากกว่าที่จะทำไปพอแต่เป็นพิธี ฤตามธรรมเนียม รู้สึกใจว่าเหมือนอยู่ในระหว่างมิตรสหาย ซึ่งชอบพอกันโดยสุจริต แลพูดจาเล่นหัวกันสนุกสนานทั่วไป...

(เล่ม 2 หน้า 565)

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงมีทัศนะในการมองคนว่า ไม่ควรตีค่าของคนเพียงแค่มองจากภายนอก แต่ควรจะได้ไตร่ตรองให้รอบคอบ ดังเช่น นายปะโรตี ซึ่งดูการแต่งตัวแล้วเหมือนเป็นคนยากจน เหมือนคนชั้นต่ำ แท้ที่จริงแล้วมีฐานะร่ำรวย และมีความโอบอ้อมอารี ให้การเอื้อเฟื้อแก่พระองค์อย่างมาก ดังข้อความว่า

...พบตาปะโรตีน้องชายเด่นผางอยู่ข้างหลัง ให้การเรื่องเสาชงนี้กว่าแก่เป็นกุลี ต่อแก่เรียกพี่จึงรู้ว่าแก่เป็นน้อง ครั้นตาปะโรตีที่มาเหมือนกุลีอีก แต่งตัวตามบุญตามกรรม ผ่าผูกคอกก็ไม่ต้องผูก เอาสอหด้อยมาเฉย ๆ ตามความสัตย์ความจริงแก่เป็นเศรษฐีนี้จะเล่นอะไรก็เล่นตามใจ ไม่เสียตม เสียตาย เว้นแต่อย่างไรก็ต้น ตัวเองก็ไม่แต่งตัวให้ดีขึ้นไม่ทำท่าทางเป็นผู้ดี ไว้ท่า ไว้ทางเป็นชาวอเมริกันฟรีเรื่อย...

(เล่ม 1 หน้า 223-224)

นอกจากพระองค์จะทรงแสดงทัศนะต่อคนชาติต่าง ๆ แล้ว พระองค์ยังทรงมีทัศนะถึงชนกลุ่มน้อยในประเทศเหล่านี้ว่า มีการแบ่งเชื้อชาติ รังเกียจชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ เช่น รังเกียจพวกลัปว่าสกปรกและต่ำต้อย แย่งที่หากินของชนชั้นกรรมกร ดังข้อความว่า

...รวบรวมใจความก็เป็นอย่างคนเรา ๆ นี่เอง ซึ่งรักษาพวกลัปอยู่ ทั้งการแต่งตัวก็ดูเหมือนจะเป็นการสวดกัณฑ์ทางหากินของเขาเท่านั้น ถ้าจะเป็นการสวดอีกอย่าง

หนึ่งที่จะสกรปรออย่างไร ๆ ก็ไม่มีใครจะถือ ด้วยสันนิษฐานกันเสียว่าเปนชาติป่าชาติ
ต่ำและเปื้อนเปราะอะ คะมุกกะมอมอยู่เพนนิจ...

(เล่ม 2 หน้า 103)

ส่วนพวกยิว พระองค์ทรงมีทัศนะว่าถูกฝรังรังเกียจก็เพราะเป็นคนต่างศาสนา
และเป็นคนโลก ทำได้ทุกอย่างเพื่อเงิน แม้กระทั่งการฉ้อโกง หรือการหลอกลวง ดัง
ข้อความว่า

...ความรังเกียจที่ฝรังรังเกียจพวกแขกยิวเปนสองอย่าง ๆ หนึ่งรังเกียจด้วยศาสนา
เพราะเปนศัตรูกับพระเยซู แต่ความรังเกียจเช่นนั้นก็เบาบาง มีความรังเกียจอีกข้อ
หนึ่งว่าพวกยิวสกรปรก แลเปนคนคิดหาแต่เงินไม่ว่าดีชั่ว สุดแต่ได้เงินแล้วก็ทำได้
เช่นกับขายของเลวบอกว่าของดีเปนต้น แต่ธรรมดาเปนยิวแล้วหากินคล่อง มีความ
เพียรมาก สงเคราะห์กันแลกันก็มาก คนในเมืองนี้ที่มั่งมีมาก ๆ เปนยิวเสียเปนพื้น
ให้คนกู้ยืมเงิน ถ้าจะกู้ที่อื่นไม่ได้คงจะกู้ได้ที่ยิว เอาดอกเบี้ยแรงตั้งยี่สิบสามสิบ
เปอเซนต์...

(เล่มที่ 1 หน้า 410)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงทัศนะต่อผู้หญิงในประเทศ
ยุโรป จะมีความแตกต่างจากผู้หญิงไทย แสดงให้เห็นว่าพระองค์เข้าใจวัฒนธรรมของ
ยุโรปโดยทรงเห็นว่า ด้วยความเห็นอย่างไทยโดยแท้ ซึ่งทางแสดงความคิดเห็นเปรียบ
กับคนไทยเสมอ ดังข้อความว่า

...ถ้าเราแลดูบ้างด้วยความเห็นอย่างไทยแท้ ก็เห็นน่าเกลียดน่าอายได้เหมือนกัน
หุ่่งกระโปรงสั้น ๆ หัวเล็กเวกวกวาก เดินโลดเปนลิงแสม น่าอายที่ผู้หญิงจะต้องทำ...

(เล่ม 2 หน้า 296)

...เครื่องแต่งตัวอาบนํ้าของผู้หญิงฝรั่ง ช่างจะแนบเนียน แก้วเกินไปจนนึกออกนํ้า
อายสงสัยนักกว่า ถ้าผู้หญิงเราจะให้แต่งเช่นนั้นจะยอมฤาไม่ ใช่ว่าจะยกย่องว่า
ของเราแต่งดีกว่า ถ้าอยู่ปรกติฝรั่งเขาแน่นหนาดีกว่า แต่เวลาอาบนํ้าให้สงสัยว่า
ไทยเราจะดีกว่า

(เล่ม 1 หน้า 470)

พระองค์แสดงทัศนะว่า แต่ก็เป็นธรรมชาติของผู้หญิง ไม่ว่าชาติใด ย่อมจะชอบ
แต่งตัว รักสวยรักงามจนมีคำขอดค่อนผู้หญิงว่าชอบแต่งตัว เพราะคิดว่าจะต้องมีคนดู
คนชม แต่งตัวเก่ง ดังข้อความว่า

...มีคำเขาค่อนว่าผู้หญิงชอบแต่งตัวมาก เพราะเหตุว่าเชื่อแน่ว่าคงจะมีคนดูตั้งแต่หัว
ตลอดตีนอยู่เสมอ ไม่ว่าปะใครต่อใคร ถึงหน้าจะไม่สรวยรูปจะไม่งาม ที่ใครจะละเลย
เสียไม่ว่าไม่มี ถ้ามีงาม ภาตินงามก็คงมีคนเห็น ที่จะนึกเสียว่าตัวไม่สรวยแล้วไม่
ต้องแต่งนั้นไม่ควร คงจะมีใครมีใครเห็นอะไรของเรางามอย่างหนึ่ง เพราะเหตุฉะนั้น
ผู้หญิงฝรั่งเศษจึงได้พยายามในการแต่งตัวมากนัก คำค่อนนี้จริงเท็จอยู่กับผู้กล่าว...

(เล่ม 2 หน้า 436)

โลกทัศน์ที่มีต่อผู้ชายนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมี
ทัศนะว่า ผู้ชายไม่ว่าจะเป็นชาติไหน แม้กระทั่งชาติที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นอารย
ประเทศแล้วแต่ ก็ยังมีความรู้สึกเช่นเดียวกับผู้ชายทั่ว ๆ ไปในโลกนี้ คือมีความรู้สึกกลัว
ภรรยา จนขาดลักษณะการเป็นผู้นำ และทำให้ผู้พบเห็นเกิดการดูถูก และเกิดความรู้สึก
สมเพชต่ออากัปภิกิริยาที่ลนลาน ดังข้อความว่า

...ที่พวกเราชอบดูมากนั้น เรื่องผัวเปนขี้ขี้เมีย มันน่าสมเพชเวทนา ถึงเราก็ต้อง
สัพพี ยกเก้าอี้ให้ผู้หญิงจริงอยู่แล แต่ยังไม่ถึงคู่หนึ่ง ซึ่งถูกดูเสียจริง ๆ แลบนั่นไม่

หยุดคือดาตฟ้าชั้นที่หนึ่งกับที่สองมันเดินไม่ถึงกัน เวลาจะมาใช้ผ้ายกเก้อตามหลัง พอมาถึงจัดการตั้งเก้อให้ แต่แม่เจ้าประคุณไม่นั่งเพราะจะมีแดดถูกตืนนิตหนึ่ง เขียวให้ตั้งใหม่ จึงนั่งได้ ตาผัวยังยืนอยู่หันไปพูดกับใคร เรียกมาเขียวไม่ให้พูด บังคับให้นั่งลงกับพื้นที่ข้างเก้อ เจ้าผัวกว่าจะนั่งลงได้ ประดักประเดิดโก้งแก้งกันอยู่เป็นนานจึงนั่งได้คราวนี้สั่งให้ผัวไปเอาผ้าห่ม ผัวเดินงัง ๆ ลงกระไดนี้ไปขึ้นกระไดโน้นได้ผ้าห่มมา ไม่ยักรับมาคลุมเอง เจ้าผัวต้องคลุมให้ ประเดี้ยวเดี้ยวก็เอาผ้าคลุมออก ตาผัวไปพูดกับคนอื่นเรียกมาเขียวอีก คราวนี้ออนุญาตให้นั่งปลายจะงอยเก้ออันเป็นที่สำหรับเหยียดตืนนิตเดียวไม่ถึงฝ่ามือ เลยแขวนอยู่เช่นนั้นจนตลอด ขากลับก็ต้องแบกเก้อตามหลังไปอีกเหมือนนายกับบ่าวจริง ๆ น่าสงสาร ถ้าประเพณีมีเมียฝรั่งเป็นเช่นนี้โดยมากก็ควรจะเข้าใจว่าทำไมฝรั่งจึงไม่มีใครมีเมีย...

(เล่ม 1 หน้า 54)

2.1.2 โลกทัศน์ที่มีต่อสภาพสังคม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะต่อสภาพสังคมยุโรปที่ทอดพระเนตรเห็นว่า มีความเจริญและพัฒนาจนถึงขีดสุดในทุก ๆ ด้าน ความเจริญรุ่งเรืองของการค้า ทำให้สภาพสังคมเปลี่ยนไป อุตสาหกรรมจะมีความสำคัญมากกว่าเกษตรกรรม ที่ดินไม่ใช่ปัจจัยแห่งการผลิตที่สำคัญอีกต่อไป คำว่าหมดดีของพระองค์ไม่ได้หมายถึงหมดความเจริญ แต่หมายถึง หมดทรัพยากร ทำให้ประเทศในยุโรปต้องการทรัพยากรและวัตถุดิบสำหรับป้อนโรงงานอุตสาหกรรม และขณะเดียวกันก็ต้องการตลาดระบายสินค้า ประเทศในยุโรปจึงต้องขยายดินแดนอาณานิคมของตนออกไป จนถึงอาฟริกา เอเชีย ดังข้อความว่า

...มีผู้เขามักถามว่าไปยุโรปเห็นอย่างไรบ้าง คำถามอันนี้ก็มีทางตอบหลายอย่างตามน้ำใจ ผู้ใดซึ่งชอบทางใด ถ้าได้ใส่ใจในเรื่องอะไร แต่ใจพ่อเองมันแลกว้าง ๆ มากไปเห็นว่าประเทศยุโรป ว่าโดยภูมิพื้นแผ่นดิน มันหมดดีเสียแล้วไม่มีอะไรดีต่อไปอีก...

...ในการบำรุงเรื่องเพาะปลูกก็ได้ทำเต็มบริบูรณ์แล้ว แผ่นดินนั้นอาจจะปรับปรุงด้วย
 สิ่งใดอันจะทำให้เกิดพืชผลได้ปลูกแล้ว แลได้พืชผลเต็มที่แล้ว มันไม่มีอะไรจะดีขึ้นไป
 ได้อีก ส่วนแร่โลหธาตุดินใดซึ่งจะเป็นประโยชน์ไซ้ได้มีถ่านศิลา เป็นต้น ไม่มีเหลือสัก
 แต่สักแห่งหนึ่งที่ยังไม่มีผู้ใคร่ ไม่เหลือสักแห่งหนึ่งที่ยังไม่ได้ลงมือทำ ล้วนแต่มีเจ้าของ
 ทำอยู่แล้วทั้งนั้น...

...ที่ทำมาหากินของฝรั่ง ได้อเมริการับรองไปเสียเป็นนักหนาแต่ก็ไม่พอ อาฟริกาก็
 แย่งกันเป็นเจ้าของจนเกือบจะหมดแล้ว ออสเตรเลียก็ไปทำมาหากินกันจนหมด
 เอเชียก็จับเข้าไปเสียเป็นอันมาก จับทั้งขอบรุ้งทั้งภายใน เหตุที่เป็นทั้งนี้ก็เพราะ
 ยุโรปมันหมดดี ชาวยุโรปก็ต้องกระจายออกไป ที่ไหนว่างมากที่นั่นก็จะเต็มออกไป...
 ...แต่มีอีกอย่างหนึ่งซึ่งนอกจากความหมดดีของยุโรป เป็นฝักฝ่ายข้างความเจริญของ
 ยุโรป คือความรู้และความคิด ทั้งความเพียรซึ่งจะประกอบโลกธาตุให้เป็นผลดีขึ้น เป็น
 เครื่องมือที่จะกระทำให้สำเร็จประโยชน์เกื้อกูลแก่การหาผลนั้น เป็นข้อที่น่าพิศวง
 อย่างยิ่ง...

...เพราะเหตุฉะนั้นขอรวมย่อความเพียงว่า พันภูมิประเทศยุโรปนั้นหมดดีเสียแล้ว แต่
 ความรู้ในประเทศยุโรปไม่ใช่แต่เวลากำลังที่เดินขึ้นสู่ความเจริญ มันกำลังเดินกระโดด
 โลดโผน ซึ่งจะเดินตามยาก นี่เป็นส่วนข้างฝ่ายดีของประเทศยุโรป

(เล่ม 2 หน้า 593-596)

พระองค์มีทัศนะว่า สภาพสังคมของแต่ละเมืองจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป ซึ่ง
 แต่ละเมืองจะมีลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังข้อความว่า

...ในสี่เมืองคือเนเปอลเมืองหนึ่ง เวนิสเมืองหนึ่ง ตูรินเมืองหนึ่ง ฟลอเรนซ์เมืองหนึ่ง
 นี่ต่างเมืองต่างมีอาการโฉมหน้าแปลกกันทางไกล เป็นคนละประเทศ ผู้คนก็ต่างกัน
 หมดจะร้องว่านี่คล้ายโน่นโน้นคล้ายนี้ไม่ได้เลย...

(เล่ม 1 หน้า 269)

...บ้านในเมืองฝรั่งเศสดูมันแบบบาง เรือนเล็กเรือนน้อยคงจะวางท่วงทีให้น่าดู ช่างเยอรมันนั้นหนัก ๆ ถ้าจะเปรียบกับเรือนข้างไทยเยอรมันเป็นอย่างที่เรียกว่า "ตึก" อย่างเก่า เช่นเรือนในวังหน้า ข้างฝรั่งเศสเป็น "ตึก" อย่างใหม่ถ้าจะเรียกว่า "เก้ง" คือหลังคาแบน ๆ เยอรมันหลังคาสูง ๆ บ้านเรือนในประเทศเหล่านี้ ถ้าจะผูกตาไปปล่อยจะบอกได้ว่านี่เยอรมัน นี่ฝรั่งเศส นี่อังกฤษ เพราะแปลกห่างกันมาก..

(เล่ม 1 หน้า 415)

...เพราะฉะนั้นการเที่ยวเมืองโรมนี้ แปลกกว่าที่อื่นมาก ด้วยเราได้เห็นของโบราณ ตึกดำบรรพ์ ตั้งอยู่เคียงกันกับของที่เพิ่งจะทำแล้วใหม่ ๆ การก่อสร้างในอายุชั้นกลาง ปนอยู่ในหมู่ที่เก่าแก่ข้างหนึ่งใหม่เอี่ยมข้างหนึ่ง จึงเป็นที่น่าเที่ยว เพราะได้เห็นการเก่าใหม่ปนกันในพระนครอันเดียว จะเห็นที่อื่นยาก...

(เล่ม 2 หน้า 474-475)

๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า คนไทยมีความเข้าใจผิดในเรื่องความเป็นอยู่ของคนในยุโรปว่า ในยุโรปนั้นมีคนมากมาย ซึ่งล้วนแต่ร่ำรวยคนที่มาเที่ยวยุโรปนั้นมองสังคมในยุโรปเพียงด้านเดียว คือ ด้านที่หรูหรา สวยงาม แต่ในทัศนะของพระองค์แล้ว เมืองยุโรปยังมีหลาย ๆ สิ่ง que เหมือนกับประเทศด้อยพัฒนา ก็ยังมีคนชั้นต่ำ คนยากจน สภาพบ้านเรือนทรุดโทรม และความเป็นอยู่ที่ยาไร้อยู่เหมือนกัน ดังข้อความว่า

"คนผู้ใหญ่ชั้นหลัง ๆ มันจกพูดถึงยุโรป เข้าใจว่าคล้ายกันกับเมืองจีน จนเมื่อเวลาเด็กดูเหมือนทำให้เข้าใจว่าคนมันยุบ ๆ ไป เหมือนมดเมื่อคาบไขพาเดิน"

(เล่ม 2 หน้า 594)

“คนเรามาเที่ยว มักมาเที่ยวกันแต่ในเมืองหลวง แลมักจะดู จะพูดถึงแต่ในชั้นผู้ดีผู้ดี ไม่เห็นๆ ไม่ใคร่จะดูแลพูดถึงคนชั้นเลว ๆ เสียงมันจึงได้ดังหุ่หุ่ไป”

(เล่ม 2 หน้า 399)

พระองค์ทรงมีทัศนะว่าคนที่มาเที่ยวต่างประเทศแล้วมักจะไปอวดว่าตนเองได้มีโอกาสมาเที่ยวที่เจริญ พูดอวดแต่สิ่งที่ดี ๆ แต่เมื่อพิจารณาระหว่างประเทศในแถบยุโรป และไทย ความจริงแล้วประเทศในยุโรป ก็ไม่ต่างจากประเทศไทยที่มีคนอยู่ทุกชนชั้นทั้งผู้ดี และคนยากจน โดยเฉพาะคนยากจนนั้นไม่มีสภาพความเป็นอยู่ที่ล้าลากขัดสน ซึ่งตรงกันข้ามกับความเข้าใจของคนไทยเรา ดังข้อความว่า

...น่าสงไสยว่าคนที่ไม่ได้มา พังแต่เขาเล่า จะมีนิกว่าฝรั่งมันแต่งตัวอย่างมิดเดอเรไทร์ ๆ ในเมืองเราๆ ที่จริงนั้นเขาแต่งไปออกหน้าออกตาเพราะเป็นคนค้าขาย ถ้าคนพลเมืองแล้วไม่มีอะไรแต่ง...

...ยิ่งเด็กแล้วยิ่งจะอยู่เต็มที ทั้งผู้หญิงผู้ชาย การแต่งตัวไม่มีแต่งให้งามเลย แต่งกันร้อนกันเย็นเท่านั้นจริง ๆ ไม่ผิดอะไรกันกับเจ๊กทำงาน...

(เล่ม 2 หน้า 389)

“แต่ในเมืองเนปอลนี้แน่นคัลกกันอยู่เสมอไม่ขาด เพราะเป็นพวกหาพอรอกหม้อ ถ้ามีกินอยู่เพียงเท่าใดไม่ต้องทำงาน ชัดเข้าเมื่อใดก็วิ่งเข้าทำงานเสียทีหนึ่งได้สัก 20 เสย ะก็กินไปได้หลายวัน”

(เล่ม 2 หน้า 500)

แม้แต่อารการกินของคนในยุโรป ซึ่งเรามักคิดว่าคงประกอบไปด้วยเนื้อสัตว์ นม เนย อย่างอุดมสมบูรณ์ทุกมือนั้น เป็นความเข้าใจผิด เพราะความจริงแล้วคนยุโรปที่

ขาดแคลนอาหารก็มีมาก โดยเฉพาะชนชั้นต่ำ ที่มีรายได้น้อย พระองค์แสดงทัศนะว่า คนไทยเราเองได้มีโอกาสกินเนื้อสัตว์ คือ ปลาเสมอ ดีกว่าคนในยุโรปเสียอีกดังข้อความว่า

"เมื่อว่าไปตามจริงแล้ว ดูเหมือนเราเข้าใจว่าฝรั่งกินเนื้อสัตว์เสมอ แต่ที่แท้จริงราษฎรคนจนไม่มีใครได้กินเนื้อสัตว์ ไทยเราเองอีกกินปลาเสมอ มากกว่าคนต่างประเทศ"

(เล่ม 1 หน้า 215)

...ราษฎรที่นี้กินอาหาร ซุป มีผักแลมันปน ไม่ได้กินเนื้อ เจ็ดวันจึงได้กินเนื้อครึ่งหนึ่ง ปลาเล็ก ๆ ได้กินบ้าง อาหารก็คงจะอยู่ในราคา 2 แฟรังก์ ตามที่ได้ค่าจ้างนั้นหมดพอดี ผ่าหนึ่งหมั้น ต้องขมิบแถมโดยหาอดิลาทอย่างอื่น เพราะฉะนั้นคนอยู่ข้างจะขัดสนพอกลัวเกลี้ย...

(เล่ม 1 หน้า 178)

...เรื่องอาหารชาวเมืองได้ไล่เลียงแล้ว เวลาเข้ากินกาแฟกับขนมปังทาเนย เวลากลางวันราวเที่ยงกับบ่าย 5 โมง ถ้าย่ำค่ำกินอาหาร อาหารนั้นไม่ใช่เนื้อสัตว์เลย ต่อ 7 วันครึ่งหนึ่งจึงเจอเนื้อบ้างเล็กน้อย ถ้าเป็นนักขัดทุกข์ จึงกินเจอเนื้อ เนื้อที่เจอนั้นอย่างน้อยที่สุดจนเราเกือบจะไม่รู้สึกล่ะ...

(เล่ม 1 หน้า 214)

ความลำบากในเรื่องการขาดแคลนอาหารในยุโรปนั้น พระองค์ทรงเห็นว่าแม้แต่สัตว์ในบางประเทศแถบยุโรป มีหญ้ากินไม่เพียงพอ จึงต้องกินปลาเพราะไม่มีหญ้าให้กิน ดังข้อความว่า

...มีโรงโกดังใหญ่ ๆ สำหรับรับเก็บปลาตากแห้ง แลานั้นตากบนคิลา ไม่ต้องตั้งร้าน มีวัวมีแกะสัตว์ของเลี้ยงบ้างราย ๆ เวลานั้นหาว่าไม่มีใครจะมีหญ้าแห้งพอ เพราะตามแถบนี้หญ้าต้นเตี้ย ๆ ทำหญ้าแห้งไม่พอเลี้ยงสัตว์ ต้องใช้ปลาปน วัวและแกะก็กินปลาได้ด้วยไม่มีอะไรจะกิน...

(เล่ม 2 หน้า 51)

ซึ่งต่างกับบางแห่งที่อุดมสมบูรณ์ สัตว์ต่าง ๆ จะมีหญ้ากินโดยไม่ต้องใช้ปลาปน ดังข้อความว่า

...ได้ไล่เลี้ยง ยายแก้วว่าแกอยู่อย่างไร ดูแกเบิกบานในที่อยู่ของแกมาก ว่าบรรดาเกาะเหล่านี้ไม่มีที่ไหนสู้ เพราะมีหญ้าบริบูรณ์กว่าที่อื่น เลี้ยงวัวได้ถึง 6 ตัว สารพัดนม เนย อะไรใน 6 ตัวนั้น พอเลี้ยงกัน ตัวสองคนผิวเมีย มีลูก 7 คน เป็นหนุ่มเป็นสาวแล้วต้องซื้อก็แต่แป้งขนมปัง เรื่องที่ให้วัวกินปลานั้น ตำบลนี้ไม่จำเป็น เพราะเอาปลาไปขายได้ราคาเป็นเงินมาซื้อหญ้า มีที่ซื้อหญ้า ไม่เหมือนตำบลอื่น ซึ่งจำเป็นต้องให้วัวกินปลา...

(เล่ม 2 หน้า 53)

พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์กล่าวถึง คนยากจนที่มีสภาพความเป็นอยู่ที่ลำบาก อดอยาก จนพระองค์ทรงมีความรู้สึกสงสาร ดังข้อความว่า

...มีตาแก่กับหลานสองคนออกมาหา ว่าอายุได้ 68 แต่ดูคร่ำเด๋มที่ สรวมเสื่อขาด ทั้งกักทั้งขันนอก ปล่อย่องแรงตามบุญตามกรรมเก่าคร่ำเหลือเกิน เหมือนผ้าขี้ริ้วว่ามาอยู่กับลูกชายซึ่งรับจ้างเขาเฝ้าสวนผัก ลูกแลลูกสะใภ้ไปทำงานจึงเหลือแต่หลาน ไร้อยู่แถบนั้นเป็นไรหอมแลอาติโจ๊ก เด็กนั้นให้ขนมปังที่กินเหลือ ๆ และ

ของกินอะไรกินปลื้ม ตัวตาแกเองก็ต้องการอย่างยิ่ง ขวดน้ำขวดเหล้าเศษขนมปัง
กระดูก เศษผักเก็บห่อไปหมด ดูจนเหลือจนน่าสงสารจริง ๆ...

(เล่ม 1 หน้า 217)

...ได้ความแต่ว่า ยายคนหนึ่งผิวเจ็บมีแต่ลูก ได้ทำหญาบ้าง ปลุกผักบ้าง มารับจ้าง
ที่โฮเต็ลนี้บ้าง อีกคนหนึ่งนั้นผิวแกอายุถึง 80 ต้องทำเลี้ยงผิว ชันแต่เมื่อถามถึง
อาหารว่าแกกินอะไร พูดถึงเรื่องกินน้ำลายเต็มปาก เห็นได้ว่าแกนี่กร่อย ตกลง
เป็นได้ความว่า ไม่ว่าอะไร ขนมปังเป็นพื้น นมบ้าง เนยบ้าง ผักบ้าง ปลานาน ๆ
จึงจะได้กิน เพราะหาไม่ใคร่ได้ ได้ให้เงินคนละ 10 โครน ดีใจกระโดดเข้าเที่ยวไล่จับ
มือบรรดาใครที่นั่งอยู่นั้นจับมือหมด พอจับมือเสร็จแล้วก็ร้องไห้แฉะ ถึงน้ำตาไหล
ต้องเอาชายเสื้อซับ ร้องไห้นั้นด้วยความดีใจว่าไม่เคยหาได้มากคราวเดียวถึงเท่านี้
เลย...

(เล่ม 2 หน้า 167)

สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของคนยากจนนั้น มีสภาพที่เลวกว่าของไทยเรามาก
เรามักคิดว่าคนยุโรปจะต้องอยู่ตึกใหญ่ ๆ ในเมืองที่มีความเจริญ แต่ความจริงแล้วมีคน
จนจำนวนไม่น้อยที่มีความลำบากในเรื่องที่อยู่อาศัย ดังเช่นชาวอิตาลีต้องสร้างที่อยู่อาศัย
ด้วยการเจาะถ้ำ

...ความประพฤติของพวกอิตาลีเป็นอย่างชาวเมืองร้อน จะทำอะไร ๆ สำเร็จอยู่
ในกลางถนน ตลอดจนประกอบอาหารแลแต่งตัว อาจจะแลเห็นผู้หญิงกำลังคาด
กระโจมอยู่ก็ได้ ถ้าที่อยู่นั้นก็มีห้องเดียว มีเฉพาะแต่ประตู ไม่มีหน้าต่าง ประตูก็เปิดไว้
แลเห็นเข้าไปได้ ที่หลับที่นอนมีอะไร ๆ บ้างเห็นทุกสิ่ง กองรก ๆ คล้ายโรงเจ็ก
ทำงาน...

(เล่ม 2 หน้า 498)

...ในชั้นต้นจะอยู่ถ้ำมากกว่าอยู่เรือน การสร้างเรือนคงเป็นความลำบากกว่าที่จะเจาะถ้ำเข้าไปอยู่และการเจาะถ้ำนั้นเป็นความจำเป็นที่จะต้องเจาะอยู่ด้วย เพราะต้องการจะเอาศิลาไปสร้างเมืองแลสร้างตึกให้ผู้มีบัณฑิตอาศัยอยู่ ส่วนถ้ำนั้นคนทำงานก็เอาไครยอยู่จะผิตอะไรกันกับที่เมืองเนเปอล คนจนก็ยังอยู่ในถ้ำโดยมาก...

(เล่ม 2 หน้า 546)

2.2 โลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษา

การศึกษา คือ การส่งเสริมความงอกงามของบุคคลในทางร่างกาย สติปัญญา ความประพฤติและสังคม เพื่อให้สามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

โลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน แม้จะมีไม่มากนักแต่ก็พอจะมองเห็นโลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษาของพระองค์ว่า การศึกษามีความสำคัญมาก ประชาชนควรจะได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ซึ่งจะสามารถนำความรู้มาใช้เป็นเครื่องมือยังชีพได้ ดังเช่นในเมืองมิลาณ ประเทศอิตาลี ที่คนยากจนยังคงไม่ได้เรียนหนังสือ เมื่อไม่ได้มีกฎหมายบังคับให้เล่าเรียน พ่อแม่จึงให้ลูกทำงานตั้งแต่เด็ก ๆ เมื่อไม่มีความรู้จึงต้องทำงานที่ใช้แรงงาน ได้ค่าจ้างต่ำ ดังข้อความว่า

...แต่เพราะเหตุที่เมืองนี้มีคนจนมาก แลไม่ได้มีกฎหมายบังคับให้เล่าเรียน บิดามารดาจึงให้ลูกทำงานตั้งแต่เด็ก ๆ คนจนเหล่านี้อยู่นอกเมืองเวลาเช้าจึงเข้ามาทำงาน ค่าจ้างถูกเพราะเหตุฉะนั้นจึงทำการช่างต่าง ๆ ส่งต่างประเทศ มีไปอเมริกาเป็นต้นได้มาก...

(เล่ม 2 หน้า 470)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการศึกษามาก
สุพัตรา ชุมเกตุ (2523 : 7) การจัดการศึกษาของไทยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นไปได้เริ่มการศึกษาอย่างมีระบบ มีแบบแผนขึ้น มีหลักสูตร
แน่นอน มีสถานศึกษาซึ่งเรียกว่าเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education)
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการศึกษาก็ประการหนึ่งก็คือ ปัจจัยทางด้านที่พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีประสบการณ์จากต่างประเทศ การเสด็จประพาส
ต่างประเทศของพระองค์ทั้งในเอเชียและยุโรปทำให้ทรงเห็นแบบอย่างการจัดการศึกษา
ในต่างประเทศ ทรงมีพระราชดำริเห็นว่าการจัดการศึกษาของไทยยังล้าหลังสมควรจะ
ปรับปรุงให้ทันสมัย เพราะสภาพของบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป การศึกษาจะเข้ามามี
บทบาทในชีวิตของคนไทยยิ่งขึ้น ประกอบทั้งเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีความเจริญอย่าง
ใหม่ทำให้จำเป็นต้องเรียนรู้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ทรงมีทัศนะต่อการเรียนในระบบโรงเรียนและ
ระบบในมหาวิทยาลัยว่า นอกจากจะให้ความรู้ทางวิชาการแล้ว ยังจะเป็การฝึกฝน
ระเบียบวินัย ความประพฤติต่าง ๆ ทำให้ผู้มีบรรดาศักดิ์นิยมส่งลูกมาเรียนในมหาวิทยาลัย
ดังข้อความว่า

‘ยูนิเวอร์ซิตีเช่นนี้ผู้มีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่ลูกเฒ่าไปก็ต้องเข้า ผู้มีบรรดาศักดิ์มาแต่
ก่อน ๆ ก็เปนพวกยูนิเวอร์ซิตีทั้งนั้น แต่มีหลายเหตุด้วยกัน ไม่ใช่แต่ที่นี้แห่งเดียว ที่
นี้เปนยูนิเวอร์ซิตีโบราณที่สุดก่อนที่อื่น ๆ ในคอนติแนนต์นี้’

(เล่ม 1 หน้า 355)

‘หยุดที่โรงเรียนของดอกเตอโฮลแบรค แลมิสเตอแคตตี โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนซึ่งคน
ต่างประเทศมาเรียน มีอังกฤษเปนมากกว่าพวกอื่น เจ้าสเปนก็เรียนอยู่ในที่นี้’

(เล่ม 1 หน้า 352)

สำหรับระบบการเรียนในมหาวิทยาลัยนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่าเป็นการเรียนด้วยตนเอง ผู้ศึกษาจะต้องขวนขวาย รู้จักกระตือรือร้นหาความรู้ ซึ่งในทัศนะของพระองค์นั้นเป็นทัศนะที่ก้าวหน้ามากในขณะนั้น ดังความว่า

...การเรียนยูนิเวอร์ซิตีนั้น ไม่ใช่เรียนหนังสือ การที่จะอ่านหนังสือเป็นส่วนของตัวเองที่จะอ่าน ชั่วแต่ต้องไปฟังเล็กเชอ เล็กเชอนั้นเรื่องราวต่าง ๆ ห้องต่าง ๆ ตามแต่จะเลือกฟัง แล้วกำหนดจดจำไว้มาเรียนด้วยหนังสือต่อในที่ของตัวเอง สดุดะคนต์ในเมืองนี้มีประมาณสองพันคนแบ่งเป็นคณะต่าง ๆ เครื่องหมายสำหรับคณะนั้นใช้หมวกสีขาว สีแดง สีเหลือง เป็นต้น...

...ที่นี้ไม่ได้มีกำหนดว่าต้องอยู่เพียงอายุใด จะอยู่ไปเท่าไร ๆ จนอายุ 30 ก็ได้...

(เล่ม 1 หน้า 354)

การจัดการศึกษาในระบบมหาวิทยาลัยของไทยนั้นได้แบบอย่างมาจากการศึกษาของต่างประเทศ ได้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2460 อันตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การส่งเสริมให้พระราชโอรส และบุตรชายข้าราชการมาศึกษา ณ ต่างประเทศนี้ นอกจากจะเพื่อนำความรู้ในวิทยาการใหม่ ๆ ไปใช้ในการพัฒนาประเทศแล้ว พระองค์ก็ยังมีทัศนะว่าเป็นการกระชับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างราชสำนักให้สนิทสนมแน่นแฟ้นประดุจเครือญาติ เพราะพระเจ้าแผ่นดินในประเทศยุโรป ทรงรับเป็นธุระในการจัดการดูแลนักเรียนเหล่านี้ทั้งเรื่องการเรียนรู้และความเป็นอยู่เหมือนคนในครอบครัว ดังข้อความว่า

...พอได้ทูลว่าจะส่งลูกแดงมาถวายอีก รับแซงแรง ยังเข้าไปกระซิบบริพัตรให้คิดอ่านเตือนพ่อให้ตกลงส่งเสียเร็ว ๆ จะได้หาครูบาอาจารย์ให้สอน บรรดานักเรียนทหารอยู่ข้างจะโปรดปรานมาก เอาเป็นธุระจริง ๆ กำชับแล้วกำชับเล่าให้ส่งมาอีก...

(เล่ม 2 หน้า 246)

2.3 โลกทัศน์ที่มีต่อเศรษฐกิจ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโลกทัศน์ต่อเศรษฐกิจว่า ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ จะเป็นประเทศที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี เช่น

...เมืองเบลเยียมบริบูรณ์เสียจริง ๆ บริบูรณ์ทั้งบนแผ่นดินแลใต้แผ่นดิน การเพาะปลูกบนดินงามเต็มไปทุกหนทุกแห่ง บ้านเรือนคนก็แน่นหนาไม่ใคร่จะมีระยะย่านห่าง ส่วนใต้ดินก็ล้วนแต่ถ่านศิลาทั้งนั้น นับว่าเป็นเมืองอย่างมั่งมีที่สุด...

(เล่ม 2 หน้า 285)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูก ประเทศที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์จะช่วยให้การเพาะปลูกได้ผลดี ในยุโรปมีน้ำอุดมสมบูรณ์ มีวิธีการนำน้ำมาใช้หลายวิธี เช่น การเจาะบ่อ ใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลอง และใช้ระหัดวิดน้ำ ดังข้อความว่า

“ในเมืองเดนมาร์กนี้ เป็นเกาะที่ประหลาดซึ่งไม่มีเขาเลย เป็นแต่ลูกเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ อย่างสูงที่เรียกว่าเขา เพียง 500 ฟิต ไม่มีแม่น้ำแต่น้ำบริบูรณ์ไม่ว่าแห่งใด เจาะลงไปเป็นได้ทั้งสิ้น การเพาะปลูกบริบูรณ์อย่างยิ่ง ใช้น้ำจืดหมดมาก”

(เล่ม 2 หน้า 2)

...แต่เห็นปรากฏได้แก่ตาชัดเจนว่า เป็นแผ่นดินที่อุดมดีกว่าเยอรมนีเป็นอันมาก การเพาะปลูกนอกจากเข้าสาธิตมีต้นผักไม้ล้มลุกมาก คลองน้ำอย่างเช่นที่กล่าวมาแล้ว มีมากพรรณาไม่ทั่ว ดูประหนึ่งการที่ควรจะทำได้ทำแล้วบริบูรณ์หมดทุกอย่าง ไม่มีอะไรที่จะขาดยังไม่ได้ทำอยู่อีก...

(เล่ม 1 หน้า 418)

...มีเรื่องที่น่าดูอยู่เรื่องหนึ่ง เขาขุดรางศิลามาแต่เขา กว้างประมาณสักศอกหนึ่ง ลึกเห็นจะสักเจ็ดศอกแปดศอก น้ำไหลโจ๊ก ๆ เป็นลำธาร ผ่านเข้ามาในสวน เก่งอยู่ด้วยวิธีตัว คือขุดบ่อลงไปให้ลึกเคียงข้างรางน้ำนั้น ท่างเห็นจะสักสามวาสี่วาได้ ขุดรางจากรางน้ำนั้น ให้แบ่งไปตกลงในบ่อ แล้วตั้งระหัดที่ปากบ่อ ให้แรงทองเหลือง มีเหล็กพันจักรปักขึ้นไปข้างบน แล้วมีคันชักขวาง ผูกมาไว้ที่หัวคันชักข้างหนึ่ง เป็นตุ้มเหล็กข้างหนึ่งแล้วเอาผ้าผูกตาม้าเสียไล่ให้ม้านั้นเดินวนไปรอบ ๆ ระหัดก็พัดน้ำขึ้น มาเข้าท่อพลัง ๆ ท่อนั้นล้ามมาหาสระซึ่งกอบบนพื้นดิน มีขอบสูงประมาณสักศอกคืบ ฤาสองศอก ทิ้งให้น้ำนั้นนอนในสระ แล้วจึงเปิดราง ซึ่งทำไว้สูงกว่าพื้นสระหน่อยหนึ่ง ไหลน้ำนั้นไปรดต้นไม้ในสวน ม้านั้นมันออกรู้ ๆ พอนั่งเต็มสระก็หยุดเอง เห็นจะโดยเคยกำหนดว่าต้องเดินสักกี่มากน้อย เป็นหยุดได้...

(เล่ม 1 หน้า 172)

เมื่อเสด็จทอดพระเนตรน้ำพุที่ประเทศนอร์เว ทรงมีความคิดว่าเมืองไทยน่าจะมีน้ำอุดมสมบูรณ์เช่นนี้บ้าง จนอยากจะทำเอาไปตั้งไว้ที่ดอนเมือง ซึ่งจะได้ให้น้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ความคิดที่จะให้น้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ของพระองค์ น่าจะเป็นต้นความคิดที่ทรงจ้างช่างชาวฝรั่งเศสมาสร้างการประปา จนกระทั่งได้ประกาศตั้งการประปา ในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2452 ดังข้อความว่า

...หนึ่งดู ๆ น้ำพุม่า บ่นว่าทำไมจึงจะได้ไปไว้บางกอกสักอันหนึ่ง พระยาชลยุทธภามาว่า จะเอาไปตั้งที่ไหน พ่อบอกว่าเอาไปตั้งที่ดอนเมือง แล้วคราวนี้เลยชำระต่อไปอีกว่า จะคิดทำอะไรคิดสมบัติซำกันเรื่อย ที่จะเอาไปตั้งดอนเมืองนั้น เพราะเหตุที่จะไม่ให้เสียที่นา ด้วยที่ดอนเมืองทำนาไม่ได้ ตั้งที่นั่นแล้วก็ต่อเอาน้ำมาใช้ในบางกอก ตลอดจนถึงเมืองสมุทรปราการ...

...ที่นอร์เวมีน้ำพุม่าเกินต้องการไป ที่นาไม่มีใครมี ข้างเราข้างขาดน้ำเสียจริง ๆ ถ้าแลกกันเสียบ้างก็จะดี...

(เล่ม 2 หน้า 167-168)

X พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนคติต่อการเพาะปลูกว่า การปลูกพืชควรจะปลูกตามความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและความต้องการของตลาด เช่นในตำบลวิสเนส ประเทศนอร์เวย์มีการปลูกหญ้าแทนการปลูกข้าว เพราะสามารถจะซื้อข้าวจากอเมริกาหรือที่อื่น ๆ ได้ และการปลูกหญ้าก็ขายได้ราคาดีกว่าการปลูกข้าว การปลูกพืชจะต้องคำนึงถึงหลักการค้าในเรื่องกำไร หรือขาดทุนด้วย ควรรู้ว่าการปลูกพืชชนิดใดจะสามารถขายได้ผลกำไรมากกว่า ดังข้อความว่า

...อันความจริงนั้น เดียวนี้ทำไร่หญ้าได้ราคาดีกว่าปลูกข้าว เหตุด้วยเข้ามาแต่เมืองอเมริกัน และที่อื่น ๆ ซึ่งได้ถูก แต่หญ้าหายากได้ราคาดี บางแห่งในประเทศยุโรปได้ละการทำนาเข้าเสียบางส่วนทำการปลูกหญ้าให้มากขึ้น ถ้ายังเป็นประเทศที่พื้นแผ่นดินไม่อุดม ปลูกหญ้าดีกว่าปลูกข้าวเป็นอันมาก เกียวได้ปีละสองครั้งฤาสามครั้ง สุดแต่เป็นที่รายไม่ว่าเล็กน้อยเพียงใดจนถึงถนน มีเจ้าของหวงห้ามสำหรับตัดหญ้า...

(เล่ม 2 หน้า 121)

และในตำบลชันเรโมที่ประชาชน หันมาประกอบอาชีพโดยการปลูกดอกไม้ คือ ดอกกุหลาบ เพราะ สภาพภูมิประเทศเหมาะสมในการปลูก และเมื่อมีการสร้างทางรถไฟ ทำให้การขนส่งสะดวกขึ้น ก็สามารถส่งไปจำหน่ายยังที่ต่าง ๆ ได้อีกด้วย ดังข้อความว่า

...แต่ไม่เท่าต้นไม้ดอก ไม้ดอกอะไรก็ไม่เท่ากุหลาบ ไม่ว่าข้างรั้ว ข้างกำแพง ผนัง
เรือนจะย้อยเขาเล็ก ๆ ที่เหลือเศษจากถนน ปลุกกุหลาบเลื้อยเชิงโต ๆ ดอกเต็ม ๆ
ต้นทั่วไปทุกหนทุกแห่ง กุหลาบไม้เลื้อยดอกใหญ่ ๆ ก็ปลุกเปนกอ ๆ พูกร่องเตี้ย ๆ
ตามซอก ห้วย ซอกเขา ไม่ว่าขึ้นยากลงยาก ฤาขึ้นง่ายลงง่ายอย่างไร ข้างกระท่อม
โซเซเกือบจะพังก็ปลุกกุหลาบทั้งนั้น นอกจากกุหลาบก็มีไม้สีอื่น ๆ เหลือที่จะรำ
พรรณนาการปลุกต้นไม้ปลุกดอกไม้นี้เองไม่ใช่ปลุกเล่น เห็นจะเป็นทางทำมาหากิน
ใหญ่ของชาวเมืองพวกแถบนี้เท่ากันกับทำนาทีเดียว เพราะมีทางจำหน่าย ตลอดทาง
ไม่ได้ขาดต้นไม้ ขายทั้งต้นที่กำลังมีดอก ขุดลงกระถาง ขุดไปปลุกแต่งสวน เต็ม ๆ
ทั้ง ๆ สวน ดาดไปด้วยไม้สียังตัดไปขายตามตำบลที่เป็นเมืองทุกถนนหนทางในร้าน
นอกร้านส่งไปโดยทางรถไฟถึงไหน ๆ แพบักยุโรปก็ส่งได้ เพราะฉะนั้นจึงทำได้
มาก น่าสงสัยว่าจะได้ค่าดอกไม้มากกว่าอย่างอื่น

(เล่ม 1 หน้า 157-158)

ความเจริญในการคมนาคมของประเทศในยุโรป นอกจากจะทำให้การค้าขาย
เจริญขึ้นจนเกิดมีเมืองท่าค้าขายหลายเมืองแล้ว ยังทำให้ชาวต่างชาติสามารถท่องเที่ยว
ได้สะดวกขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า การที่ประเทศมี
นักท่องเที่ยวเข้ามาปีละมาก ๆ ทำให้ประชาชนในประเทศได้รับผลประโยชน์ ได้แก่ รับ-
จ้าง ขายอาหาร ขายดอกไม้ และขายของที่ระลึกต่าง ๆ ดังเช่น ประเทศอิตาลี คนที่ไม่มี
ที่ทำกินก็สามารถหาเงินได้ โดยการให้บริการในด้านต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยวได้ นับว่า
เป็นทัศนะที่ทันสมัยและล้ำสมัยในยุคนั้น ดังข้อความว่า

...พวกชาวเมืองได้ช่องที่จะซื้อขายอาหารแลดอกไม้ รถเกวียนรับจ้างขายของได้ราคา
เปนประโยชน์ มีกำไรมาก ๆ แต่ไปสัปดาห์อย่างเดียวนั้น จะเปนราคาสักเท่าใดก็จะ
เห็นได้ จนปรากฏว่าชาวอิตาลีได้ผลประโยชน์จากคนต่างประเทศมาก มีพยาน
เมื่ออังกฤษรบกับบาว พวกลูกหลานอังกฤษไปตายมากชว่นกันไว้ทุกขั้เสียไม่มีใครมีใคร

มาถึงเงินภาษีเมืองอิตาลีก็มีจำนวนเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นคนที่นี้ถึงจะไม่มีที่ทำมาหากิน เช่น ทำไร่นาก็มีผลประโยชน์ที่ทำได้ในการคนมาเที่ยวนี้มาก พอเจือจานในการซื้ออาหาร...

(เล่ม 1 หน้า 168)

การค้าขายอาหารและสุราก็มีมาก เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวดังที่พระองค์ทรงบรรยายว่า มีมากมายทั่วทุกหนทุกแห่ง ทั้งร้านเล็ก ๆ ไปจนถึงร้านที่ใหญ่โต ดังข้อความว่า

...ตามหนทางเหล่านี้ตลอดทั่วทุกหนทุกแห่ง ออกเดินไปอึดใจเดียวก็พบเรสเตอรองต์ เทียบกับโรงเข้าแกงของเรา ตั้งแต่เรือนสามห้องเล็ก ๆ โต๊ะเล็ก ๆ นั่งกิน 4 คน ตั้งริมถนนไปจนหลังโต ๆ ฝากระຈก คนนั่งกินได้ตั้งห้าสิบหกสิบ บางทีก็ติด ๆ กันไปหลาย ๆ หลัง จนกระทั่งไฮเตลที่คนกินได้ตั้งร้อย สุดแต่เดินไปจากบ้านสักสิบมินิต เปนต้องพบที่สำหรับกินเข้ากินขนมไปอีกชนิดหนึ่งก็พบอีก จนใกล้จะสุดตำบลบ้านถึงอายพวกหลังเล็ก ๆ หมดหลังเล็ก ๆ นั้นแล้ว จึงจะถึงโรงเหล้าราย ๆ เช่นได้กล่าวแล้วแต่ก่อน ถ้าจะนับแต่เก้าอี้ที่คนนั่งกิน ในวันเดียวเดินนับตะไป จะได้ตั้งพันตั้งหมื่น...

(เล่ม 1 หน้า 167)

การขายสินค้าต่าง ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวก็เป็นอาชีพที่นิยมทำกัน เพราะมีอยู่มากมายทุกเมืองโดยเฉพาะสินค้าพื้นเมือง หรือของที่ระลึกต่าง ๆ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองใด ก็มักจะเสด็จทอดพระเนตรตามห้างร้านต่าง ๆ ของเมืองนั้น พระองค์ทรงมีทัศนะว่า สินค้าต่าง ๆ ที่ขายให้แก่นักท่องเที่ยวนี้ ทำรายได้ให้แก่ผู้ขายมาก โดยเฉพาะโปสต์การ์ด ซึ่งมีอยู่มากมายหลายร้าน และนักท่องเที่ยวนิยมซื้อกัน ดังข้อความว่า

...ของขายที่เป็นสปีชีส์ผลิตสำหรับเมืองนี้ ซึ่งเป็นสำคัญนั้นก็เพื่อ คือเครื่องแต่งตัว ทำด้วยขนสัตว์ต่าง ๆ สำหรับทั้งผู้หญิงผู้ชาย แลหนังสำหรับลาด ถักด้วยเป็นพรม เครื่องลงยาโปร่งอย่างรัสเซีย แลเครื่องลงยาเกลี้ยง เครื่องประดับทองแลกาไหล่ทอง เป็นอย่างเครื่องแต่งตัวนอร์วียีนของเก่าต่าง ๆ โดยมากเป็นถึงเปียทำด้วยเงิน สลักบ้างไม่สลักบ้าง ดูโต๊ะเก้าอี้อย่างเก่า เครื่องไม้สลักแลแกะด้วยมือบ้าง เขียนบ้าง รูปเรือไวกิงแลรูปถ่ายรูปเขียนที่งามประหลาดต่าง ๆ ในเมืองนี้ เครื่องแต่งตัวชาวเมือง ที่เป็นของใหญ่ ๆ เป็นของเก่าแต่ที่เล็ก ๆ เป็นของทำขึ้นสำหรับคนมาเที่ยว แต่ชั่วไปสตก้าดอย่างเดียว เห็นจะเป็นเงินเป็นทองเสียหนักหนา...

(เล่ม 2 หน้า 153)

พระองค์ทรงมีทัศนคติที่จะทำธุรกิจการท่องเที่ยวมาใช้ในเมืองไทย ถึงขนาดทรงดูทำเลที่ตั้งการค้าขายว่าที่ใดเหมาะสม มีความเหมาะสมอย่างไร ดังข้อความว่า

...ร้านโปสตก้าดเช่นนี้มีทุกเมืองตามหัวมุมถนน ถ้าจะพูดให้เข้าใจชัด น่าจะต้องกล่าวเทียบตำบลกับบางกอก พวกร้านขายโปสตก้าดนี้ ควรจะตั้งที่แท่นรอบเสาชิงช้า ถ้าในสี่กั๊กเสาชิงช้า ถ้าที่สวนดุสิต ควรจะตั้งที่เว้านาประตุนนพุดตาลต่อกับเบญจมาศ รูปพรรณสัญญาณเป็นโครงเหล็กเหมือนกรงนก 8 เหลี่ยม ฝากระโจมมีชายคายื่นรอบที่ฝากระโจมนั้นแขวนโปสตก้าดเป็นตับ ๆ...

(เล่ม 1 หน้า 196)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า เมื่อมีนักท่องเที่ยวมาก ผู้คนก็สนใจหันมาประกอบอาชีพค้าขายมากขึ้น ดังนั้น ผู้ประกอบอาชีพค้าขายจึงควรจะต้องมีความตื่นตัว พัฒนาตนเองให้เหมาะสมกับความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น ต้องรู้จักหาวิธีเรียกลูกค้า หรือฝึกพูดให้ได้หลาย ๆ ภาษา เพื่อติดต่อสัมพันธ์กับลูกค้า และเอาใจลูกค้าให้มาใช้บริการซ้ำอีก ดังข้อความว่า

...เพราะเป็นเมืองที่คนต่างประเทศชอบมาเที่ยวเสมอไม่ขาด เหตุด้วยแปลกกับเมืองอื่น ๆ ดังเช่นว่ามาแล้ว เพราะฉะนั้นจึงพาให้ชาวเมืองตะกลามรุนแรงคอยเรียกคอยต้อนรับคนเสมอ ถ้าหากว่าร้านอยู่ลึกเข้าไป ถึงจ้างคนมาคอยเรียกสำหรับไปร้าน ไม่เคยหาเหมือนอย่างยายชายชึ่งบ้านเรา...

(เล่ม 1 หน้า 257-258)

...คนซื้อขายที่พูดภาษาเดียวหากินไม่ได้ จำจะต้องสามภาษาจึงจะคล่อง เพราะเป็นที่คนต่างประเทศมาเที่ยวมาก...

(เล่ม 1 หน้า 317)

สำหรับโลกทัศน์ที่มีต่อการท่องเที่ยว นั้น พระองค์ทรงมีทัศนะว่า สามารถทำรายได้ให้กับประเทศชาติและประชาชนอย่างมากมาย ทำให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ เช่น การนำเที่ยว การค้าขายของที่ระลึกต่าง ๆ นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ก็ควรจะสนับสนุนกิจการท่องเที่ยวดังที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ว่า เอ็มเปอเรอของเยอรมนีโปรดที่จะท่องเที่ยวทำให้ประชาชนมีความนิยมตาม

พระองค์ทรงคาดการณ์ล่วงหน้าไว้ว่าการท่องเที่ยวต่อไปจะขยายตัว และเจริญก้าวหน้ามากขึ้น พระองค์ทรงมีทัศนะในทางบวกต่อการท่องเที่ยวว่า สามารถจะช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น ดังข้อความว่า

...ในการเที่ยวแถบนี้ พ่ออยากจะยกถวายเอ็มเปอเรอเยอรมันเสด็จมาทุกปีแลเที่ยวชอกแซกทุกแห่ง คนในแถบนี้อยู่ข้างรักใคร่นับถือกันมาก แต่ก่อนมาก็ไม่ปรากฏว่าผู้ใดมาเที่ยวมาก ตั้งแต่เอ็มเปอเรอเสด็จทุกปี ๆ ใครมีกำลังเป็นต้องมา เลยเป็น

แพชั่นเนบอลกำลังจะขึ้นต่อไปข้างหน้า แต่คนในประเทศยุโรปนี้ยังไม่เคยมาโดยมาก
ต่อไปภายหน้าจะเห็นได้ขึ้นเรื่องเที่ยวถบนี้มากขึ้นทุกปี...

(เล่ม 2 หน้า 46)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า การที่ยุโรปมีความ
เจริญก้าวหน้าในวิทยาการแผนใหม่ ๆ และการทำงานต่าง ๆ สามารถสำเร็จได้ เพราะได้รับ
การสนับสนุนเงินลงทุนจากหลายฝ่าย เมื่อมีผู้คิดค้นอะไรได้ใหม่ ๆ อันจะเป็นความ
เจริญก้าวหน้า ก็นำมาปรึกษากันถ้าทำได้ก็จะมีผู้ให้การสนับสนุนลงทุนด้านการเงิน อัน
ได้แก่ธนาคารต่าง ๆ การงานถึงแม้จะใหญ่โตและยากเพียงใดก็สำเร็จลงได้ ดังข้อความว่า

...เมื่อคิดถึงการทำงานที่เขาทำมันช่างใหญ่โตเหลือเกินจริง ๆ จะทำสำเร็จได้ก็ด้วย
อำนาจเงินอย่างเดียว นอกจากนั้นเป็นท่าไม้ไหวภาระที่จะต้องจัดการช่างมากมายเสีย
จริง ๆ ทั้งที่อยู่ผู้คนแลคนทำงานก็ไม่ใช่ง่าย ที่นี้เขาใช้คนสวิตซ์มาก เป็นคนติดที่อยู่
แต่ก่อน ทำงานแข่งกว่านอร์เวย์น การทั้งปวงเหล่านี้ เกิดขึ้นด้วยความคิดมิสเตอร์
เบียกแลนด์แลไอเด คนแรกเป็นแต่ช่างคิด มักจะมีชุมในพวกที่ช่างคิดต่าง ๆ คิด
อะไรได้ปรุปรองสารพัดแต่ทำไม่ได้ และเห็นขัดข้องไปหมด มิสเตอร์ไอเดเป็นอนิเยน
เมื่อได้ปรึกษากันแล้ว เขาเอามาทำการให้สำเร็จได้ เป็นผู้ซึ่งเป็นพระเจ้าน้ำ ถาน้ำ
อยู่ในอำนาจ การที่จะลงทุนเงินทองมากมายถึงเพียงนี้ ทุก ๆ แขนงก็ได้ส่งผู้ชำนาญ
มาตรวจสอบพื้นที่แลความคิด เห็นตกลงกันว่าเป็นใช้ได้แล้ว จึงวางใจมิสเตอร์ไอเด
ดูเขาสนุกเพลิดเพลินในการที่ทำแล้วมันสำเร็จได้ตั้งใจ เพราะมีเงินอยู่ข้างหลังไม่
อึดอัด ขัดข้อง...

(เล่ม 2 หน้า 202)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะถึงการทำงานต่าง ๆ ในประเทศยุโรปว่า พยายามที่จะลดต้นทุนในการผลิตให้น้อยลง แต่ให้ได้งานหรือผลิตผลจากงานที่มากขึ้น เมื่อคิดหรือทำอะไรสำเร็จแล้ว ก็ไม่ได้นั่งหยุดอยู่กับที่ พยายามที่จะปรับปรุงหรือทำอย่างอื่นขยายต่อไปอีก ซึ่งทรงเห็นด้วยกับวิธีการปฏิบัติเช่นนี้ ดังข้อความว่า

...บรรดาการทั้งปวงซึ่งทำตัดย่นไสหุ้ยให้น้อย ทำงานให้ได้มากที่สุดนั้นเหลือที่จะพรรณนา เป็นความคิดซึ่งยังจะเดินอยู่เสมอ แลเป็นเรื่องที่ใครจะบอกไม่ได้ ว่าการสิ่งนี้ในสิบปีข้างหน้าจะไม่ง่ายไม่ดีขึ้นกว่าที่ทำอยู่เดี๋ยวนี้ จนกลายเป็นทำอย่างเก่าไปได้ ที่จะพยายามเล่าถึงความเจริญของวิชาในประเทศยุโรปเหลือที่จะพูดได้ ยิ่งคิดสำเร็จอย่างหนึ่ง ก็ยิ่งเห็นทางที่จะคิดอย่างอื่นได้ออกไปเฟื่องฟูขึ้นทุกที...

(เล่ม 1 หน้า 419)

เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ ประเทศในยุโรปมีโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่า ความเจริญทำให้มีผู้คนหลั่งไหลเข้ามาอยู่เพื่อทำงานในเมืองมากขึ้น ดังนั้นจึงควรเร่งพัฒนาเมืองให้เป็นเมืองอุตสาหกรรม ที่มีสิ่งก่อสร้างและสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายเพื่อรองรับจำนวนคนที่จะเข้ามา เช่นที่ตำบลเอสเซน และตำบลโนเตดเดน ดังข้อความว่า

"ที่ตำบลเอสเซนนั้นเป็นเมืองโตทีเดียว แต่ไม่มีคนอื่น พวกลูกจ้างของกรุปทั้งนั้น เลี้ยงกันมาตั้งแต่เด็ก ตั้งโรงเรียน โรงพยาบาล โรงดับเพลิง เหลียงแม่ม่ายที่ผัวตายในเวลาทำงาน มีร้านขายของนसारพัดทุกอย่าง"

(เล่ม 2 หน้า 226)

...ที่โนโตดเดนนี้เป็นเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ กำลังก่อตึกปลูกเรือนไม้ทั่วไปทุกหนทุกแห่งที่เป็นหมู่บ้านใหญ่ นั่นคือโรงพวคนทำงาน ร้านรวงต่าง ๆ ก็พลอยติดมากขึ้นด้วย แต่เป็นเวลาระหว่างก่อสร้างทั่วไปทั้งนั้น อีกสักสามปีเห็นจะเป็นเมือง...

(เล่ม 2 หน้า 212)

2.4 โลกทัศน์ที่มีต่อการเมืองการปกครอง

ชลัช จงสืบพันธ์ (2528 : 17-18) ให้คำอธิบายว่า การเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคมทั้งมวล ซึ่งผลประโยชน์ที่แตกต่างกันมานวมกันอยู่ในหน่วยการปกครองหนึ่ง เป็นกิจกรรมทั้งที่เป็นเรื่องของความขัดแย้งและการร่วมมือกันระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคลโดยกิจกรรมดังกล่าวนั้นเกี่ยวพันกับการให้ได้มาซึ่งอำนาจหรืออิทธิพลการใช้อำนาจ และอิทธิพลรวมตลอดถึงการตัดสินใจเพื่อจัดระเบียบของสังคม

เมื่อเสด็จประพาสประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ เช่น ประเทศอังกฤษ และนอร์เว พระองค์ทรงมีทัศนะต่อหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย ว่า จะต้องระมัดระวังไม่ให้ขัดใจประชาชนแม้กระทั่งอยากจะมียืนตัวไว้ใช้ก็ไม่กล้า เพราะกลัวว่า ถ้าเกิดอุบัติเหตุ หรือทำให้ม้าตกใจ ประชาชนก็จะไม่พอใจพระมหากษัตริย์ได้ ดังข้อความว่า

...ได้พูดกันถึงเรื่องน่าที่เจ้าแผ่นดิน รู้สึกเป็นอย่างไบบ้าง ได้ความรู้สึกว่าประดักประเด็กมาก เพราะในเมืองนี้ได้เลิกโนบลแมนหมดมาเสียแต่ก่อน นับว่าเป็นคนเสมอกันทั้งสิ้น ไม่มียศแลชั้น บุคคลเป็นที่กำหนดเหมือนอย่างจะพูดด้วยใคร ต้องพูดกับคนอื่นทั่ว ๆ ไป การเชื่อเชิญจะเชิญน้อยไม่ได้ จำจะต้องมากเสมอ เชิญคนนี้แล้วต้องเชิญคนนั้นด้วย เจ้าแผ่นดินต้องระวังเป็นที่สุดที่จะไม่ให้เป็นที่ไม่พอใจของคน อยาก

จะมีโมเตอคาร์เบนที่สุกที่แล้ว แต่มีไม่ได้ เพราะถ้าหากว่าม้าตัวโรมันเคราะห์ร้ายมัน
ตกใจขึ้นสักรตัวหนึ่ง เจ้าแผ่นดินจะถูกคนไม่ชอบอย่างยิ่ง...

(เล่ม 2 หน้า 28)

พระมหากษัตริย์ในประเทศแถบยุโรปในทัศนะของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีลักษณะที่ฉลาดในการวางตัว เป็นคนมีอหิยาศรัยดี รู้จัก
ปฏิบัติตนให้ประชาชนรักใคร่ ดังเช่น ลักษณะของพระมหากษัตริย์ของประเทศอังกฤษ

...เจ้าแผ่นดินอังกฤษของคือนับว่าเป็นอย่างดี ด้วยรู้ทั่วทั้งในการที่จะผ่อนผันไม่มีข้อขัด
ขวางกันกับชาวเมือง ทั้งมีสติปัญญาพอจะให้เป็นที่น่าเลื่อมใส แลการงานสำเร็จได้
ด้วยลำภวังพระองค์บ้าง ทั้งไว้ตัวเป็นอังกฤษ ไม่เป็นเยอรมันอย่างแต่ก่อน แต่ในหมู่
ราชวงศ์ยังรับสั่งภาษาเยอรมันชัดเจนสนิท จะว่าดีกว่าอังกฤษก็แทบได้เพราะเชื้อพระ
วงศ์คงจะเนื่องพันกันอยู่ในหมู่เยอรมัน เหมือนอย่างเดิมเชื้ออยู่เสมอ ไม่มีเวลาที่
จะจางได้ พระมหากษัตริย์กับลูกสาวพูดกันแต่ลำพังก็ใช้ภาษาเดนิช ความสามัคคีรักใคร่
ในราชวงศ์อยู่ข้างสนิทสนมกันดีมาก อหิยาไศรยเป็นนักเลงกว้างขวาง พุดจาเล่นก็
สนุกสนาน พอมีความเลื่อมใสเห็นสมควรเป็นที่ชอบของคนทั่วไป...

(เล่ม 1 หน้า 454-455)

การแสดงความเคารพของประชาชนยุโรปที่มีต่อพระมหากษัตริย์ของตนนั้น
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความเห็นว่า ประชาชนไม่ค่อยให้ความสำคัญ
สำคัญหรือให้ความเคารพต่อพระมหากษัตริย์มากนัก มีความรู้สึกเหมือนพระมหากษัตริย์
เป็นบุคคลธรรมดาในสังคมไม่ได้มีความพิเศษอะไร ดังข้อความว่า

...แต่สังเกตดูท่าทางผู้คนไม่สู้รู้จักเคารพนบนอบอะไรมากนัก กลุ่มรวมกันดูอยู่ตาม
ธรรมดาเวลาพบปะตามทางก็ค้ำันบ้างไม่ค้ำันบ้างเจ้าแผ่นดินเดินไปอย่างคน
ธรรมดาหลีกเลี่ยงกันไปกับคนทั้งปวง ไม่มีกั้นคนอาห้ามคนอย่างหนึ่งอย่างใด
ดูเป็นการง่ายไปหมดทุกอย่าง...

(เล่ม 2 หน้า 33-34)

ถึงแม้จะนิยมรักใคร่ในพระมหากษัตริย์ของตน ก็แสดงออกด้วยการโห่ร้องไม่ได้
มีความเคารพหรือเกรงกลัว ดังข้อความว่า

"ดูราษฎรมีความนิยมรักใคร่โอบเออเรอมาก จนกระทั่งตึกเซนต์นี้แล้วยังมีคนแน่น
กระตักไปทางไหนก็โห่ร้องกันไป"

(เล่ม 2 หน้า 258)

ถ้าประชาชนพอใจในตัวพระมหากษัตริย์ หรือพระราชวงศ์พระองค์ใด ก็
แสดงความชื่นชอบ เช่น ร่ำรวยเงินสร้างวังให้เศรษฐีปริญ แต่เมื่อสร้างให้แล้วกลับ
เรียกร้องให้ต้องมีการเลี้ยงรับรองผู้คนทั่วเมือง ทั้ง ๆ ที่วังที่สร้างก็ไม่ได้ใหญ่โตสวยงาม
อะไร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลือง ทรงไม่
เห็นด้วยกับการต้องใช้จ่ายพระราชทรัพย์เพื่อเอาใจคนถึงขนาดนี้ ดังข้อความว่า

...ราษฎรได้ร่ำรวยกันสร้างวังให้เศรษฐีปริญ แต่วังที่นี้มันไม่แปลกประหลาดอะไร
เป็นตึกหลังหนึ่งอย่างสภาคารกว้าง ๆ หน่อยก็พอ เศรษฐีปริญต้องมาอยู่ปีละสาม
เดือน แต่ตัวเองรู้สึกวาจิบหายมาก ค่าที่ต้องรับเรือนนี้ เพราะมาอยู่แล้วต้องเลี้ยง
รับรองคนทั่วเมือง เชิญคนนี้ ไม่เชิญคนนั้นไม่ได้ ต่างคนต่างร้องว่าได้ออกเงิน
จึงต้องเลี้ยงทั่ว ๆ...

(เล่ม 2 หน้า 13-14)

พระองค์ไม่ทรงพอพระทัยกับประชาชนของยุโรป เช่น คนอิตาลี ที่ไม่พอใจในตัวพระมหากษัตริย์จนถึงขนาดทำอันตรายเป็นลัทธิของคนบ้า ซึ่งไม่มีในเมืองไทย ดังข้อความว่า

...คนอิตาลีมีคนร้ายกาจอยู่มาก อาจจะทำอันตรายเป็นลัทธิที่จะทำ เช่นกับยิงเอมเปรสลิซซาเบธ เมืองออสเตรียที่สวิตเซอร์แลนด์ก็อิตาลี เจ้าของเขาเขาก็ฆ่ากันเอง เพราะคนอิตาลีเป็นคนสับสน การปกครองได้ผลัดเปลี่ยนแย่งย้ายกันมาหลายทอด ข้ามีอายุลัทธิอานาคิสต์โซเชี่ยลลิสต์ ซึ่งคิดประทุษร้ายต่าง ๆ เพื่อจะให้สมประสงค์ มันคล้าย ๆ กับศาสนา ไม่ใช่ฮังการี เป็นลัทธิของคนพวกหนึ่ง ซึ่งไม่มีใครจะกลัวตาย ยิ่งจับได้ยิ่งเก๋ มันเป็นลัทธิที่กินใจออกจะเกือบเป็นบ้า ๆ ซึ่งไม่มีตัวอย่างในคนไทยเลย...

(เล่ม 1 หน้า 282)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นพระมุขและมีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ พระองค์ทรงจะไม่พอพระทัย ในฐานะและบทบาทของกษัตริย์ในยุโรปที่ไม่มีพระราชอำนาจ และสิทธิขาดในการปกครองประเทศ ที่จะต้องคอยเอาใจรัฐบาลและประชาชน อำนาจและความมั่นคงของพระมหากษัตริย์ จึงอยู่ที่ความพอใจของประชาชน เป็นประการสำคัญนอกจากพระมหากษัตริย์ของประเทศแถบยุโรป จะลดบทบาทและหน้าที่ลงไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงมีทัศนะว่า ผู้มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งเคยมีอำนาจในการปกครองประเทศนั้น ก็ลดอำนาจลงไม่มีอำนาจในการปกครองเหมือนเดิม ผู้มีบรรดาศักดิ์จึงไม่ค่อยมีบทบาทในการปกครองประเทศ จึงเป็นเพียงผู้ดีเก่าที่รักความเป็นอยู่สุขสบาย มีความเป็นอยู่ที่พุ่มเฟิยเฟอรูหา เมื่อไม่มีอำนาจที่จะหาทรัพย์สินมาเพิ่มพูนได้จึงต้องขายสมบัติเก่ากิน หรือไม่ก็ขายศักดิ์ของตนหาผู้ครองที่มีฐานะร่ำรวย ดังข้อความว่า

...ผู้มีบันดาศักดิ์ในประเทศนี้ ที่เปเนเปียร์ คือผู้มีบันดาศักดิ์ สืบตระกูลพวกหนึ่ง เปเนโนเบล ผู้มีตระกูลที่ไปตั้งโดยขายตำแหน่ง มีกำหนดราคาจำพวกหนึ่ง เป็นผู้มีทุนรอนแลที่แผ่นดิน แต่มักจะไม่ใคร่ทำอะไร ถ้าถึงเวลาขัดข้องที่ดินที่จะขายได้ก็ขายเว้นไว้ แต่ขายไม่ได้ตามกฎหมาย ที่แถบทางนี้เป็นของคนต่างประเทศโดยมาก เขาว่าโนเบลพวกนี้มักหาเมียเป็นชาวอเมริกันที่มั่งมี ข้างหนึ่งมีทรัพย์ ข้างหนึ่งมีศักดิ์สาวสุดพุดจีบจีน เจ้ามีสินที่มีศักดิ์ เขาวานานไปพวกโนเบลในเมืองอิตาลีจะเป็นชาติใหม่เกิดขึ้นระหว่างอิตาลีแลอเมริกัน...

(เล่ม 2 หน้า 500)

ผู้ที่มีอำนาจในการบริหารบ้านเมือง คือรัฐบาล ซึ่งมีผู้ที่เป็นหัวหน้าคือประธานาธิบดี พระองค์ทรงมีทัศนะว่า แม้แต่ประธานาธิบดีที่มีอำนาจในการบริหารประเทศ ก็ไม่ค่อยได้รับความเคารพยกย่อง เพียงเคารพเฉพาะในหน้าที่ ไม่ใช่ตัวบุคคล เพราะประธานาธิบดีเป็นเพียงบุคคลที่ได้รับการเลือกมา ดังข้อความว่า

...เปรสิเดนตัมลอร์ดคนนี้เป็นทหาร เปเนเสนาบตีว่าการทหารมาก่อน เคยถูกเลือกเปเนเปรสิเดนต 2 ครั้ง เข้าครั้งนี้แล้ว ได้อยู่ในตำแหน่งมาถึง 12 ปี เพราะฉะนั้นวิธีเลือกเปรสิเดนตเช่นนี้ได้คนที่ชำนาญราชการแล้วเสมอ ผิดกันกับเมืองฝรั่งเศสแลอเมริกาที่มาเปเนเปรสิเดนต กว่าจะอยู่ตัวก็หลายปี พออยู่ตัวดีแล้วก็พอมหนดกำหนดเมื่อสิ้นกำหนดแล้วจะไปทำการอื่นที่เป็นตำแหน่งเร็วกว่าก็ไม่ได้ เลยขึ้นคานเงียบไป...

...ประเทศนี้ ถ้าได้เลือกเปเนพวกใน 7 คน แล้วก็เลือกซึ่งคงตัวไปจนกว่าจะตาย ถ้าทำการไม่ได้ จึงเลือกเติมใหม่ให้ครบ 7 คน เปลี่ยนทยอยวันคงมีคนเก่าเสมอ วิธีการปกครองเช่นนี้เรียกว่า เฟเดอรอล คือ เมืองหลาย ๆ เมืองเข้ากัน คล้ายอเมริกา เว้นแต่จะยากกว่าผิดกันกับฝรั่งเศสมาก...

...ฝรั่งเศสการปกครองเป็นเหมือนเมืองเจ้า เว้นแต่ไม่มีเจ้าตั้งผู้เป็นประธาน ประธาน
ทำหน้าที่คล้ายเจ้าแผ่นดิน...

...ส่วนประธานาธิบดีในประเทศนี้ ความยกย่องเคารพนับถือกันไม่มีใครมี ในรัฐบาล
7 คนนั้น ออกจะเสมอ ๆ กัน ผู้เป็นประธานเป็นหน้าที่เช่นชื่อ แต่การงานนั้นบังคับ
บัญชาด้วยกัน ดูคล้ายกับใคร่แรกเจอกันนี้มากกว่าอย่างอื่น...

(เล่ม 2 หน้า 447-448) ✎

พระองค์ทรงมีทัศนะต่อพวกโซเชี่ยลลิสต์ว่า เป็นคนจนที่อดอยาก ร่ำรวย เมื่อ
รวมตัวกันมากเข้าก็ตั้งข้อเรียกร้องอยากเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครอง พระองค์ทรงมี
ความคิดว่า การที่คนยากคนจนเหล่านี้เรียกร้องและก่อความวุ่นวาย กลับจะทำให้คนมั่ง
มีซึ่งเป็นผู้ลงทุนในกิจการต่าง ๆ ย้ายไปลงทุนทำกิจการที่อื่น พวกคนยากจนนี้เองจะ
เป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนจากการรวมกลุ่มนี้ ดังข้อความว่า

...ตอนเช้าวันนี้จะไปเที่ยวก็เกิดขัดข้อง ด้วยวันนี้เป็นวันที่ 1 เดือนพฤษภาคม เป็น
วันตามนักขัตฤกษ์ของพวกโซเชี่ยลลิสต์คือบุคคลจำพวกที่ไม่ชอบผู้มีทรัพย์ มียศทุก ๆ
เมือง คนพวกนี้มีแต่ ถือธง ตีกลอง เป่าแตร เป็นฤกษ์ที่เจ้านายผู้มีบรรดาศักดิ์ไม่
ออกจากบ้านด้วยกลัวจะกระทบกระทั่งชนวิาทกันขึ้น ถ้าเป็นเมืองที่สำคัญ ๆ โทษ
ถึงต้องเตรียมทหารประจำโรง ด้วยเกรงพวกนี้ เมื่อมากเข้าด้วยกันจะเที่ยวข่มเหง
ผู้อื่น...

(เล่ม 1 หน้า 146)

...จะกล่าวไปถึงต้นไม้ แต่ภูเขายังหักพังทนไม่ได้ ด้วยเหตุที่พื้นที่กันดารไม่ควรแก่
การเพาะปลูก แลด้วยเหตุที่ต้องบริหาร รักษาผลซึ่งต้องลงแรงทำขึ้นมาได้เป็นอันมาก
ดังนี้ แลด้วยเหตุอื่น คือคนจนอดอยากมั่งมี ตั้งเป็นพรรคพวกเรียกว่า โซเชี่ยลลิสต์ ซึ่ง
อาจจะเข้าไปไม่มีความคิดและความต้องการเกี่ยวข้องในการปกครองได้ ทำให้คนมีเงิน

ละภูมิลำเนาไปหากินเสียที่อื่น เมื่อไม่มีคนมีเงินคิดตั้งทำการใหญ่โต พวกลูกจ้างเหล่านั้นเองก็จะได้เงินค่าจ้างมาจากไหน ถ้าจะพูดเรื่องนี้มากไป มันจะเข้าเรื่องราชการ...

(เล่ม 2 หน้า 142-143)

พระองค์ทรงแสดงทัศนะว่าพระองค์ไม่ได้ทรงพอพระทัยหรือยกย่องในตำแหน่งพระมหากษัตริย์ในยุโรปเลย ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงทศพิศราชธรรมปกครองประชาชนให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข แต่พระองค์ก็ไม่ทรงพอพระทัยกับประชาชนที่ชอบเรียกร้อง และก่อความวุ่นวายต่าง ๆ ดังเช่นพวกโซเชี่ยลลิสต์

ในส่วนของการปกครองประเทศนั้น พระองค์ทรงสนพระทัยการปกครองของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และประเทศอังกฤษ โดยเฉพาะประเทศสวิตเซอร์แลนด์นั้น พระองค์มีทัศนะว่าเป็นการปกครองที่เหมาะสมกับประเทศเล็ก ๆ ดังข้อความว่า

...แต่ความจริงมณฑล ๆ หนึ่งมีอำนาจในตัวเอง ใช้กฎหมายต่างกัน ไม่เหมือนมณฑลที่เมืองไทย ซึ่งใช้แบบกรุงเทพฯ อย่างเดียว มณฑลในประเทศนี้เขาเรียกว่าแคนตอน มี 22 แคนตอน กฎหมายต่าง ๆ ต้องกันบ้าง ไม่ต้องกันบ้าง ต่างเมืองต่างมีที่ประชุมซึ่งราษฎรเลือกเป็นหัวหน้า แลที่ปรึกษา บังคับการสิทธิขาดในมณฑลของตัว ๆ ตามลำพัง แต่มณฑลเหล่านี้มีกำลังน้อย เพราะมีเจตรแดนเล็ก ผู้คนน้อยไม่อาจจะตั้งตัวอยู่แต่ลำพังไม่ให้ศัตรูมาเบียดเบียนได้ จึงต้องเข้ากันเป็นพวกใหญ่ รวมการงานบางอย่างซึ่งควร จะรวมเข้าทำให้เป็นแบบเดียวกัน เช่น การทหาร, การรถไฟ, โทรเลข, ไปรษณีย์, บำรุงการเพาะปลูก, การต่างประเทศ, เป็นต้น...

(เล่ม 2 หน้า 446)

...การปกครองเมืองสวิตเซอร์แลนด์เป็นเช่นนี้ จึงไม่สู้เปลืองมากแลเข้ากันเป็นกำลังต่อสู้ประเทศใหญ่ ๆ ได้ แต่ความจริงนั้น ถึงว่าจะดีวิเศษเท่าใด ถ้าไม่ได้เอาไตรยางุมิประเทศของสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งเต็มไปด้วยเขา ยากที่ศัตรูภายนอกจะเข้ามาทำ

อันตราย เมื่อภายในเมืองจัดการป้องกันโดยแข็งแรงถูกต้อง กำลังน้อยอาจจะสู้กำลัง
มากได้ เพราะเหตุฉะนั้นสวิตเซอร์แลนด์ เป็นประเทศเอกราชอยู่ได้ในระหว่างประเทศ
ใหญ่ ๆ แวดล้อมอยู่โดยรอบ...

(เล่ม 2 หน้า 448-449)

การที่พระองค์สนพระทัยการปกครองของประเทศสวิตเซอร์แลนด์นั้น พระองค์
มีทัศนะเป็นการปกครองประเทศที่แข็งแรงถูกต้อง เมื่อประกอบกับภูมิประเทศที่เต็มไปด้วย
ด้วย เขาทำให้ประเทศสวิตเซอร์แลนด์เป็นประเทศที่สามารถรักษาเอกราชไว้ได้ ถึงแม้
อาณาเขตจะติดต่อกับประเทศมหาอำนาจ ทำให้พระองค์ทรงสนพระทัยที่จะนำการ
ปกครองของสวิตเซอร์แลนด์มาใช้ในประเทศไทยบ้าง

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงสนพระทัยการปกครองของประเทศอังกฤษ ทรงมี
ทัศนะว่าการปกครองของอังกฤษนั้น เป็นการปกครองที่มีระเบียบแบบแผนมาช้านาน
จนถึงขั้นไม่มีพระมหากษัตริย์ก็สามารถปกครองประเทศตนเองได้ พระมหากษัตริย์จึง
ไม่มีอำนาจในการปกครองมากนัก ทำให้พระมหากษัตริย์ของอังกฤษจึงต้องรู้จักวางตน
ให้เป็นที่รักใคร่ของรัฐบาลและประชาชน ดังข้อความว่า

...ความรู้สึกใจที่ได้เห็นการเกี่ยวพันในระหว่างเจ้าแผ่นดินแลการปกครองแลความ
รู้สึกในระหว่างเจ้าแผ่นดินแลชาติ ในเมืองอังกฤษนี้แปลกอยู่เจ้าแผ่นดินเป็นชาติต่าง
ประเทศมาเสียแต่ดึกดำบรรพ์ ไม่ใช่เป็นแต่เฉพาะชาติ เป็นชาวเมืองอื่นมาเป็นเจ้า
แผ่นดินก็มากกว่าแต่โดยชั้นหลังในราชวงศ์นี้ เจ้าแผ่นดินเป็นชาติเยอรมัน เป็นชาว
เยอรมัน ชอบอยู่เมืองเยอรมัน พูดภาษาเมืองนี้ก็ได้ถึงสององค์ต่อกัน ได้มาเป็น
เจ้าแผ่นดินโดยเป็นเชื้อสายฝ่ายมารดาเป็นเจ้าอังกฤษ ได้เป็นโดยความยินยอมของ
ชาติอังกฤษ...

...ข้างฝ่ายชาติอังกฤษ มีวิธีปกครองบ้านเมืองด้วยการประชุมราษฎร แลผู้มี
บรรดาศักดิ์ ลงระเบียบเรียบร้อยมาเสียหลายร้อยปีแล้ว จนถึงไม่มีเจ้าแผ่นดินปกครอง

เมืองเองได้ก็มีเจ้าแผ่นดินมีหน้าที่รวบยอดอันหนึ่ง ซึ่งเป็นหัวหน้าพนักงานฝ่ายข้างที่จะจัดการให้สำเร็จตามความเห็นชอบพร้อมกันคือฝ่ายข้างการปกครองเจ้าแผ่นดินต้องปล่อยการทำงานให้ชาวเมืองทำตามชอบใจ ถ้าขวางกันเข้าก็เลยเกะกะจนถึงฆ่าเจ้าแผ่นดินเสียก็ได้ เพราะฉะนั้นความเอาใจทำเป็นอังกฤษมากขึ้นทุกชั้นจนที่หลังเจ้าแผ่นดินยิ่งถ่อมตัว ทำกว้างขวางอารีเป็นฉันมิตรสหายกับชาวเมืองมากขึ้น จนถึงเจ้าแผ่นดินองค์นี้เป็นที่ชอบใจกันมาก เพราะทักทายปราศไยไม่เลือก อย่างเช่นเวลารับแขกไม่ต้องเคร่งครัดประหยัศกาย ใครจะเข้ามาเฝ้ามาหนพุดทักทายกันได้เหมือนรับแขกธรรมดา ไม่ใคร่ใช้แต่งตัวเต็มยศ นอกจากเวลาที่เป็นการทำงานสำหรับเมือง เช่นเลวีเต็นรำประจำปี ถ้าเป็นการจรตามปรกติก็แต่งธรรมดา เป็นที่พอใจของพวกชาวอังกฤษ จะว่าข้างความสบาย ดูน่าจะสบายมาก แต่ต้องเป็นผู้ที่ไม่ฝักฝ่ายในการที่จะทำอะไรทำตามชอบใจตัว ปล่อยให้เขาทำ เขาคิดจะทำอย่างไร เขามอบอกให้รู้ ถ้ามีความเห็นอย่างอื่นจะได้ท้านบ้างก็ได้ แต่ถ้าความเห็นยืนต้นกันไปคนละทิศทางเป็นต้องยอมแพ้เขาเสีย อย่าไปตั้งต้นให้ถึงเกิดวิวาทกันขึ้น การที่จะวางได้เช่นนี้ก็เฉพาะเมืองอังกฤษเป็นอย่างวิเศษ ด้วยการปกครองเรียบเดินเครื่องจักรมาเสียช้านานแล้ว ถ้าหากว่าอย่างเช่นเราไปเอาอย่างเข้าบ้างก็ได้หกละเมนกัน..

(เล่ม 1 หน้า 452-454)

การทำงานของพระมหากษัตริย์อังกฤษนั้น พระองค์พระราชนิพนธ์ถึงว่าน่าจะสบายเพราะไม่ต้องทำอะไร แต่ทัศนะของพระองค์นั้นไม่ทรงพอพระทัยกับตำแหน่งพระมหากษัตริย์ ที่ไม่มีบทบาทในการปกครองประเทศ ทรงเปรียบเทียบกับ การปกครองของไทยว่า การปกครองของไทยนั้นยังไม่มีความเป็นระเบียบเท่าอังกฤษ คนไทยยังไม่เหมาะสมที่จะใช้การปกครองแบบอังกฤษ

พระองค์ทรงชื่นชมกับการปกครองของประเทศอังกฤษ ซึ่งนอกจากจะปกครองประเทศอย่างเป็นระเบียบแล้ว ยังมีนโยบายในการบริหารประเทศที่ชาญฉลาด ทำให้ประเทศอังกฤษเจริญก้าวหน้าและมั่นคง ดังข้อความว่า

...อังกฤษอันเป็นผู้ไม่เข้าตาชอบเรื่องการขูดคลองนี้มาแต่ต้นเดิมดังที่กล่าวแล้ว กลับได้ใช้คลองนี้มากยิ่งขึ้นกว่าใคร ๆ หมด...

...ใช่แต่เท่านั้น ข้าเข้ามาช่วยอียิปต์ในการปราบปรามการจลาจล ยึดเอาเมืองอียิปต์ไว้ เป็นผู้ทำนุบำรุงแต่คนเดียว กันฝรั่งเศสซึ่งกำลังกระปลกกระเปลี่ยนในเวลานั้นออกเสียได้ ความคิดเขาเดินเป็นอันหนึ่งอันเดียวแน่นแนวกريب ๆ เข้าไปไม่ได้มีถอยหลังเลยตลอดเวลาห้าสิบปี การที่เป็นได้ดังนี้ เพราะอังกฤษมีหลักฐานการปกครองมั่นคง เรียบมาเสียทำร้อยปีจริง ๆ แล้วด้วย เมืองอื่นจึงไม่มีใครจะว่องไวเหมือน หน้อย ๆ ก็ไปหลายถอยหลังเสียแล้วจึงตั้งต้นไม่

(เล่ม 1 หน้า 92)

2.5 โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนา

ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทต่อบุคคลและสังคม ประเทศไทยเรามีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาช้านาน พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกของทุกศาสนาด้วย

จากการศึกษาพระราชนิพนธ์ไกลบ้านในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าพระองค์เลื่อมใสและศรัทธาในศาสนา แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องเหมาะสมและมีเหตุผล มิใช่เป็นความเชื่อที่มงาย ผู้ที่มีความเชื่อในศาสนาอย่างมงายไ้ เวลาที่จะถูกหลอกลวงจากผู้ที่ใช้โอกาสหากินกับศาสนา

โลกทัศน์ที่มีต่อศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ไกลบ้านนั้น แบ่งได้เป็น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาถึงกับได้ทรงผนวชเป็นสามเณร และทรงผนวชเป็นพระ ในระหว่างก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ และเมื่อทรงครองราชสมบัติแล้ว พระองค์ก็ทรงมีพระราชศรัทธาทำนุบำรุงวัดวาอาราม ตลอดจนสถานศึกษาทางศาสนา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลและทรงประกอบพระ

ราชพิธีทางศาสนาไม่ได้ขาด แม้อยู่ในระหว่างการเสด็จประพาสต่างประเทศ ซึ่งไม่สะดวกต่อการประกอบพิธีทางศาสนา พระองค์ก็ไม่ได้ทรงละเลย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่สอง ในวันสงกรานต์นั้น พระองค์ประทับที่เรือชักเชนกลางอ่าวเอเดน พระองค์ก็ทรงจัดพิธีสงกรานต์ไปตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ ซึ่งพระองค์ได้แสดงทัศนะว่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ถูกต้องควรจะทำให้ถูกต้อง สมบูรณ์ครบถ้วน เต็มพิธีการ ดังข้อความว่า

...วันนี้เป็นวันเถลิงศกขึ้นจุลศักราช 1269 ปีมะแมนพศก อยู่กลางทะเลลาดเอเดน จะทำอย่างไร ตั้งแต่เป็นสงกรานต์มายังไม่เคยทำการเตี้ยเท่านี้ ได้เชิญพระพุทธรูปบรรดาที่มากับพระบรมอัฐิสรองน้ำ แต่น้ำอบไทยก็ไม่มี จึงโปรยด้วยน้ำอบฝรั่ง ไม่แต่พระ พ่อก็ไม่มีน้ำอบสรองเหมือนกัน แล้วมีการเลี้ยงกลางวัน จับฉลากที่นั่ง พ่อถูกไปอยู่ที่หัวโต๊ะไทยล้วนแต่เซกกันดีโดยมาก...

(เล่ม 1 หน้า 60)

นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทรงบรรยายความรู้สึกของพระองค์ ที่ไม่ทรงพอพระทัยการจัดทำพิธีทางพุทธศาสนาที่ไม่ครบถ้วนไม่สมบูรณ์ ถึงกับทรงพระราชนิพนธ์บทกลอนนิราศกรมพระประจักษ์ไฉ่ในงานพระราชนิพนธ์ไกลบ้านว่า

...เถลิงศกหกลีบเก่าเข้าปีนี้
แสนอาวรณ์ร้อนใจไม่เคลื่อนคลา
มาเปลี่ยนปีที่ทะเลระเหระหน
ถึงจะคิดป้องกันให้บันเทา

เมฆายนดลดิถีที่สืบท้า
คิดถึงน่าสงกรานต์ที่บ้านเรา
แสนขัดสนเศร้าทรงไหว้วงเหงา
ก็ไม่เบาบางวิโยคที่ไศกริ่ง

สร่งน้ำพระอนิจาน่าอนาจ
ต้องใช้น้ำหอมแทนแสนคนึง

น้ำอบหยาดหนึ่งก็ไม่ได้มาถึง
เสร็จแล้วจึงเลี้ยงกลางวันกันอย่างไทย...

(เล่มที่ 1 หน้า 66-67)

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
การประกอบพิธีทางพุทธศาสนาแบบพิธีที่มีมาแต่โบราณ แต่อย่างไรก็ตามหากเมื่อมีความ
จำเป็น หรือไม่สะดวกในการประกอบพิธีต่าง ๆ พระองค์ก็ได้ทรงเคร่งครัดโดยไร้เหตุผล
ทรงเห็นว่า คนเราควรรู้จักเปลี่ยนแปลงและปรับให้เหมาะสมกับสถานการณ์ขณะนั้นดัง
เช่นในระหว่างประทับที่ไฮเดิลเบรชอัลปส์ เดอริเตต์ สวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งขณะนั้นตรงกับ
วันวิสาขบูชา ซึ่งเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา พระองค์ก็ทรงจัดประกอบพิธีดังนี้ตาม
ความเหมาะสมในช่วงขณะนั้นดังข้อความว่า

...กลับมาแต่งตั้งพระที่นั่งกระจงหลังเตาไฟ ซื่อเทียนขนาดใหญ่เป็นเทียนรุ่งไว้สอง
คู่กับเทียนเล็ก 56 (เล่ม ดอกไม้สั่งให้เขาทำสามกระเช้า และมีหม้อปักดอกนาซีชัสบูชา
ด้วย กินเข้าแล้วกรมสมมตนำทำวัตรแลสวดมนต์ สวดมนต์จบกรมสมมตเทศน์ ที่จริง
เครื่องบูชางามด้วยดอกไม้ จนกรมสมมตว่าพระไม่เคยเห็นดอกไม้งามอย่างนี้ แป้งเจิม
ก็มีเจิมเทียนรุ่ง ขาดแต่ธูปอย่างเดียวเท่านั้น ได้มีโทรเลขถึงกรมหลวงวชิรญาณเข้าไป
ไหว้พระในกรุงเทพฯ เพราะทำที่นี่ไม่สะดวก...

(เล่ม 1 หน้า 297-298)

ข้อความอีกส่วนหนึ่งที่สนับสนุนให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีทัศนะเกี่ยวกับการ
ประกอบพิธีทางศาสนาควรจะจัดตามความสะดวก เหมาะสมกับเวลา และสถานที่ ตามที่
จะพึงทำได้ ไม่ควรให้เป็นที่เดือดร้อนวุ่นวายแก่ผู้อื่น ก็คือการที่ทรงพระราชนิพนธ์ถึง
สมเด็จพระศรีสวสติ พระเจ้ากรุงกัมพูชา ที่ไปทำพิธีสักการบูชาใหญ่โตในเมืองลังกา ซึ่ง
เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสมว่า

...ศรีสวัสดิ์ทำยมยามไว้มาก สำแดงว่าเป็นนั้ทรงพระราชดำต่อพระสาสนากลาหาญ เวลาขึ้นบกไปที่กวิ้นชเฮาส์ ขอดังเครื่องสักการบูชาพระพุทธรบาท ว่ามีอลเตอซึ่ง อยางจะชักที่สุด ว่ารูปร่างเปนอยางไร แต่ดูมันจะจู้จี้หนักไป เลยเชื่อเอาเสีย ว่าที่จะ เปนเครื่องนมัสการถึงโต๊ะทองทิศ ฤาอะไร ดั่งหันไปทางพระพุทธรบาทในกลางสนาม หน้าจุดรูปเทียนนมัสการแล้ว ให้ลครขึ้นไปสวดมนต์สิบสองคน พอสวดจบแล้วลุกขึ้น ราบ "ริลียีสตานค์" พอเถียงว่าไม่เห็นมีริลียีสตานค์ของเรา เขาอ้อแลฤากันต่าง ๆ แล้วบอกว่าเห็นหน้าตาเคร่งเครียดทั้งนั้น ที่จะเปนด้วยลครอยางเรา หน้ามันบีด เฉย ๆ ไม่ยิ้มแหย่อยางฝรั่ง ไปแกนดักก็ไปทำพิธีสักการบูชา อะไรใหญ่เหมือนกัน ชมกัน ว่าเคร่งครัดนัก...

(เล่ม 1 หน้า 45-46)

จากข้อความตัวอย่างทั้งหมดแสดงให้เห็นโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาว่า ควรจะรักษาวิธีการ ปฏิบัติในการประกอบพิธีต่าง ๆ ให้เป็นไปตามแบบแผนที่มีมาแต่โบราณ ในขณะเดียวกัน ก็ควรที่จะรู้จักปรับให้เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในขณะนั้น เช่นในช่วงที่พระองค์เสด็จ ประพาสตามสถานที่ต่าง ๆ สถานการณ์ในขณะนั้นไม่เหมาะสมที่จะประกอบพิธีทางพุทธ ศาสนาอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ เพราะจะเป็นการยุ่งยากหรือไม่สะดวกด้วยเหตุผลต่าง ๆ พระองค์ก็จะทรงประกอบพิธีดั้งเดิมและจะทรงเตรียมงานเท่าที่จะทรงทำได้ดีที่สุดในช่วง เวลานั้น

โลกทัศน์ที่มีต่อความเชื่อทางพุทธศาสนา ในเรื่องความเชื่อทางพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความเชื่อในเรื่องบุญบาป พระองค์มี ทัศนะว่าการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ไม่ควรปฏิบัติ พระองค์ไม่เห็นด้วยกับการ เลี้ยงนกในวินด์เซอเกรตป้ากที่เลี้ยงนกไว้สำหรับยิง เป็นเกมกีฬาในฤดูล่าสัตว์ ดังข้อ ความว่า

...เลี้ยงนกเพชฌัญฑ์สำหรับยิงประจำปี ปีละตั้งพัน นกเพชฌัญฑ์นี้เป็นนกที่ไม่พักพอง
 ฤาพักแต่เลี้ยง ไม่ดี ฤาจะว่าต้องการยิงมาก ๆ เกิดไม่ทัน จึงต้องช่วยให้แม่ไก่พัก...
 ...ดูดูก็นึกสงสาร ทำธุระเลี้ยงดูเป็นนักเปนนก พอดีขึ้นเต็มทีก็ยิง ฤดูยังอยู่ใน
 เดือนโนแวนเบอ...

(เล่ม 1 หน้า 445)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีทศนะว่าการฆ่าสัตว์เพื่อความ
 สนุกสนานในกรมกีฬานั้นเป็นความโหดร้าย เป็นบาป ถึงแม้ว่าจะนำสัตว์ที่ฆ่านั้นไปทำ
 บุญบริจาคเป็นทาน แต่บาปก็คือบาป บุญก็คือบุญ ไม่สามารถนำบุญมาหักล้างกับบาปที่
 ทำไปได้ ดังข้อความว่า

...ยังกระต่ายก็มีมากมาย ปืน 4 กระบอก ยิงวันเดียวได้ 800 นาสงไสยว่ายิ่งคราว
 หนึ่งเป็นนักเปนนกเช่นนั้น จะเอาไปทำอะไร ได้ความว่าเอาไปให้โรงพยาบาล ซึ่ง
 นับว่าเป็นทาน ว่าตามความเห็นของเราการที่ฆ่าสัตว์ลงทำทานบุญกับบาปมันจะแลก
 เปลี่ยนอย่างไร ข้างไหนจะหนักถ้าจะว่าด้วยเจตนา เจตนายิ่งเล่ห์สกปรก ๆ ทำทานมัน
 ออกจะเป็นปล่อยพระพุทธรูปอยู่ได้พูด ๆ กันกับฝรั่ง บางคนเห็นว่าเป็นการดูร้ายนำ
 สงสารบางคนก็เห็นเกิดมาเป็นอาหาร แต่ไปมีความเห็นปริณเชสวิกเตอเรีย ซึ่งพอไม่
 ให้หาฤาเรื่องบุญบาปเลย พูดกันถึงแต่เรื่องที่ไปเห็นเท่านั้น เธอบ่นปากเอาพ่อ แล้ว
 สันหว่าน่านาสงสารเต็มที มันเชื่องออกเช่นนั้นแล้วไปยิงมันได้ ความสงสารเป็นชั้น
 เหมือนสัตว์ที่เลี้ยงไว้ไม่ควรฆ่า ฆ่าสัตว์ซึ่งไม่มีกำลังจะหลบหลีกหนีได้ การยิง ๆ ของ
 ฝรั่งมักจะเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้เช่นนี้ ถึงเนื้อถึกก็ใช้ด้อนไปยิงเป็นเป้าทีเดียว ไม่ให้มี
 ทางหลบทางหลีก ถึงจะไม่พูดในทางศาสนาก็ออกน่านาสงสารอยู่ ...

(เล่ม 1 หน้า 445-446)

จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษว่าเป็นความจริงทางพุทธศาสนาที่ทุกคนควรละเว้นแต่ความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษนี้ พระองค์ก็ไม่ได้ทรงมีความคิดแคบ ๆ โดยไร้เหตุผล พระองค์ทรงมีทัศนะว่าบุญและบาปนั้นขึ้นอยู่กับกระทำของบุคคลนั้น ๆ ทรงมีความเชื่อในสิ่งที่เหตุผล ไม่เชื่อเรื่องสิ่งมงายทางไสยศาสตร์ ดังเช่นที่พระองค์ทรงเชื่อว่าการอาบน้ำแร่นั้นมีคุณในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้ เพราะในน้ำแร่นั้นประกอบด้วยแร่ธาตุที่สามารถรักษาอาการเจ็บป่วยได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นหลักความจริงทางวิทยาศาสตร์ที่ทุกคนทราบกันอยู่ แต่พระองค์ไม่ทรงเชื่อเรื่องการปลุกเสกรดน้ำมนต์ของไทย ทรงมองว่าไร้ประโยชน์ และไม่มีคุณในการรักษาโรคได้จริง ดังข้อความว่า

...เรื่องที่อาบน้ำนี้ เป็นเรื่องที่จะต่อกับที่ได้กล่าวไว้ ถึงเทียบว่าเป็นพระบาทตรงกับที่รดน้ำมนต์มีหลายแห่งด้วยกัน เช่น วิสbaden ชื่อบาเดนต้องกันมีเป็นสามแห่งกาลสับัด มเรียนบาด แลอะไร ๆ ต่าง ๆ หลายอย่าง น้ำนั้นมีคุณวิเศษต่างกัน แต่ชั่วที่นี้เองยังมีต่างกันถึง 8 อย่าง 9 อย่าง ที่อาบน้ำเหล่านี้คือ ท่านอาจารย์รดน้ำมนต์ทั้งนั้น รดน้ำมนต์ของเรา พอนับถือว่าเป็นการมีคุณค่าได้จริงบางอย่าง เว้นแต่ผู้ที่ไปรดแลผู้ที่ทำน้ำมนต์รด ไม่รู้คุณที่จริงของการอาบ ถ้าหากว่ารู้คุณที่จริงคงจะรักษาได้แม่นยำดีกว่าที่เสกอยู่เดี๋ยวนี้มาก ผู้ที่ไปเที่ยวอาบน้ำเหล่านี้เขาก็ย้ายที่อาบโน่นบ้างนี่บ้างตามโรค น้ำเหล่านี้ถ้ากินมักจะเป็นยาบดเป็นพิษ พอไม่เห็นว่าจะมีคุณอะไรในการที่อาบน้ำอย่างอื่น แต่คาบอนิกแอซิดนี้ดีแน่ ในเมืองไทยควรจะมี...

(เล่ม 2 หน้า 344-345)

ความเชื่อในเรื่องบุญบาปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงมีทัศนะว่า บุญและบาปนั้นขึ้นอยู่กับกระทำของบุคคลนั้น ๆ พระองค์ทรงมีความเชื่อในสิ่งที่เหตุผล ไม่เชื่อเรื่องสิ่งมงายในไสยศาสตร์ ดังเช่นที่พระองค์ทรงเปรียบเทียบการอาบน้ำแรในต่างประเทศว่าเป็นพระบาทของไทย ตรงที่มีที่รดน้ำมนต์หลายแห่ง

แต่ทรงมีทัศนะว่าประโยชน์ที่แท้จริงของการอาบน้ำนี้ คือแร่ธาตุในน้ำซึ่งสามารถรักษาโรคได้ พระองค์ไม่เชื่อเรื่องการปลุกเสกคาถาอาคมทรงเห็นว่าไม่ใช่เรื่องที่วิเศษอะไร ดังข้อความว่า

...น้ำนั้นมีคุณวิเศษต่างกัน แต่ตัวที่นี้เองยังมีต่างกันถึง 8 อย่าง 9 อย่าง ที่อาบน้ำเหล่านี้คือ ท่านอาจารย์รดน้ำมนต์ทั้งนั้น รดน้ำมนต์ของเรา พ่อฉันถือว่าเป็นการมีคุณได้จริงบางอย่าง เว้นแต่ผู้ที่โปรดแลผู้ที่ทำน้ำมนต์รด ไม่รู้คุณที่จริงของการอาบ ถ้าหากว่ารู้คุณที่จริงคงจะรักษาได้แม่นยำดีกว่าที่เสกอยู่เดี๋ยวนี้มาก ผู้ที่ไปเที่ยวอาบน้ำเหล่านี้เขาก็ย้ายที่อาบโน่นบ้างนี่บ้างตามโรค น้ำเหล่านี้ถ้ากินมักจะเป็นยาปวดเป็นพิษ พ่อไม่เห็นว่าจะมีคุณอะไรในการที่อาบน้ำอย่างอื่น แต่คาบอนิกแอซิดนี้ดีแน่ ในเมืองไทยควรมี...

(เล่ม 2 หน้า 344-345)

2.6 โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ

โลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อธรรมชาติซึ่งปรากฏในพระราชนิพนธ์ไกลบ้านนั้น พบว่าสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่าธรรมชาติให้ประโยชน์และโทษต่อมนุษย์ พระองค์ทรงคิดว่ามนุษย์ควรจะนำเอาส่วนที่ดีของธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติสามารถจำแนกออกได้เป็นข้อ ๆ คือ

2.6.1 ความสวยงามของธรรมชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโลกทัศน์ว่าธรรมชาติมีความสวยงาม ให้ความสดชื่น เพลิดเพลินใจแก่ผู้พบเห็น ดังตัวอย่างเช่นเมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จประพาสยุโรป พระองค์ทอดพระเนตรเห็นธรรมชาติที่สวยงาม ทรงมีทัศนะว่า

ธรรมชาติมีความงามจนเหมือนกับรูปภาพ ทำให้ผู้ที่พบเห็นเกิดความสดชื่น เพลิดเพลิน
สบายใจ ดังข้อความว่า

...การที่จะเอนตัวลงนอนในเวลาตามทางรถไฟทางนี้ เบนเอนลงไม่ได้เพราะดู
แผนที่เพลิดเพลินเหมือนหนึ่งว่านั่งอยู่ในห้อง ที่มีรูปภาพแลนด์สเคปแลกรูปนั้น
เปลี่ยนมาดุทีละแผ่น ทีละแผ่น เป็นได้ต่าง ๆ บางแห่งงามจนพูดไม่ออกกว่าจะว่า
อะไรดี...

(เล่ม 1 หน้า 222)

...ท้องฟ้าแลทเลที่นี้เหมือนรูปเขียนจริง ๆ น้ำก็เป็นสีน้ำเงินใส ฟ้ายก็เป็นสีน้ำเงิน
อ่อนกว่าน้ำ แต่สีหาเหมสมหมอกมิได้ สมกับที่เขาว่าสีปนไข่นกการเวก แสงแดด
ก็เข้มแหลม ถูกใบไม้มีสัสมเปนพื้นซึ่งสีใบเขียวจัด ตัดสีกันขาด อากาศไม่ร้อนเย็น
ลมพัด...

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงมีทัศนะว่า ดอกไม้นานาพรรณนั้นช่วยประดับ
ธรรมชาติให้สวยงาม เพราะมีหลากหลายสีสนช่วยแต่งแต้มให้ดูเย็นตา นอกจากนั้นยังมี
กลิ่นหอมกรุ่นอย่างมาก แสดงให้เห็นถึงพระราชนิสัยส่วนพระองค์ที่ทรงอ่อนโยนเพราะ
ตามหลักความจริงแล้วความสวยงามของดอกไม้ น่าจะเกิดขึ้นในจิตใจของสตรีมากกว่า
บุรุษ แต่พระองค์ก็กลับทรงมองเห็นได้ด้วยความรู้สึกที่ชื่นชมในความงามเหล่านั้น ดัง
ข้อความว่า

...แต่ตอนเหนือโคขึ้นมายังไม่ถึงสเตรชั่นนี้มีดอกไม้มากสีเหลือง สีบานเย็นเป็นข้อ
เหมือนอย่างกล้วยไม้สีขาว สีน้ำเงิน เขียว ใจกลางขาวดาดไปเหมือนบุปผม หมู่ที่
ดอกนาซีซัสขึ้นขาวดาดไปทั้งไหล่เขาสูงประมาณสักคืบเศษเท่านั้น มีดอกชุลลอนไป

เหมือนเอาผ้าดอกฤาษีพรดงลาดแลสุด ๆ ตา มีกลิ่นหอมกรุ่น ๆ จะเอากะบุงไป
ชนก็ไม่หมด...

(เล่ม 1 หน้า 301)

...เมื่อข้าบรมมาตามทางประทุนไม่ต้องปิด มีแสงแดดออกอุ่น มีไม้เต็งทุ่งหญ้าอัน
ประดับด้วยดอกไม้สีต่าง ๆ เหมือนอย่างพรหมลาด ฤาษีบางแห่งเหมือนอย่างเอาผ้า
ดอกลงดาดไว้ ประเดี๋ยวก็ได้เห็นต้นกุหลาบป่าขึ้นอยู่ที่โน้นบ้างที่โน้นบ้าง ดอกสีชมพู
กลีบลา ออกดอกเต็ม ๆ ต้น...

(เล่ม 2 หน้า 114)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโลกทัศน์เกี่ยวกับความสวยงาม
ของธรรมชาติว่าความสวยงามนี้มีอยู่ 2 แบบ คือ ความงามที่เกิดจากการกระทำของ
มนุษย์ ซึ่งพยายามเลียนแบบธรรมชาติจนงามเหมือนธรรมชาติจริง ๆ และความงาม
ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มีความงามเหมาะสมกันไปทุกส่วนราวกับมีมนุษย์มาช่วย
เสริมแต่งให้ และทรงมีทัศนะว่าความงามที่แท้จริงควรจะเป็นความที่เกื้อจากธรรมชาติ
โดยแท้ ส่วนความงามที่เกิดขึ้นจากน้ำมือมนุษย์นั้น ถึงจะสร้างให้งดงามเหมือนจริง
อย่างไรแต่ก็เป็นสิ่งเสริมแต่งที่ไม่ใช่ของจริงอยู่นั่นเอง ดังข้อความว่า

...จะว่าด้วยความงาม คำที่ชมมันมีสองอย่าง อย่างหนึ่งชมว่าทำดีเหมือนกับจริง
อีกอย่างหนึ่งชมว่าดีแลงามเหมือนแกล้งทำ อย่างแรกเปนของที่คนทำด้วยความคิด
แต่ทำดีจนเหมือนกับของเปนเองได้โดยธรรมดา ไม่มีอะไรผิด ๆ ชัด ๆ เช่นกับจะ
ขุดคลองให้แหลมต่อแหลมชนกัน เช่นนี้ผิดธรรมดา ต้องข้างหนึ่งเปนแหลมข้างหนึ่ง
เปนคูกินกันดูเหมือนหนึ่งว่าสายน้ำกัดเซาะฝั่งให้เปนไปเอง เช่นนี้ เปนอย่างทำดี
เหมือนจริงส่วนดีเหมือนแกล้งทำนั้น สายน้ำกัดเซาะไปเองเปนคูกินแหลมเล็ก ๆ
เหมือนอย่างกับคนลงบังเวียนเขียนไว้เพื่อจะให้งามเช่นนี้งามเหมือนทำ แต่ถ้าพูด

ถึงงามแท้ที่กล่าวมาข้างต้นสองอย่างนั้นแล้ว งามที่เปะนเองโดยธรรมดางามกว่าที่
คนแก่งทำให้งาม งามเช่นนี้เรียกว่า แนนชูล ในที่ซึ่งผ่านไปนี้งามจริงเช่นนั้น...

(เล่ม 2 หน้า 126-127)

จากข้อความตัวอย่างจะเห็นได้ว่าความงามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงมีความเห็นว่าเป็นความงามที่แท้จริง ก็คือความงามที่เกิดขึ้นเองตาม
ธรรมชาติ โดยมีได้มีใครเสริมแต่ง การมองความงามในธรรมชาติของพระองค์นั้น พระ-
องค์มีทัศนะที่เห็นคุณค่าของธรรมชาติที่เป็นของจริง ความจริงมากกว่าสิ่งประดิษฐ์ที่
มนุษย์สร้างขึ้น

2.6.2 ธรรมชาติมีทั้งประโยชน์และโทษ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโลกทัศน์ว่าชาตินั้นมีทั้ง
คุณและโทษต่อมนุษย์ ดังนี้

2.6.2.1 ธรรมชาติมีประโยชน์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า ธรรมชาตินอก
จากจะมีประโยชน์ในด้านให้ความสวยงามแล้ว ธรรมชาติยังให้ประโยชน์อย่างมากและ
หากมนุษย์รู้จักนำเอาประโยชน์ของธรรมชาติมาใช้ในการเพาะปลูก การทำเหมืองแร่
และการประมงแล้วมนุษย์ก็จะได้รับประโยชน์จากธรรมชาติอย่างคุ้มค่าที่สุด ดังข้อความว่า

...วันนี้ทั้งในแดนเบลเยียมแลในแดนฝรั่งเศสผ่านบ่อแร่ถ่านศิลาตลอดทาง การที่
ทำคูใหญ่โตมากนักก็ออกอยากเห็น เมืองเบลเยียมบริบูรณ์เสียจริง ๆ บริบูรณ์ทั้งบน
บนพื้นดินแลใต้แผ่นดิน ส่วนใต้ดินก็ล้วนแต่ถ่านศิลาทั้งนั้น นับว่าเปะนเมืองมั่งมี
ที่สุด...

(เล่ม 2 หน้า 285).

...ส่วนประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากภูมิประเทศที่เป็นเช่นนี้ คือ ประเทศหันหน้าออกสู่มหาสมุทรใหญ่อาย่ง คือ แอตแลนติก อาจจะมีคลื่นลมที่แรงเกินประมาณ และมีสัตว์ใหญ่ในน้ำ เช่น ปลาวาฬซึ่งกินปลาเล็กเป็นอาหาร เมื่อพายุใหญ่หนักขึ้นปลาวาฬใหญ่กวหนักข้างนอก ปลาเล็กก็หนีเข้ามาในพยอด ซึ่งมีรายระไปตลอดเขตแดน และมีเกาะใหญ่น้อยนับด้วยร้อยด้วยพันบังอยู่ด้านหน้า เมื่อปลาหลบเข้าไปในพยอดได้แล้วก็เปนน้าสงบนิ่ง ไซแต่เท่านั้นยังได้กระแสน้ำซึ่งตกลงมาในพยอด อันปลาโดยมากชอบจะว่ายทวนกระแสเป็นอาหารเหตุฉนั้น ตามฝั่งทะเลนอร์เวย์เป็นที่ทำปลาสมบูรณ์อย่างย่งทั่วไปตลอดอาณาเขต เปนทางทำกินของมนุษย์อันอยู่ตามเขตแดนเหล่านี้เปนที่ตั้ง...

(เล่ม 2 หน้า 79)

นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงมองเห็นว่า ดอกไม้ที่มีในธรรมชาตินั้น นอกจากจะให้ความสวยงามแล้วยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น นำมาเป็นอาหารของสัตว์ นับเป็นการรู้จักนำประโยชน์ของธรรมชาติมาใช้ แสดงให้เห็นทัศนะของพระองค์ในวงกว้าง ทำให้รู้ได้ว่าพระองค์ทรงมีความรู้อย่างแตกฉานในเรื่องการนำทรัพยากรทางธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ได้ ดังข้อความว่า

...ดอกนาซีซัส ซึ่งเป็นดอกไม้เล่นพิริกันที่มองเดรอนั้น ก็เปนครกอย่างหนึ่งที่เกิดในเมโดเหมือนกัน แต่ถ้าถอนมาจากที่แล้วก็ไม่สู้เป็นแก่นสารอะไร แต่เวลาอยู่ในท้องที่มันงามเหลือขนาด เปนอาหารอย่างดีของสัตว์พาหนะ เช่น โคนมได้กินทำให้มีน้านมมากเป้นต้น จึงเปนครกที่ใช้เปนครกประโยชน์ได้เหมือนกัน

(เล่ม 1 หน้า 306)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า เมื่อธรรมชาติเป็นสิ่งที่มิได้มีประโยชน์มนุษย์ก็ควรรู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เพื่อให้บังเกิดผลมากที่สุดดังที่พระองค์ทรงแสดงทัศนะต่อการนำเอาน้ำพุร้อนมาใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าว่า เป็นสิ่งที่ควรจะทำ เพราะจะได้ผลประโยชน์มากกว่าที่จะปล่อยเอาไว้เพียงเพื่อให้คนชมความงามเท่านั้น ดังข้อความว่า

...มีคนที่เขาเห็นแปลกถึงบนในเรื่องที่เอาน้ำพุมาใช้ในการเสีย เป็นการทำลายของงามที่เป็นเอง อันเป็นที่คนไปชมนั้นเสียเพื่อประโยชน์ความมั่งมีแก่คน ๆ เดียว ในการโต้เถียงกันต้องแก้เรื่องคน ๆ ก่อน จริงคน ๆ เดียว ผู้ต้นคิดได้ประโยชน์มากกว่าผู้อื่น แต่ผู้อื่นที่เป็นเจ้าของทุ่งคงได้ประโยชน์ด้วยกันทั้งนั้น ยังส่วนเมืองนอร์เวเองไม่ได้มีประโยชน์อะไรจากน้ำพุนั้นโดยตรง ชาวเมืองซึ่งจะหาประโยชน์ได้จากคนมาดูบ้างจริงแต่เวลาก็น้อยเต็มที มีคนมาเพียงปีละเดือน อย่างมากก็สองเดือน ใน 10 เดือนฤา 11 เดือน น้ำพุอยู่ว่างเปล่า ๆ ไม่ได้ให้ใครดู คนชาวเมืองก็ไม่ได้ประโยชน์อะไรเพราะคนมานดูน้ำพุ จะว่าเขามาทำให้ขาดความงามเอาประโยชน์สำหรับผู้เดียวไม่ได้ ถ้าจะว่าข้างประโยชน์ เมืองนอร์เวได้รับประโยชน์มาก เงินที่มาลงเท่าใดอยู่ในเมืองนอร์เวทั้งนั้น ของที่ไม่เคยได้ประโยชน์ซึ่งเมืองนอร์เวมีมากเกินไป ต้องการ คือ ศิลาแล่น้ำพุ นั้น กลับเป็นสิ่งของที่มีราคาขายได้ จะว่าไม่เป็นประโยชน์กับเมืองนอร์เวทั่วไปอย่างไรได้ ความเห็นไม่พอใจเช่นนี้ มีในพวกนอร์วีเจียนเอง น่าจะเห็นว่าเป็นอิจฉา กัน ถ้ากลัวทุนต่างประเทศจะมาลงในเมืองมากเกินไป แต่เรา ๆ เป็นคนต่างประเทศไม่มีประโยชน์อันใดเกี่ยวข้องของไม่ว่าที่จะไปเห็นร่วมกับเขาเลย พ่อเป็นผู้รับเถียงเขาคนหนึ่ง แต่ถ้าจะว่าถึงการทำงานที่ทำมันใหญ่โตเหลือเกิน ทุนรอนก็มากหนักหนา ถ้ามีการพลาดโดยความคิดเผลอโดยผะเอินเป็นจะจิจิฉิบหายไม่ใช่เล่นเลย เราไม่มีความสามารถที่จะหยั่งเห็นได้ แต่จะเป็นไรหนักหนา เพราะทุนมาจากแบงก์ต่าง ๆ ที่มั่งมีเหลือล้นแห่งละเล็กละน้อยโดยจะมีเหตุการณ์พลาดพลั้งก็ไม่ถึงเป็นอันตรายแก่ผู้ใด เป็นสิ่งที่ควรทำ ถ้าสำเร็จไม่ใช่ประโยชน์แก่คน ๆ เดียวเช่นว่า

ไม่ใช่เป็นประโยชน์ แต่ผู้ที่มีหุ้นส่วน ไม่ใช่มีประโยชน์แต่เฉพาะเมืองนอร์เว จะได้ประโยชน์แพร่หลายไปที่อื่นด้วย ลงปลายมือในการที่เดียวกัน พ่อเป็นพรรคพวก ฝ่ายข้างเห็นว่าควรทำอยู่นั่นเอง...

(เล่ม 2 หน้า 214-21)

6.2.2.2 ธรรมชาติมิโทษ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับโทษของธรรมชาติว่า ในบางครั้งก็มีโทษต่อมนุษย์อย่างยิ่ง เช่น เรื่องที่ทรงกล่าวไว้เมื่อครั้งเดินทางไปประเทศในเมื่องหนาวที่มีความลำบากในเรื่องการเพาะปลูก การทำเกษตรกรรม เพราะความแห้งแล้งและหนาวเย็น เป็นช่วง ๆ นอกจากนี้ภูมิประเทศส่วนใหญ่ก็ยังเป็นหิน จึงทำให้ลำบาก ดังข้อความว่า

...ส่วนความลำบากของประเทศที่แผ่นดินเป็นเช่นนี้ เป็นต้นก็คือการเพาะปลูก ทำอะไรไม่ใคร่ได้ โดยปรกติต้นไม้ก็ไม่มี เว้นไว้แต่จะมาปลูกสร้างขึ้นในที่ซึ่งพอจะปลูกได้ ก็ต้องเป็นไม้ที่ปลูกง่ายหาสาหัสจึงจะอยู่ได้ที่สุดต้นหญ้าจะหาที่ออกก็แสนยาก เมื่อหาที่ออกได้ก็ให้มีสีเขียวงามอยู่ได้เพียงสามเดือน พ้นจากเวลานั้นก็ตายหนึ่งแห่งหายสูญไป การที่จะทำทางรถไฟนั้น ไม่ใช่การง่าย ไม่ใช่แต่เพียงตัดเขาลงเป็นหนทาง ยังต้องจัดการป้องกัน อีกหลายอย่าง...

(เล่ม 2 หน้า 78)

นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงแสดงทัศนะว่า นอกจากภูมิอากาศในบางแห่งจะมีโทษเป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพแล้ว ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น การละลายของหิมะที่จับตัวกันเป็นก้อนน้ำแข็งที่ไหลลงมาบนกับก้อนหินก็มีโทษถึงขนาดทำให้มนุษย์เสียชีวิตได้ ดังข้อความว่า

...ด้วยยอดเขาสูง ๆ ที่เราแลเห็นอยู่คอดังบ้านั้น มีโยเกิลคือ สโนที่ตก ๆ ลงมา
 ทับ ๆ กันอยู่นาน ลมในนั้นไปหมดกลายเป็นน้ำแข็งปะอยู่บนยอดเขา ไม่มีเวลาจะ
 ละลายหมดตลอดรอบปีเป็นอันมาก ถ้าหากว่าด้วยเหตุใดเพียงเหตุหนึ่งทำให้น้ำแข็ง
 นั้นละลายเลื่อนลงมาข้างยอดเขาเช่นนั้นเรียกว่าเบร แลเห็นอยู่ที่บนยอดเขาสูง ๆ
 มาก ๆ หลายแห่งสี่เหลี่ยมผืนผ้ากับสโน ด้วยเหตุว่าเป็นแห่งที่บเลหนาวมาก ถ้าลงมา
 ล่วงหน้า ๆ เลยพาเอาศิลาซึ่งลงมาตกทับอยู่นั้นทลายลงไปด้วย บางทีทำอันตราย
 แก่บ้านเรือน ผู้คน เมื่อปีกลายคนตายถึง 40 คนในทันทีแต่การที่ทลายไม่มีอันตราย
 นั้นดูเหมือนจะมีเสมอเพราะเราอาจจะแลเห็นได้ว่าศิลาแตกป่นเป็นรอยน้ำแข็งแตก
 แลเห็นรอยอยู่ในน้ำเหลวแห่งใด ๆ...

(เล่ม 2 หน้า 110-111)

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่าประเทศใน
 ยุโรปได้รับความยากลำบากจากโทษของธรรมชาติมาก แต่พระองค์ก็ทรงยกย่องความอด
 ทนความพยายามที่จะเอาชนะธรรมชาติ พยายามที่จะเอาส่วนที่ดีของธรรมชาติมาใช้
 ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ดังข้อความว่า

...เมื่อพิจารณาเหตุผลดีแล้วในที่ประเทศเหล่านี้แล้ว ยังน่าพิศวงความพยายาม
 แลความเต็มใจของมนุษย์ที่อยู่แถบนี้เป็นอันมาก เขาไม่ได้อดทนรอใจในสิ่งที่ซึ่ง
 เป็นความลำบาก เป็นสิ่งที่เสียของภูมิประเทศเลย ถือเอาแต่ส่วนข้างดีข้างเป็น
 ประโยชน์อย่างเดียว ไม่ได้ทอดยหลักเสียงดาเหนือหนายเลย ไซ้แต่เท่านั้นยัง
 พยายามที่จะหาประโยชน์ประกอบภูมิประเทศ ให้ได้ผลอันไพศาลอย่างยิ่งได้...

(เล่ม 2 หน้า 79-80) ✕

2.7 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะ

โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะ หมายถึง ความคิดเห็น ทศนคติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่องานศิลปะแขนงต่าง ๆ

จากการศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อศิลปะพบว่าพระองค์มีโลกทัศน์ต่อศิลปะแขนงต่าง ๆ ดังนี้

2.7.1 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงจิตรกรรม

2.7.2 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงประติมากรรม

2.7.3 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงสถาปัตยกรรม

2.7.4 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงดนตรี นาฏศิลป์

2.7.1 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงจิตรกรรม

โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงจิตรกรรม หมายถึง ความชื่นชอบ ความนิยม และความคิดเห็นที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อภาพวาดต่าง ๆ ที่ทรงทอดพระเนตร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สนพระทัยงานศิลปะแขนงจิตรกรรม มากในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน พระองค์ได้พระราชนิพนธ์แสดงทัศนะของพระองค์ว่า ภาพวาดที่มีความงามที่แท้จริง คือ ภาพวาดที่สามารถลอกเลียนแบบธรรมชาติได้เหมือนที่สุด ภาพที่สามารถวาดได้เหมือนของจริงมากที่สุด ถือเป็นภาพที่แสดงว่าผู้เขียนมีฝีมือ ดังข้อความว่า

...แต่ที่พอชอบนั้น รูปผู้หญิงที่เปนโมเดลสามคนยืนในสตูดิโอ คนข้างซ้ายแก่หน่อย คนข้างขวามีวคส์หน่อย ข้างเขียนนั้นเป็นคนหลังโกง ถ่อมตัวเอาดอกไม้ไปยื่นให้

นางที่แก่หน่อย เขาเขียนเลียดจนแลดูด้วยตาเปล่าไม่พอ ต้องเอาแว่นส่องเห็นเส้น เอ็นเลียดหมด...

(เล่ม 1 หน้า 270)

...แล้วไปดูที่ร้านปิซานี ซึ่งเป็นที่สำหรับรวบรวมรูปภาพมาขาย รูปซึ่งเป็นสำคัญมีอยู่ คือ เซนต์แอนตอเนียว เมื่อมารผจญ เป็นรูปเซนต์แอนตอเนียว นั่งเอาหลังอิงเขา แลเห็นเป็นหัวผู้หญิงขึ้นไพล่ล่อหลายหัว แต่ข่มใจลงไว้ได้ เขียนเหมือนคน แก้วตาใส ดีจริง ๆ...

(เล่ม 1 หน้า 269)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเมืองซันเรโม พระองค์ได้ให้มองซิเออดริงเขียนพระบรมรูป ซึ่งเป็นรูปเหมือน แสดงให้เห็นว่าพระองค์โปรดรูปที่มีลักษณะที่ศิลปินเขียนตามแนวลัทธิเหมือนจริง (Realism) คือ เขียนแบบธรรมชาติ อันได้แก่ภาพทิวทัศน์ภาพคน ภาพที่แสดงหรือบันทึกเหตุการณ์ ดังข้อความว่า

...แต่ห้องเหล่านั้นต่างต่าง ๆ กัน คงจะมีรูปหลุยส์ที่ 14 แทบทุกห้อง ศิลปินเขียนบ้าง ผาฉนังเขียนเป็นรูปประจักษ์ในเวลานั้นเป็นพื้น เพดานเขียนงดงามหรืออย่างยิ่ง มีห้องยาวสองห้อง คือ ห้องกระจก ผนังด้านในเป็นกระจกเงา ด้านนอกเป็นหน้าต่างใหญ่ เพดานเขียนรูปยอพระเกียรติหลุยส์ที่ 14 ทั้งนั้นแบ่งช่องเป็นบาง ๆ ด้วยหลุยส์ที่ 14 เป็นคนที่มีความเย่อหยิ่งอย่างแรง เปรียบตัวว่าเป็นพระอาทิตย์ มีฤทธิ์เดชมาก แต่รูปภาพที่ผูกเรื่องดียังยิ่ง ฝีมือก็งามนัก...

(เล่ม 2 หน้า 313)

...ห้องยาวอีกห้องหนึ่งนั้นมีรูปสองข้าง หลังคากระจก เป็นอย่างปิกเชอแกลรีแท้ แต่ไม่ใช่รูปแขวนแผ่นเล็ก ๆ น้อย ๆ เขียนเสียแผ่นใหญ่เต็มผนังเป็นช่อง ๆ ไปที่

เดียวรูปภาพในนั้นเท่า ๆ ตัวคน เป็นบางที่ฝรั่งเศสมีไชยชนะในการศึกตลอดทั้ง
สองฟากฟากข้างหนึ่งเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ๆ ฟากข้างหนึ่งเป็นนโปเลียนโบนาปาด
เกือบจะตลอดฝีมือเขียนดีมาก...

(เล่ม 2 หน้า 313)

โดยเฉพาะภาพที่มีความหมายที่ลึกซึ้งแฝงอยู่ในลักษณะของสัญลักษณ์ พระ
องค์จะสนพระทัยมาก เช่นเมื่อเสด็จไปทอดพระเนตรรูปของโปรเฟสเซอร์เยลลี พระองค์โปรด
ภาพเขียนของโปรเฟสเซอร์เยลลี ดังข้อความว่า

...รูปภาพที่มีอยู่ในนั้น พ่อชอบรูปหนึ่ง เป็นผู้หญิงยืนเปลือยกายพิงตู้ ตู้เป็นตู้ไม้
ดำฝังงา มีนกยูงจับอยู่บนหลังตู้ตรงหัวผู้หญิง ผู้หญิงนั้นแต่งตัวสวมสร้อยคอ
เรือนเพชรสายหนึ่ง ประคำไข่มุกยาวสายหนึ่ง มีถ้วยแก้วตั้งอยู่ริมมือซ้าย หม้อทอง
เหลืองตั้งอยู่ข้างขวา ในชั้นตู้มีนาฬิกาทรายและกระโหลกศีรษะ อรรถธิบายว่าความงาม
ของเนเชอรัลจะเปลือยกายอยู่ก็งามได้ รับรองกันกับเครื่องประดับเพชรพลอย ถ้วย
แก้ว เปรียบว่าเป็นของเปราะแตกง่าย นกยูงเปรียบว่าเย่อหยิ่ง ตู้คทาทองเหลือง
นั้นเปรียบเหมือนผู้ชายที่ชั่วร้าย ทำลายผู้หญิงให้เสีย นาฬิกาทรายและหัวกระโหลก
นั้นเป็นกรรมฐานว่าถึงจะงดงามมีราคาสักเพียงใด ก็ย่อมถึงความชราแลมรณะ ฝีมือ
เขียนดีจริง ๆ...

(เล่ม 1 หน้า 273)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโลกทัศน์ต่อศิลปะแขนงจิตร-
กรรมในลักษณะที่ต่อต้านภาพเขียนแบบใหม่ ที่พระองค์ทรงเรียกว่า ภาพโมเดอน
ดังข้อความว่า

...การไปดูรูปมีข้อราคาอย่างเดียว แต่ไปเห็นรูปเก่าอดชมไม่ได้ เห็นรูปใหม่ ๆ อดติไม่ได้ เจ้าของผู้ที่เขียนมักจะไปกำกับอยู่ตามรูปเหล่านั้น จะไม่ชมก็เกรงใจ จะชมก็ไม่ถนัดปาก เลยไปนั่ง ๆ

(เล่ม 1 หน้า 392)

...แต่รูปภาพนั้นเต็มที ที่เป็นรูปเขียนอย่างเก่าอยู่ไม่เท่าใด นอกนั้นเป็นอย่าง โมเดอน ซึ่งเหลือจะเล่าว่ารูปอะไร เป็นอย่างไร มันหนักขึ้นไปกว่าเมืองเวนิส...

(เล่ม 1 หน้า 356)

ภาพโมเดอนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ถึง นั่นคือภาพตามลัทธิอิมเพรสชันนิสซึม (Impressionism) ซึ่งส่วนใหญ่ศิลปินก็แยกมาจาก ศิลปินกลุ่มเรียลลิสซึม (Realism) นั่นเอง ภาพเขียนตามแนวลัทธิอิมเพรสชันนิสซึม (Impressionism) นี้เปิดการแสดงเป็นครั้งแรกในประเทศฝรั่งเศส เมื่อปี ค.ศ.1879 ประชาชนชมการแสดงครั้งนี้แล้วต่างก็คิดกันว่า ศิลปินที่เขียนรูปตามแนวนี้นี้ไม่มีความสามารถในการเขียนเลย สายตาใช้ไม่ได้เขียนรูปขึ้นมาแล้วคล้ายกับภาพไม่เสร็จ สี เลอะเทอะ เด็ก ๆ ที่ชอบขีดเขียนเล่นสนุก ๆ ยังจะเขียนได้ดีกว่านี้เสียด้วยซ้ำ (อารี สุทธิพันธุ์. มปป. : 36) ซึ่งตรงกับความคิดเห็นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชนิพนธ์ บรรยายภาพเหล่านี้ว่า

...บางแผ่นน้ำยาเหมือนรูปหอยแครงหยอดเกาะ ๆ กันไปเป็นรูปปราสาท ๆ บางแห่ง เหมือนเอาเส้นแมงกาโรนีย้อมสีแดง สีเขียว สีเหลือง กองไว้ตามแต่จะนึกว่ารูปอะไรยังมีอีกอย่างหนึ่ง นั้นเป็นดินสอดำเส้นเดียว ลากเหมือนกันกับเด็กเด็กมันเขียนเล่นที่เมรุญาติศาลาวัด สับเยกต์ที่จะเขียนนั้นคงจะหาให้น่าเกลียดที่สุดตามที่จะหาได้ ฤาแก่งเขียนให้มันบ้า ๆ เช่นกับถ้าจะเขียนรูปผู้หญิง คงจะหาที่หน้าเสยะ พันเขยิบ ดาสิกท้องคอด คล้าย ๆ กับเขียนเปรตหลังโบสถ์ ถึงเขียนสีก็เลือกเอาสับ

แยกตัวที่เลยที่สุดที่ไม่ดี เป็นการเก้ สักใช้สีที่ป่วนร่าเริงก็ไม่ต้องมี ระบายก็ไม่ต้อง ระบายป้ายลงไปเฉย ๆ เส้นก็ไม่ต้องเดิน ดู ๆ ก็เป็นที่พอใจ คำที่ว่าอาตานั้นกลาย เป็นไม่มีอาตานั้นสักนิดเดียวจะว่าเหมือนก็ไม่เหมือน จะว่างามก็ไม่งาม...

(เล่ม 1 หน้า 357)

ภาพเขียนสมัยใหม่นี้เกิดจากความเคลื่อนไหวทางศิลปะ ซึ่งศิลปินในกลุ่มนี้เริ่ม เบื่อหน่ายความซ้ำซากจำเจในการแสดงออก ศิลปินในกลุ่มนี้ไม่ยอมรับความเชื่อที่ว่า การเขียนให้มีรายละเอียด การเลียนแบบอย่างเป็นจริงตามธรรมชาติ จะเป็นจุดมุ่งหมาย อันแท้จริงของจิตรกรรมศิลปินกลุ่มนี้ไม่เลียนแบบ แต่พยายามสร้างรูปทรงขึ้นมาใหม่ โดยที่รูปทรงนั้น ๆ มีความสัมพันธ์ต่อชีวิตจริง หมายถึงว่าลดตัดทอนรูปทรงให้ง่ายซึ่ง ประกอบด้วยลักษณะผิว และส่วนประกอบอื่น ๆ ภาพทุกภาพแทนที่จะบอกให้ผู้ดูทราบ ว่าเป็นภาพอะไร อยู่ที่ไหนกลับกระตุ้นผู้ดู รู้สึกอย่างไรคล้ายกับเรามีความรู้สึกคล้อยตาม เสียงดนตรี มากกว่าที่จะเข้าใจตามรูปภาพ (อารี สุทธิพันธุ์. 2528 : 191)

ความคิดในการเสนอภาพสมัยใหม่นี้ ตรงข้ามกับทัศนะในการมองภาพเขียน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มองความงามของภาพในความเหมือน ของการเลียนแบบรูปทรงของจริง พระองค์จึงทรงมีทัศนะในทางลบต่อภาพวาดสมัยใหม่ ไม่โปรดศิลปะการเขียนภาพในแนวนี้ ดังข้อความว่า

...เปรี๊สเดนต์ แลไวสเปรีสเนต์ของเอสทิปิเซนนี้ เปนพวกที่ชอบรัว ๆ เช่นนี้ทั้ง สองคน ชวนให้ดูเสมอ แก่รูปแผ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นอย่างเประเประเช่นนี้ บอกว่า เจ้าของตายเสียแล้ว พ้ออดไม่ได้ หันมาพูดทางหนึ่งว่าไม่สู้น่าเสียดาย แก่ได้ยิน เข้าออกฉุน ๆ เดินอ่อนใจเปล่าไม่เป็นที่น่าดูสักแผ่นเดียว...

(เล่ม 1 หน้า 358)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยถึงสาเหตุของ
การเกิดภาพวาดสมัยใหม่นี้ ดังข้อความว่า

...จึงค้นหาต้นเหตุว่ามันจะเป็นด้วยอะไร คนถึงได้นิยมมากขึ้นได้ความว่าเพราะรูป
เช่นนี้ได้รางวัลเหรียญทองที่ปารีส คนจึงได้อธิบายกันขึ้นบ้าง จึงนึกคาดใจว่านี่ท่าน
ช่างเขียนครูบาอาจารย์แกล้งเห็นดีกันจริง ๆ ฤา จึงได้ให้รางวัลรูปชนิดนี้ คาดว่า
แรกที่จะเกิดขึ้น คงจะมีตาช่างเขียนวิเศษอะไรคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเสียงดีแล้ว เขียน
ผลงออกไป แต่คงจะไม่ยับเยินเหมือนอย่างนี้ ของแกล้งดีจริงจึงได้รางวัล ไม่นั้น
กรรมการผู้ตัดสินรางวัล จะเห็นรูปดี ๆ มันมากด้นโนยตา เห็นรูปบ้า ๆ มันเข้าที่
อยู่บ้าง แกล้งให้รางวัลให้ผลงเล่นเช่นนั้น แล้วพุดยกย่องสรรเสริญต่าง ๆ คราว
นี้คนก็อยากได้รางวัลขึ้นมา เขียนตามท่านผู้ตรวจรางวัลครั้งจะไม่ให้บ้าง ก็ดูจะไม่
เป็นช่างแท้ สู้ตาคนที่แกล้งให้ไม่ได้ ต้องพยายามหารูปบ้า ๆ ให้รางวัลบ้าง มันจึง
เลยกระพือกันใหญ่ช่างที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ เขียนยังไม่ทันจะได้ดี ครั้นจะไปเรียนเขียน
ให้มันวิจิตรอย่างเก่าเขียนก็ไม่ไหว เรียนอย่างใหม่มันง่าย หัดสักหน่อยหนึ่งก็ออกได้
จึงได้เกิดขึ้นมากรวดเร็วนัก คนที่ขึ้นใหม่ ๆ อยากจะอวดว่าเป็นช่าง ตาเป็นนักเลง
ดูแต่อายุรูปพรรณอย่างนี้ขึ้นตาหนักเข้า ก็ให้เห็นงามไปได้จริง ๆ ข้อซึ่งเป็นที่อุจใจ
นั้นอย่างเดียว เมื่อไม่มีใครแขวนเรือน ก็มีแต่จะเขียนมาหลอกรรมการเอารางวัล
เมื่อขายไม่ได้หนักเข้าบางทีก็จะเลยจัดไปบ้าง บางแผ่นถึงกับน่าสงไสย ว่าผู้เขียน
ได้ตั้งใจจะมาล่อกรรมการ...

(เล่ม 1 หน้า 357-358)

...เรื่องรางวัลรูป คงมีตาผู้ใดผู้หนึ่งแกล้งดูลูกขี้ลักขึ้นมาให้รางวัลบ้า ๆ ก็เลยบ้า
กันใหญ่ แต่เหรียญทองมันมาก มันจึงไม่เกิดเหตุลุกลามเหมือนอย่างเช่นรถโมเตอร์
คาร์ซึ่งแย่งกันเป็นที่ 1 เลยตะกลามเหรียญทองกันกระพือไปจนกระทั่งรูปเขียนเป็น
เช่นนี้...

(เล่ม 1 หน้า 367)

...ไปนึกถึงอกตาข้างเขียน แกคงเบืออ้ายเขียนตามเคย จึงได้ยกเขียนบ้า ๆ ได้
ตั้งใจจะซื้ออ้ายบ้า ๆ ไปให้เห็นสักแผ่นหนึ่งว่าบ้าเพียงไหนแต่จับเข้าก็เสียดายเงิน
เคยตั้งใจกัณฑ์ว่าจะซื้อสักแผ่นหนึ่งให้ได้ พอออกปากว่าจะซื้อ คนที่ยืนอยู่ใกล้ ๆ
ร้องจ๊ี่ ๆ ทั่วกันหมดเลยซื้อไม่ได้ เช่นนี้มาหลายคราวนักหนาแล้ว...

(เล่ม 1 หน้า 397)

จะเห็นได้ว่าพระองค์ไม่ได้ทรงยกย่อง หรือชื่นชมในความสามารถของศิลปิน
ในแนวสมัยใหม่นี้เลย พระองค์ทรงมีทัศนะว่า แม้แต่คนในยุโรปเองก็ไม่ได้ชอบภาพวาด
ในแนวนี้ ดังข้อความว่า

...ลืมพูดถึงเรื่องที่ได้ถามเอมเปอเรอวันนี้ ด้วยรูปเขียนอย่างใหม่เห็นอย่างไร
กริ้วใหญ่ว่ามันเปนบ้า ที่แท้มันเขียนไม่เปน ครั้นมันจะเขียนมาตามฝีมือมัน ไม่มี
ใครเขาจะดูจะทักแกลังเขียนให้ระยาเช่นนั้น พอให้เขาได้ทัก แล้วมันก็ไปโยนทิ้ง
เสีย ขอให้พ่ออุ้นใจเถอะ มันไปไม่ได้ก็ปิดอก...

(เล่ม 2 หน้า 264)

...แล้วไปดูแกลลอรี่ที่ไว้รูป มีรูปต่าง ๆ อยู่ข้างจะดี มีบ้า ๆ ใหม่ ๆ น้อย แต่ลงเนื้อ
กันเปนอันหนึ่งอันเดียวอีกทั้งเจ้าแผ่นดินแลพระมเหสีที่นี่ ว่ารูปเขียนอย่างใหม่
มันเปนบ้า เกลียดเปนกำลังเหมือนกัน...

(เล่ม 2 หน้า 32)

...การไปดูรูปมีข้อรำคาญอย่างเดียวแต่ไปเห็นรูปเก่า ๆ อดชมไม่ได้ เห็นรูป
ใหม่ ๆ อดติไม่ได้เจ้าของผู้ที่เขียนมักจะไปก้ำกับอยู่ตามรูปเหล่านั้น จะไม่ชมก็
เกรงใจ จะชมก็ไม่ถนัดปาก เลยไปนั่ง ๆ แต่แกรนด์ดยุกแลอริตาดารีแกรนด์ดยุก

แกรนด์ดัชเชส มีความเห็นเหมือนพ่อทั้งสี่คนด้วยกัน แสดงความหวังใจว่านานไปคงจะเปลี่ยนกลับลงเป็นอย่างเก่า...

(เล่ม 2 หน้า 392)

จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงแสดงทัศนะของพระองค์อย่างชัดเจนว่าไม่โปรดภาพเขียนของศิลปินในแนวสมัยใหม่

2.7.2 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงประติมากรรม

จากการศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน พบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโลกทัศน์ต่องานศิลปะแขนงประติมากรรม ทั้งที่เป็นรูปปั้นทั่ว ๆ ไป และงานปฏิมากรรมที่เป็นการปั้นรูปพระพุทธรูป ดังนี้

* โลกทัศน์ที่มีต่องานประติมากรรม รูปปั้นคนและสัตว์ทั่ว ๆ ไป ทรงมีทัศนะว่า รูปปั้นที่มีความงามคือรูปปั้นที่มีความสมจริง เหมือนของจริงมากที่สุด สามารถลอกเลียนแบบธรรมชาติได้มากที่สุด ช่างปั้นจะมีฝีมือดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าสามารถจะลอกเลียนแบบของจริงได้เหมือนเพียงใด ดังข้อความว่า

...มาแวะดูมอนิเมนต์ รูปดุกออฟเยนัว บิดาดุกคนนี้ซึ่งอยู่ในสนามสวนดอกไม้กลางสี่กั๊กถนน เปนรูปชีม้าในสนามรบ กำลังม้าถูกปืนจะล้มชว่นลง ดุกกำลังขี่ดาบเร่งทหารงามแปลกเต็มที ในการที่จะทำรูปนี้ว่าต้องขาม้าถึงสามตัว เพื่อจะให้ช่างเห็นว่าม้าจะตายนั้นเป็นอย่างไ...

(เล่ม 1 หน้า 248)

แสดงให้เห็นว่า การปั้นนั้นนอกจากต้องการความเหมือนจริงของรูปร่างคนและสัตว์แล้ว ยังต้องการความสมจริงจากกริยาอาการของสิ่งที่จะปั้น ให้มีอริยาบทเหมือนธรรมชาติให้มากที่สุด ถึงกับต้องขาม้าถึง 3 ตัว เพื่อให้ช่างดูเป็นตัวอย่าง

...จึงได้ขึ้นใจไปดูรูปตุ๊กตาซี่ผึ้ง ลักษณะตามทูลโศกที่เมืองแก้ว ที่นี้อยู่ในพื้นที่ชั้นล่าง แลเห็นได้ดินสองชั้นไข้จุดไฟมืดบ้างสว่างบ้าง ชั้นบนเปนแท่นโป๊ปปแลเรื่องนะไปเลียน โปนาปาด เปนเจ้าเรือน มีรูปอื่น ๆ อีก มีรูปคนที่รู้จักเอมเปอเรอ แลเอมเปเรส รัสเซีย มองสิเออดูมร์ ไม่เหมือนทั้งนั้น เปนแต่มีเค้า ซึ่งจะหันไปว่าคนอื่นไม่ได้ ชั้นล่างมีเรื่องพระเยซู แลเรื่องขบถฆ่าหลุยส์ที่ 16 ทางเดินเปนหลืบเปนถ้ำ และที่ บังมืด ๆ ถ้าว่าโดยลักษณะทำรูปเขาทำดี เหมือนคนจนถ้าคนเปน ๆ ไปนั่งอยู่มัก จะผลลว่าเป็นตุ๊กตา ถ้าผลลว่าตุ๊กตาเป็นคน แต่ไม่ใช่เหมือนบุคคลที่เขาตั้งใจจะทำ...

(เล่ม 1 หน้า 248)

...ที่กลางมีรูปช่างเผือกใหญ่หล่อด้วยเงิน ซึ่งพ่อไม่ได้รู้สึกเลยว่าเขาทำไว้เตรียม จะให้รูปนี้ถ่ายจากรูปปั้น ที่กรมสมเด็จประธานแกกรั้วรูปช่างที่ฝรั่งทำเหมือนอย่าง กับเราก็เร็ว จึงได้เอารูปปูนั้นไปทำตัวอย่าง ให้ทำให้เหมือน ตั้งใจจะเอาไปให้ที่ บางกอก แต่ครั้นเมื่อไม่ได้ไปบางกอก แล้วรู้ว่าพ่อจะมาราวนี้ จึงได้ทำฐานแล จากฤกษาไทยขอให้พระยาศรีธรรมสาสน์ช่วยเขียนให้...

(เล่ม 2 หน้า 271)

จากข้อความที่ยกตัวอย่างนั้นแสดงให้เห็นทัศนะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าโปรดรูปปั้นที่มีลักษณะเหมือนของจริง ขณะประพาสยุโรปครั้งหลัง พระองค์ได้โปรดให้ช่างหล่อพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งปัจจุบันนี้ประดิษฐานอยู่ที่ลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ดังข้อความว่า

...แต่ได้ไปที่ช่างหล่อในเรื่องที่จะหล่อรูปซึ่งตกลงกันให้ทำ สำหรับจะไปตั้งในบางกอก เขาได้ปั้นตัวอย่างลองขึ้นไว้แลเลือกรูปม้า ตัวอย่างที่ปั้นไว้นั้นสองอย่าง คือรูปขี่ม้า อย่างหนึ่ง รูปที่จะทำเล็ก ๆ อย่างหนึ่ง สั่งให้เขาเลือกเนื้อทองไว้ให้ดูด้วย แบ่งเป็น 4 ชั้น ชั้นที่ 1 และชั้นที่ 3 แปรลกกันแต่แต่งตัวเรียงขึ้นแลแต่ไม่เรียบ ราคาผิดกันถึง

2 ปอนด์ ชั้นที่ 2 เป็นสีดำ ไทยคงไม่ชอบ ชั้นที่ 4 ผิวทองหยาบเกินไปคงไม่ชอบ ถ้าที่ 1 กับที่ 3 ทำไปอย่าง คนคงหันลงซื้อข้างถูก ที่ 1 เห็นจะไม่ออก จึงได้ทำแต่ที่ 3 เขาขอให้ถ่ายรูปไว้ให้ทั้งสี่ด้าน พรุ่งนี้จึงจะได้ไปถ่าย...

(เล่ม 1 หน้า 422)

...จรรยาช่างปั้นมาปั้นรูปสออบ แกะไขติเตียนกัน ตกลงเอาเป็นใช้ได้ ดูกว่าตั้งแต่เห็นคนปั้นรูปมา ไม่เหมือนเช่นคราวนี้ แต่จะเหมือนทีเดียวยาก เพราะปั้นโตกว่าตัวเหมือนอย่างคนจะเขียนไม้ขีดไฟ ให้เหมือนเท่าใดก็ดี แต่ขยายส่วนให้โตขึ้น คงเห็นไม่เหมือน...

(เล่ม 2 หน้า 401)

ส่วนโลกทัศน์ที่มีต่องานปฏิมากรรม ซึ่งได้แก่รูปปั้นพระพุทธรูปนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโลกทัศน์ว่างานปฏิมากรรมเป็นศิลปะที่มีความงดงาม เป็นความงามที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชนชาติ ประเทศศรีลังกาเป็นประเทศที่ศาสนาพุทธเจริญรุ่งเรืองมาช้านาน ประเทศไทยเรานอกจากมีความสัมพันธ์กับลังกาในการศาสนาแล้ว ยังได้รับเอาการถ่ายทอดศิลปะในแขนงงานปฏิมากรรมมาด้วย ดังข้อความว่า

"มีพระพุทธรูปที่งามจับใจอยู่องค์หนึ่ง นาดักหย่อนตอก เปนพระหล่ออย่างใหญ่ซึ่งพึงเคยเห็นในเมืองลังกา เปนรูปชนิดกำแพงเพชรอยู่ข้างงามมาก"

(เล่ม 2 หน้า 487)

...มาได้สันนิษฐานอย่างหนึ่ง ว่าพระพุทธรูปที่เรารู้จักอยู่อย่างหนึ่งว่า คืออย่างเช่นพระพิมพ์ล(ยัม) ซึ่งตั้งอยู่ที่พระระเบียงวัดเบญจมบพิตร ไปรู้กันชัดว่าเป็นพระกำแพงเพชร เมื่อขึ้นไปเหนือคราวนี้ พระชนดินั้นคงจะได้ถ่ายอย่างมาจากลังกาเป็นอย่าง

พระโบราณของลังกา ซึ่งมีอยู่ในห้องอีกห้องหนึ่ง เวลาสร้างวัดที่กำแพงเพชรนั้น
พระเถระเมืองลังกาไปเป็นแม่การทีเดียว...

(เล่ม 2 หน้า 587)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่างานปฏิมากรรมของ
แต่ละประเทศจะเจริญหรือเสื่อมนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่า ผู้ที่มีอำนาจในการปกครองประเทศให้
การสนับสนุนในศาสนาหรือไม่ ถ้าอำนาจตกอยู่กับผู้ที่ไม่เคารพเลื่อมใสในศาสนาพุทธ
ก็ไม่เห็นคุณค่าของงานปฏิมากรรม ถึงขนาดเอาพระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะไปหล่อเป็น
อาวุธใช้ในการสงครามจนไม่เหลือพระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะ ดังข้อความว่า

...จึงลงไปสันนิฐานกับท่านเจ้าเมืองแลเจ้าพนักงาน ว่าพระพุทธรูปหล่อในเมืองลังกา
ซึ่งเข้าใจว่าไม่มีนั้นน่าจะเข้าใจผิดเห็นจะมีมาก แต่แผ่นดินเมืองลังกาตกอยู่ในผู้ที่ไม่
นับถือพุทธศาสนา แลข่มเหงศาสนาอื่น คั้นเป็นระยะเป็นตอน เช่นพวกทมิฬมาเป็น
ใหญ่ในแผ่นดินเมื่อไรคงจะได้ทำลายเสียคราวหนึ่ง ครั้นเจ้าแผ่นดินนับถือศาสนา
เมื่อไร ก็เกิดมีพระพุทธรูปขึ้นอีกคราวหนึ่ง เพราะผลัดกันทำลายอยู่เช่นนี้ พระพุท
ธูปจึงเหลือแต่เก่าที่สุด เพราะเหตุที่ขึ้นเก่าทำด้วยศิลา จะทุบจะตอยให้เลื่อยดไปก็
เปลืองแรงไม่มีประโยชน์ไม่เหมือนพระหล่อ พระหล่อนั้นเห็นจะได้เอาไปทำอื่น เช่น
หล่อปืนผาอะไรต่าง ๆ เมื่อพูดเช่นนี้ มหามุทลียคนลังกา ซึ่งได้เลื่อนที่ไปเป็นบรอน
เน็ตใหม่เป็นเซอร์ ซอโลมอนรับยืนยันว่าถูก ตัวได้เห็นเองในการที่หลอมพระลงทำ
อื่น แต่แก่เป็นคริสเตียนออกจะซัด ๆ เอาว่าพระรู้เห็นเป็นใจด้วย...

(เล่ม 2 หน้า 588)

ในเรื่องการสร้างงานปฏิมากรรม พระพุทธรูปของพุทธศาสนาที่ฝรั่งสร้าง
จากความคิดความเข้าใจของตนนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดง

ทัศนะเป็นเชิงวิจารณ์ต่องานปฎิมากรรมว่า จริงอยู่ที่งานปฎิมากรรมนั้นสร้างออกมาได้เหมือนจริง แต่ก็ขาดความสมจริงในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้พระองค์ทรงแสดงทัศนะว่าความสมจริงที่ขาดหายไปนี้เป็นผลมาจากความไม่เข้าใจในพื้นฐานวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาของผู้สร้างงานปฎิมากรรมพระพุทธรูป เพราะผู้สร้างงานกับงานที่สร้างขึ้นนั้นมาจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั่นเอง ดังข้อความว่า

...อนึ่ง พ่อสมเฝ้าถึงเรื่องพระที่แกรนด์ดุ๊กออฟเฮส สร้างไว้ที่อุพกาเทน เมืองตามสตาดนั้น รังสิตได้ไปวานตาโปรเฟสเซอร์ ผู้ที่ทำตัวอย่างพระนั้นเอง ถ่ายอย่างลดส่วนขนาดย่อมลงรูปหนึ่ง ได้มาที่นี่แล้วพวกฝรั่งบ่าวตื้นตันกันหนักเต็มทีถึงครึ่งตันจะตั้งโต๊ะไหนมันกลัวหักเสียหายหมด ทำฝีมือดีมาก หน้าตากล้าเนื้อเป็นคนหมดแว่นไว้แต่ถ้าจะดูเป็นพระแล้วไม่แลเห็นว่าเป้นพระ เพราะเปลือยกายไม่มีผ้าห่มกลับไปมีผ้าโพกอาการกิริยาที่นั่ง นั่งสมาธิเพชรแต่เท้าทั้งสองข้างชัน ไม่ราบลงไปกับดักเหมือนกับพระเรา ๆ วัดเบญจมบพิตร แต่ครั้นเมื่อเห็นแล้วเห็นว่าเข้ากันไม่ได้ ไม่เป็นพระอย่างไทย เขาจะร้องว่าขาดผ้าพาด...

(เล่ม 1 หน้า 207)

2.7.3 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมในแต่ละประเทศที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญมากคือ วังและวัด ไม่ว่าจะเป็นเสด็จถึงเมืองใดถ้ามีโอกาส พระองค์จะเสด็จทอดพระเนตรวังและวัดในเมืองนั้นเสมอ พระองค์ทรงมีทัศนะว่า วังและวัดเป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาติ ซึ่งสร้างขึ้นจากความศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อสถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ และทรงชื่นชมความงามของสถาปัตยกรรมการสร้างวังและวัดไว้อย่างมาก ดังข้อความว่า

‘วัดต่าง ๆ มีเซนต์ปีเตอ เบนต์ สร้างขึ้นด้วยอนุภาพแลบารมีของโป๊ป ก็ใหญ่โตเกินกำลังที่จะทำเดี่ยวนี้ได้ เพราะจะต้องลงทุนเป็นอันมาก ฝีมือช่างเล่าก็ถึงที่สุดยอดซึ่งมนุษย์จะพึงทำได้’

(เล่ม 2 หน้า 474)

...บรรดาฝีมือช่างในวัดนั้น วางลวดลายแลแบบอย่างแปลกกว่าที่อื่นหมด ไม่มีเหตุใดเหมือน คือมีกรีกนิต ๆ โรมันน้อย ๆ สีสรร ลวดลายเป็นแขกดูปนกันอยู่ในนั้นทั้งสิ้น เว้นไว้แต่เพดานเพนเพดานไม้ ทำลวดลายยกลูกนูน ไปข้างดานแขกอัลฮัมบรา มีเสาศิลาสูงเพนเชิงเทียนอันหนึ่ง สลักลายขึ้นไปรอบ การที่จะทำพรรณาฝีมือช่างของวัดนี้ ยากที่จะเขียนลงให้เข้าใจได้ แลดูเหมือนอย่างหุ้มด้วยเยื่อระบับรูเซีย เพราะใช้ทองเพนพื้น...

(เล่ม 2 หน้า 512)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทศนะว่า วัดที่สร้างขึ้นในสมัยก่อนนั้นใหญ่โตและงดงามมาก จะสร้างด้วยความประณีต บรรจง แสดงถึงความพิถีพิถันในการสร้าง ดังเช่น เมื่อพระองค์เสด็จประพาสเมืองโกลอน ประเทศฝรั่งเศส เมื่อทอดพระเนตรวัดโกลอน ค่ะที่ดริลทรงบรรยายถึงวัดนั้นว่า

...เว้นไว้แต่ที่ใกล้คะตริล ซึ่งเป็นวัดใหญ่ตั้งอยู่กลางเมือง วัดนี้ใหญ่โตมาก ชั่วแต่โบสถ์หลังเดียว จุคนได้สี่หมื่น โดมกว้าง 220 ฟิต สูง 360 ฟิต มีชั้น 98 ชั้น ตึกดาที่ประดับถึง 2000 ตัว ล้วนแต่ทำด้วยศิลาอ่อนสีขาว แลเห็นยอดสพรั่งไป งามจริง ๆ ตั้งแต่ทำมาได้ 500 ปีเศษแล้ว...

(เล่ม 1 หน้า 281)

...ที่เป็นยอดของความงามที่เดียวนั้น คือวัดที่เรียกว่า โกลอนคะทิดรัล จะหาวัดใน
อิตาลีสักลัวจะสู้ไม่ใคร่จะได้ หน้าตาช่างเปนวัด ดูศักดิ์สิทธิ์เสียจริง ๆ โตใหญ่เหลือ
ประมาณ แต่ไม่เห็นว่ามีสิ่งไรโตเกินไป ถ้าเล็กเกินไปแต่สักอย่างเดียว ทรวดทรง
สถูปฐานพอได้ประมาณเข้ากันพอดีหมด งามราวกับแกะด้วยงา เสียตายแต่บ้านเรือน
กระชั้นเต็มที ถ้าไม่ขึ้นถ้ายรูปบนหลังคา ที่หาถ้ายรูปไม่ได้ นับว่าเป็นหลักเมืองอย่าง
สำคัญ เปนของที่ผู้ซึ่งคิดทำต้องรู้สึกว่าจะไม่ได้อยู่แลเห็นเวลาวัดนี้แล้วเปนอันขาด
ใจเขาเด็ดจริง ๆ ที่กลั่นความอยากดูสำเร็จได้...

(เล่ม 2 หน้า 283)

ส่วนวัดที่สร้างขึ้นในสมัยใหม่ ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีทัศนะว่า ไม่ค่อยใหญ่โต และไม่ค่อยสวยงาม มีลักษณะที่เหมือน ๆ กัน จนไม่มี
ความน่าดูแสดงให้เห็นว่า พระองค์ไม่ทรงพอพระทัยต่อการแปรเปลี่ยนค่านิยมในการ
สร้างวัด จากอดีตมาสู่ระบบการสร้างวัดที่มีอยู่ในปัจจุบัน ดังข้อความว่า

"วัดไม่ว่าจะมั่งคั่ง ๆ แลไม่ว่าจะใหญ่ วัดวาอารามก็เกลี้ยง ๆ โดยมากหรืออยู่ที่เอมเบอเรือ
สร้างก็ไม่ใหญ่ ไม่ทางเช่นที่สร้างไว้ตามถนน เช่นที่กล่าวในเมืองบาเดนบาเดน แถบ
ข้างเหนือนี้ไม่มีเลยจนตลอดเมืองนอร์เว"

(เล่ม 2 หน้า 249)

...ที่เกาะนี้เป็นเขาไม่สูงเท่าใด มีวัดตั้งอยู่บนยอด เปนวัดฝากระดาน ค่อนจะอยู่
ข้างเชิงหน่อย โตกว่าวัดที่ทำขาย โดยมากวัดที่นี้เหมือน ๆ กัน เท่า ๆ กัน อย่าง
ก้ามระล่อ ๆ ซึ่งพอหาความไวเเอง ว่าเห็นจะปรุงขายเหมือนเรือเปนหลัง ๆ คนขับรด
ถือว่เปนสำคัญที่งามแห่งหนึ่ง จึงพาขึ้นไปเวียนรอบโบสถ์...

(เล่ม 2 หน้า 177)

ส่วนสถาปัตยกรรมที่เป็นวังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า การสร้างวังของพระมหากษัตริย์ในสมัยก่อน มีลักษณะที่สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติ เป็นการแสดงอำนาจบารมีของตน ถือได้ว่าเป็นหน้าเป็นตาของประเทศชาติได้ จึงต้องเกณฑ์ผู้คน และระดมช่างฝีมือแขนงต่าง ๆ สร้างให้ใหญ่โตสวยงาม เช่น การสร้างวังเวอไซล์ พระนครธม วังเซนบรุน และวังปิเตอร์ฮอฟ เพื่อไม่ให้ชาวต่างชาติดูถูกดูแคลนได้ ดังข้อความว่า

...คิด ๆ ดูการสร้างวังเวอไซล์นี้ ไม่ผิดอะไรกันกับสร้างพระนครธม ต่างกันแต่เวลาในกาลครั้งนั้น ตั้งใจที่จะให้งามและเปนสง่าราษี สำหรับเฉลิมพระเกียรติยศ อยู่ไม่สบายฉันใด วังเวอไซล์นี้ผิดกันที่เปนชั้นหลังเมื่อมนุษย์รู้จักหาความสุขมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งดินฟ้าอากาศ ร้อนเย็นผิดกัน ต้องการที่กันที่บังมากกว่าในเมืองแมร์จึงได้มีหลังคา มีฝาмаกแต่สร้างขึ้นสำหรับเฉลิมพระเกียรติยศให้เท่าว่าใหญ่โตงดงาม ไม่ต้องนึกถึงความสุขที่จะอยู่ จึงเห็นว่าไม่ผิดอะไรกัน งานที่ทำก็ทำได้ด้วยลักษณะอันเดียวกัน คือ เกณฑ์แลทำให้ใหญ่โตที่สุด ซึ่งอาจจะทำได้ในเวลานั้น...

(เล่ม 2 หน้า 317-318)

...วังใหญ่นี้มันโตเหลือเกิน ประมาณการทำได้ด้วยกำลังเกณฑ์อย่างเดียว ถ้าจะทำได้ด้วยกำลังเงิน เช่นที่ทำเดี๋ยวนี้ เปนทำไม่ได้เปนอันขาด ด้านหน้าข้างถนนใหญ่มีทิมดาบสองหลัง อย่างเดียวกันกับที่ฟอนเตนโบล มีรูปตุ๊กตาหินโต ๆ ตั้งเรียงกันสองข้าง ทางรูปหลุยส์ที่ 14 ซี่ม้ายู่กลาง ตัววังนั้นย่อเปนชั้น ๆ ถึงสี่ย่อ แล้วจึงออกปีกหลุยส์ที่ 14 เฉพาะไว้ห้องนอนที่ตรงกลาง ข้างหนึ่งเปนวัดติดกับวังเหมือนอย่างเมืองอื่น ๆ ถ้าจะว่าไปเมืองอื่น ๆ เอาอย่างเมืองฝรั่งเศสนี้ทั้งสิ้น เช่นกับวังเซนบรุน ที่เมืองออสเตรียวังปิเตอร์ฮอฟ ที่เมืองรัสเซียก็เหมือนกัน เปนแบบเดียวกันกับที่นี้ เปนอันต้องการจะมีอันหนึ่งเหมือน ๆ กัน แต่ไม่มีที่ไหนโตแลสนุกเท่าที่นี้ การสร้างวัง ในเวลานั้นออกจะเปนการเฉลิมพระเกียรติยศ คล้าย ๆ สร้างมอโนเมนต์มาก

กว่าจะสร้างที่อยู่ เพราะไม่เป็นเรือนอยู่ เป็นปีกเชอแกละรืมากกว่ามีแต่จะสนุกไม่ใช่มี
ความสบายในวังนั้นเลย เวอโซล์หมดทั้งวังเห็นเป็นที่ซึ่งสำหรับคนอยู่ แต่ตอนที่กวีน
มาเรียนอัลตอเนตกันห้อง ที่ทางเดินเป็นที่อยู่แต่เล็กเหลือเกิน...

(เล่ม 2 หน้า 311-312)

จากการศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน พบพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโลกทัศน์ต่อศิลปะแขนงสถาปัตยกรรมว่า สถาปัตยกรรมของแต่ละ
ประเทศจะมีลักษณะความงามที่แปลกแตกต่างกันออกไป ซึ่งเป็นลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์
ของแต่ละประเทศสามารถแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ
ชาติได้ ดังข้อความว่า

...ซึ่งเรียกตาม ชื่อเมืองว่า ฟลอเรนส์ไทน์ เหล่านี้เป็นต้น เป็นเมืองที่ตกแต่งให้
งดงามเป็นเมืองหลวง การก่อสร้างตึกรามก็ใหญ่ ๆ ไซ้ตึกาก่อนโต ๆ โดยมาก แต่ถ้า
จะเทียบกับเมืองตุรินผิดกัน เมืองตุรินเป็นเมืองที่มีถนนตรง ๆ กว้าง ๆ ตึกรามใหญ่โต
เป็นห้องแถวงดงาม ที่เมืองฟลอเรนส์นี้ ถนนกว้างบ้างแคบบ้าง คดโอนไปบ้าง ตึกก็
ใหญ่โตสูงเหมือนกัน แต่ไม่มีอาคารคดคองทางเดินในชั้นต่ำเหมือนเมืองตุริน ในสี่เมืองคือ
เนปอลเมืองหนึ่ง เวนิสเมืองหนึ่ง ตุรินเมืองหนึ่ง ฟลอเรนส์เมืองหนึ่งนี้ ต่างเมืองต่าง
มีอาคารกิริยาโฉมหน้าแปลกกัน ห่างไกล เป็นคนละประเทศ ผู้คนก็ต่างกันหมด จะ
ร้องว่านี่คล้ายโน่น โน่นคล้ายนี้ไม่ได้เลย...

เล่ม 1 หน้า 269

...บ้านในเมืองฝรั่งเศสดูมันแบบบาง เรือเล็กเรือน้อยคงจะวางท่วงทีให้น่าดู ข้าง
เยอรมันนั้นหนัก ๆ ถ้าจะเปรียบกับเรือนข้างไทยเยอรมันเป็นอย่างที่เรียกว่า "ตึก"
อย่างเก่าเช่นเรือนในวังน่า ข้างฝรั่งเศสเป็น "ตึก" อย่างใหม่ถ้าจะเรียกว่า "เก้ง"

คือหลังคาแบน ๆ เยอรมันหลังคาสูง ๆ บ้านเรือนในประเทศเหล่านี้ ถ้าจะผูกตาไปปล่อย จะบอกได้ว่านี่เยอรมัน นี่ฝรั่งเศส นี่อังกฤษ เพราะแปลต่างกันมาก...

(เล่ม 2 หน้า 415)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่า สถาปัตยกรรมเป็นศิลปะที่มีลักษณะคู่บ้านคู่เมือง เป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาเป็นเอกลักษณ์ของเมืองหรือประเทศ ดังข้อความว่า

"แล้วขึ้นรถไปดูวัดเจ็ก วัดเจ็กวัดนี้ที่ขึ้นชื่อว่าใครมาป็นงแปดต้องไปทุกคน เปนคู่กันกับสานนั้น ที่จริงนอกจากสองแห่งนี้เปนไม่มีที่ไปไหนเปนดั้นเปนชั้น"

(เล่ม 1 หน้า 33)

...ในที่สุดเข้ามาในเมืองแลเห็นประตูไชยตั้งลอยเด่น เพราะเหตุที่ที่ตั้งมอญเวเมนต์ แลที่ตั้งประตูไชยเปนที่สูง แลย้ายกลางเปนที่ต่ำดูที่ตรงนั้นเหมือนรางรนาด พอหลุดประตูไชยเข้ามาแล้ว ก็แลเห็นประตูไชยกับเสาศิลาที่กลางปลัศเดอลาคองคอร์ด รับกันอีกคู่หนึ่ง...

(เล่ม 2 หน้า 316)

...เมืองเบอลินนี้ มีสิ่งสำคัญที่จะจำงานั้นคือ หลักไชยที่ได้สร้างขึ้นด้วยเหล็กป็นเฉลยที่ปรัสเซียได้ชนะเดนมาร์กครั้งหนึ่ง ออสเตรียครั้งหนึ่ง ฝรั่งเศสครั้งหนึ่ง ตั้งอยู่ในศูนย์กลางของป่าในเมืองที่ตัดถนนออกประมาณ 12 แพร่ง อยู่ตรงหน้าไรสดาด ซึ่งเป็นที่ประชุม ปฎิภาคาราชาการ...

(เล่ม 2 หน้า 247)

...เวลาบ่ายกินข้าวกลางวันแล้วไปถ่ายรูปบ๊อมโบราณ เรียกว่า ซิลลอง เปนหลังคา
 ซับซ้อนกันไม่งามอะไร แต่ช่างชอบถ่ายรูปกันเสียจริง ๆ รูปที่ขายที่นี้ก็มีซิลลองทั้ง
 นั้นใครถ่ายรูปเปนมาที่นี้ก็ต้องถ่ายรูปซิลลองทุกคน ถ้าไม่ได้ถ่ายออกจะเสีย ๆ ไปจนที่
 ถ่ายก็แห่งเดียวกันทุกคน...

(เล่ม 1 หน้า 296)

เมื่อนักท่องเที่ยวมาเที่ยวเมืองต่าง ๆ ก็มักจะต้องมาเที่ยวชมสถาปัตยกรรมอัน
 เป็นเอกลักษณ์ของเมืองหรือประเทศนั้น ดังเช่นเมื่อเสด็จปารีส พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปทอดพระเนตร หอไอเฟล ดังข้อความที่ทรงบรรยายว่า

...ดูเรเฟลเรียกตามภาษาอังกฤษว่า ไอเฟลเตาเวอนั้น อยู่ในหนทางที่จะกลับมานบ้าน
 จึงได้แวะเที่ยวเสียทีเดียว โรงเรือนย่อม ๆ ที่อยู่ตามเชิงเสานั้นไม่มีแล้วเหลือแต่สวน
 แลสระซึ่งทำงานดีมาก เวลาไปไม่มีคนก็ครบลอดโปร่งดีมาก ชั้นต้นขึ้นลิฟท์ซึ่งเป็น
 เกริน อย่างยกโภชรูขึ้นตั้งเบญจา ไปถึงชั้นต้นมีร้านแลเครื่องเล่นเสียชั้นหนึ่ง แล้ว
 ขึ้นเกรินไปอีกเป็นชั้นที่ 2 ก็มีร้านแลเครื่องเล่นอย่างเดียวกัน แต่ชั้นที่สามนั้น เปน
 ชั้นสูงที่เสาตรงขึ้นไปจึงได้ใช้ลิฟต์ แต่แบ่งเป็นสองตอนขึ้นลิฟต์ไปจนถึงกลางเสา
 ตอนบนแล้วย้ายไปขึ้นอีกลิฟต์หนึ่ง จึงถึงชั้นสาม ชั้นสามนี้ก็มีร้านแลเครื่องเล่น
 เหมือนกัน แต่มีฝากระจากันลมด้วยสูงมาก พอขึ้นลิฟต์ชั้นสามนี้ฝนก็ตก เพราะเหตุ
 ฉนั้นจึงไม่ได้ขึ้นชั้นบนอีกชั้นหนึ่งซึ่งเคยขึ้นแล้ว เสานี้จำได้ครั้งก่อนว่าสูงสามเส้น
 ขึ้นไปชั้นบนนอกไหน ๆ ด้วยไวเบรชั่น เมื่อคิดเทียบดูกับที่เราไปขึ้นเขาครอดลิน
 สูง 25 เส้นเศษ ก็เอามาেলাให้เล็กเท่านี้ จะเสียไ้ปานใด แต่เห็นคนออกไป
 ทาสียังเสียว ๆ ตื่น...

(เล่ม 2 หน้า 291)

สถาปัตยกรรมในแต่ละประเทศที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ความสำคัญมากก็คือ วังและวัด พระองค์ทรงมีทัศนะว่าวังและวัดเป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของประเทศชาติ สร้างขึ้นจากความศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อสถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าแสดงทัศนะว่าวัดที่สร้างขึ้นในสมัยก่อนนั้นมีความงดงามใหญ่โตมากดังเช่น เมื่อพระองค์เสด็จประพาสเมืองโกลอน ประเทศฝรั่งเศส เมื่อทอดพระเนตรวัดโกลอนกะทิดรัล ทรงบรรยายถึงวัดนั้นว่า

...เว้นไว้แต่ที่โกลดะทิดรัล ซึ่งเป็นวัดใหญ่ตั้งอยู่กลางเมือง วัดนี้ใหญ่โตมาก ชั่วแต่โบสถ์หลังเดียว จุคนได้สี่หมื่น โดมกว้าง 220 ฟิต สูง 360 ฟิต มีชั้น 98 ชั้น ตึกดาที่ประดับถึง 2000 ตัว ล้วนแต่ทำด้วยศิลาอ่อนสีขาว แลเห็นยอดสพรั่งไป งามจริง ๆ ตั้งแต่ทำมาได้ 500 ปีเศษแล้ว...

(เล่ม 1 หน้า 281)

...ที่เป็นยอดของความงามที่เดียวนั้น คือวัดที่เรียกว่า โกลอน คะทิดรัล จะหาวัดในอิตาลีสักลัวจะสู้ไม่ใคร่จะได้ หน้าตาข้างเป็นวัด ดูศักดิ์สิทธิ์เสียจริง ๆ โตใหญ่เหลือเหลือประมาณ แต่ไม่เป็นว่าสิ่งไรโตเกินไป ถ้าเล็กเกินไปแต่สักอย่างเดียว ทรวดทรงสัณฐานพอได้ประมาณเขากันพอดีหมด งามราวกับแกะด้วยงา เสียตายแต่บ้านเรือนกระชั้นเต็มที ถ้าไม่ขึ้นถ้ายรูปบนหลังคา หาที่ถ้ายรูปไม่ได้ นับว่าเป็นหลักเมืองอย่างสำคัญ เป็นของที่ผู้ซึ่งคิดทำต้องรู้สึกว่าจะไม่ได้อยู่แลเห็นเวลาวัดนี้แล้วเป็นอันขาดใจเขาเด็ดจริง ๆ ที่กลั่นความอยากดูสำเร็จได้...

(เล่ม 2 หน้า 283)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนคติต่อวัดที่สร้างขึ้นในสมัยใหม่ ๆ ว่าไม่ค่อยใหญ่โต และไม่ค่อยสวยงาม มีลักษณะที่เหมือน ๆ กันจนไม่มีความน่าดู ดั่งข้อความว่า

...แล้วขึ้นรถไปเที่ยว ไปที่วัดใหม่น่าวัง พอได้เคยไปครั้งก่อนแต่ยังไม่แล้วครั้งหนึ่ง คราวนี้แล้วเสร็จเป็นโดมใหญ่ มีเครื่องประดับประดามาก เครื่องประดับทั้งปวงดูเป็นอย่างใหม่ ๆ มีมุขที่ทำเป็นที่ฝังศพผู้มีชื่อเสียง แต่ศพนั้นไม่ได้ฝังจริง ๆ ไม่สู้จะโตมากนักเพราะวัดเก่า ๆ เขาทำไว้อย่างโตมาก เป็นแต่เครื่องประดับประดาเพียบจะสู้ของเก่าแต่ด้วยกระบวนประดับประดา...

(เล่ม 2 หน้า 231)

...วัดไม่สู้จะมีงาม ๆ แลไม่สู้ใหญ่ วัดวาอารามก็เกลี้ยง ๆ โดยมาก หรืออยู่ที่เอมเบอเรอ สร้างก็ไม่ใหญ่ ไม่กว้างขวางที่สร้างไว้ตามถนน เช่นที่กล่าวในเมืองบาเดนบาเดน แถบข้างเหนือนี้ไม่มีเลยจนตลอดเมืองนอร์เว...

(เล่ม 2 หน้า 249)

ส่วนสถาปัตยกรรมที่เป็นวังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนคติว่า การสร้างวังของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยก่อนนั้น เป็นการแสดงอำนาจ ความยิ่งใหญ่ของตน วังจึงเป็นสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะใหญ่โต เป็นที่รวมของบรรดางานศิลปะทั้งหลายของชาติไว้ พระเจ้าแผ่นดินในแต่ละประเทศต่างก็แข่งขันกันสร้างวังให้ใหญ่โต และมีจำนวนมาก ดั่งข้อความว่า

...พอไปเยี่ยมตอบทที่ที่วังปิดดี แต่เคาน์ตอพอตุนไม่ได้อยู่ในหลังใหญ่ อยู่หลังเล็ก ต่อเข้าไปข้างปลาย ที่วังนี้มันใหญ่โตเกินประมาณที่จะอยู่ ลงปลายเป็นมิวเซียม

การที่เจ้านายอยู่วังใหญ่เช่นนี้ ไม่มีพาหนะอะไรมากพอที่จะอยู่ ถ้ามีเมียก็อยู่สองคนกับเมีย ถ้าลูกคนหนึ่งสองคน ยิ่งไม่มีเมียก็อยู่คนเดียว มันเปล่าเหลือหลายกลายเป็นมิวเซียม สำหรับเก็บเครื่องเฟอนิเชอโบราณแลรูปภาพไว้ให้คนไปดู ถ้าตอนที่อยู่จริง ๆ แต่งใหม่ ค่อยยังชั่ว ถ้ามาอยู่ชั่วคราวเช่นเคานต์ออฟดุน เครื่องตกแต่งอะไรจนเก้อจะนั่ง แต่บรมสสมกับเรอราทุมทามไม่น่าสบายที่ตรงไหนเลย ออกเป็นอยู่วัด ๆ เพราะฉะนั้นเจ้าแผ่นดินโดยมากชอบทั้งเรือนใหญ่ ๆ ไว้เป็นที่รับแขก แล้วปลูกเรือนเล็ก ๆ อยู่...

(เล่ม 1 หน้า 269)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่าการสร้างวังที่ใหญ่โต และมีจำนวนมากนั้น เป็นสิ่งที่ทรูหราฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น จนกระทั่งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ต่อมารับภาระในการดูแลรักษาไม่ไหว ทำให้หลายวังต้องทรุดโทรมลงไปหรือไม่ก็ต้องเปิดแสดงให้คนเข้าชม ดังข้อความว่า

...ถ้าเป็นที่อยู่ไม่น่าจะสบาย แลวิไลของวังไม่น่าจะอยู่สบายสักแห่งเดียวอย่างไร ๆ ก็ดูเป็นวัดเก่า ๆ ชั่ว ๆ ไปทุกแห่ง ไม่ใช่เป็นเรือนอยู่...

(เล่ม 2 หน้า 511)

...ขึ้นชื่อว่า วังฝรั่งอย่างเก่า ๆ ไม่เห็นมีที่น่านสบายแห่งหนึ่งแห่งใด ที่ใดซึ่งเจ้าแผ่นดินทุกวันนี้จะอยู่ต้องไปตกแต่งขึ้นให้เป็นห้องคน ๆ อยู่ ส่วนใดส่วนหนึ่งแต่พออยู่ เหลือนั้นก็เป็นปิกเชอแกลลอรี่ ถ้าเป็นมิวเซียมไปเท่านั้น...

(เล่ม 2 หน้า 314)

"ที่ในวังทั้ง 2 แห่งไม่ได้ใช้ไฟฟ้า เพราะไม่ได้เป็นที่ประทับอยู่เสมอ ไม่มีกำลังน้ำที่จะใช้ จะตั้งเครื่องจักรก็เปลือง วังมีถึง 56 วัง ได้เสด็จอยู่ปีหนึ่งประมาณ สัก 6 วัง เท่านั้น เอมเปสบันถึงเรื่องเปลืองมาก"

(เล่ม 2 หน้า 258)

...การรักษา ที่วังใหญ่นี้รักษาดีกว่าที่ฟอนเตนโบล แลที่ตริอานอง เพราะเหตุที่เป็นแกะละรีสำหรับเมือง แต่ถึงดังนั้นเห็นจะเลวทรามลงกว่าเมื่อเจ้าของยังมีเปนอันมาก ตามชลาที่เป็นชอกลับ ๆ ปล่อยให้ท้าวขึ้นรกรักษาไม่ไหว เปนด้วยใช้กำลังเกณฑ์ไม่ได้และใช้เงินน้อยไปกว่าแต่ก่อน...

(เล่ม 2 หน้า 315)

"แต่เดี๋ยวนี้ข้าสงสารปากแลวังโทรมร้างไปทั้งนั้น น้ำในสระก็เหี่ยว น้ำพุก็ได้เดินหมุ่ก็แห้งเปนอย่างที่ตั้งร้าง เพราะเหตุที่วังมันมากมายหลายแห่งที่จะรักษาเปลืองเงิน"

(เล่ม 2 หน้า 423)

"ดู ๆ ก็นึกน่าเสียดาย เดียวนี้ทิ้งไว้เปล่า ๆ สำหรับคนไปดูเท่านั้น การรักษาบกพร่องเปนอันมาก"

(เล่ม 2 หน้า 306)

ส่วนงานสถาปัตยกรรมที่เป็นการก่อสร้างตึกรามบ้านช่องนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่า สถาปัตยกรรม นอกจากจะมีความสวยงาม แสดงถึงฝีมือทางช่างของแต่ละประเทศแล้ว สถาปัตยกรรมยังแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองหรือความเสื่อมโทรมของประเทศได้ ดังเช่นกรุงโรมซึ่งมีสถาปัตยกรรมถึงสามสมัยไว้ให้คนรุ่นหลังได้ดู ดังข้อความว่า

...รถไปเลี้ยวเข้าดอน ก็แปลว่ามาเมืองโรมทีเดียว ไม่ช้าเท่าใดก็เห็นกำแพงเมือง กำแพงนี้สูงใหญ่ มีหอคอยตระหง่านเป็นระยะระยะ แต่กำแพงนั้นชำรุดบ้างดีบ้าง รักษาไว้ดูเป็นของโบราณ ถ้าเป็นเมืองที่เมื่อยังไม่มีอาวูป็น ก็เป็นที่มั่นคงอย่าง ประเสริฐเป็นเมืองโบราณสองพันปีมาแล้ว ถึงความเจริญที่สุดจนกลับลงถึงความเสื่อมที่สุด แล้วจึงค่อยรื้อตัวขึ้นเป็นชั้นใหม่ การที่จะเที่ยวในเมืองโรมจะมีการก่อสร้างซึ่งจะเห็นแปลกกันได้เป็นสามชั้น คือ ชั้นเก่าที่สุดจนจมอยู่ในแผ่นดิน เหลือเป็นโคกเป็นเนิน ต้องขุดดินออกรอยจึงเห็นที่ก่อสร้างเช่น โคลเซียม...

...ส่วนอย่างกล่าวนั้น เช่นกับวัดต่าง ๆ มีเซนต์ปีเตอร์ เป็นต้น สร้างขึ้นด้วยอาณูภาพ แลबारมีของโป๊ป ก็ใหญ่โตเกินกำลังที่จะทำเดี๋ยวนี้นี้ได้ เพราะจะต้องลงทุนเป็นอันมาก ฝีมือช่างเลาก็ถึงที่สุดยอดซึ่งมนุษย์จะพึงทำได้...

...ส่วนชั้นใหม่นั้นคือที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ คือกำหนดว่าตั้งแต่เมืองโรมได้เป็นเมืองหลวงของพระราชากรุงอิตาลีอันรวมกัน ความเปลี่ยนแปลงในการก่อสร้างตึกรามโต ใหญ่ ทั้งถนน ตพานแลอื่น ๆ ก็มีขึ้นอีกมาก...

(เล่ม 2 หน้า 473-474)

...เพราะฉะนั้นการเที่ยวเมืองฉรมนี้แปลกกว่าที่อื่นมาก ด้วยเราได้เห็นของโบราณ ดึกดำบรรพ์ ตั้งอยู่เคียงกันกับของที่พึงจะทำแล้วใหม่ ๆ การก่อสร้างในอายุชั้นกลาง ปนอยู่ในหมู่ที่เก่าแก่ข้างหนึ่งใหม่เอ๋ยข้างหนึ่ง จึงเป็นที่น่าเที่ยว เพราะได้เห็นการเก่าใหม่ปนกันในพระนครอันเดียว จะเห็นที่อื่นยาก...

(เล่ม 2 หน้า 474-475)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะฐ สถาปัตยกรรมสมัยเก่านั้นเป็นสิ่งที่สวยงาม ควรจะอนุรักษ์ไว้ ซึ่งในต่างประเทศนั้นนิยมที่จะใช้วังสมัยก่อนเป็นไฮเต็ล แต่ยังรักษาสภาพไว้ให้เหมือนเดิม ดังข้อความว่า

...การที่ไปเที่ยวไม่ใช่เป็นไปเที่ยวเมืองที่กำลังรุ่งเรือง ดุสนุกฤงาม เป็นไปเที่ยวเมืองเก่าที่เคยรุ่งเรืองมาแต่ก่อน ต้องนึกถึงเรื่องโบราณ เห็นหน้าคนโบราณจึงจะรู้สึกสนุก เพราะเหตุฉะนั้นไฮเตลซานโดเมนิโกที่พ่อไปอยู่ เขาจึงได้รักษาไว้อย่างโบราณ ให้รู้สึกว่ายู่อย่างคนแต่ก่อนนั้นจะเป็นอย่างไร...

(เล่ม 2 หน้า 538)

...ที่เครื่องไฮเตลนี้เห็นจะเป็นวังเก่า ภูบ้านผู้ดีเก่า เพราะอาการกิริยาที่ทำนั้นเป็นวังมากกว่าเป็นไฮเตล ผนังบุพรกรอบแวนแลลายเพดานบันปิดทอง คอสองแลเพดานเขียนสีน้ำมันเป็นรูปคนเหาะ เขียนหัวตั้งด้อย่างยิ่ง เป็นรูปที่เขียนมาเก่า ปราบกษัตริย์เขียนสีน้ำมันทั้งสิ้น เครื่องเพนนิเซอช่างไม่ผิดท้องหญิงกลางจริง ๆ เว้นไว้แต่ทาสขาวเหมือนห้องขวาที่พระที่นั่งอัมพร แต่เขาทรกว่าที่เขียนลายดอกไม้ทับทำให้เหมือนบอสเลน มลิฟต์สำหรับขึ้นลงเป็นลิฟต์ไฟฟ้า แต่ใช้กดที่ดุ่มหมายเลขเหมือนกดระฆัง...

(เล่ม 1 หน้า 259)

ส่วนสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เป็นตึกที่ก่อสร้างแบบสมัยใหม่นั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในตัวเมืองเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมือง ดังข้อความว่า

...ตึกที่สร้างในที่เหล่านี้เป็นตึกเมืองฝรั่ง สูงสามชั้นสี่ชั้น ได้นึกวิตกเสียจริง ๆ ว่านี่ก่อกันอย่างไร ด้วยรากตึกมันแน่ ครั้นเมื่อเห็นหลังตึกจึงรู้ว่าใช้กันครากเหล็กยึดผนังทั้งนั้น จะว่าที่ไหนเหมือนเมืองเวนิชไม่ดีกว่าในวัง ถ้านึกให้ถนนเป็นคลอง เอาเรือเข้าไปจอดที่ประตูเรือนแล้ว ไม่ผิดกันเลยทั้งรูปพรรณสัณฐานเย้าเรือน...

(เล่ม 1 หน้า 255)

...บ้านเรือนในเมืองเบเนดิกโดยมาก มีถนนกว้างใหญ่ ภูมิฐานเป็นเมืองโต เว้นแต่มี
ตึกทำด้วยไม้ แซกอยู่เกือบทุกถนน ยิ่งบริเวณรอบนอกออกไปเป็นตึกไม้ทั้งสิ้น ถัด
จากบริเวณตึกหมู่ที่เป็นเมืองออกไป เป็นวิลล่าทำด้วยไม้ รูปพรรณต่าง ๆ ตั้งแต่ริมน้ำ
ลามขึ้นไปจนกระทั่งบนเขา...

(เล่ม 2 หน้า 152)

...เป็นเมืองใหญ่มาก มีพลเมืองถึงแสนห้าหมื่น แต่การก่อสร้าง ไม่มีอะไรที่จะแปลก
ประหลาดว่า เป็นอย่างงามวิเศษ บนตึกเหมือนเมืองฝรั่งทั้งปวง ตอนข้างเมืองใหม่
ถนนตรง ๆ มาขึ้น แลตึกอย่างใหม่มีมาก ลักษณะของตึกอย่างใหม่นั้น มักจะย่อเป็น
กะเปาะยื่นออกมาห้องหนึ่ง ถัดเข้าไปข้างในสองห้อง มีแปลคือนีมาก ๆ ที่แปลคือนี
ปลูกต้นไม้กระถางบนพนักใช้ไม้สี รูปพรรณสัณฐานแลลดลายหนา ๆ หนัก ๆ อย่าง
เยอรมัน...

(เล่ม 2 หน้า 221)

...เมนโดสนี้เป็นเมืองแท้ทีเดียว บริบูรณ์ไปด้วยองค์แห่งเมืองต่าง ๆ กล่าวคือ
ถนนกว้าง ทางคนเดินกว้าง ตึกสองข้างสูง ฝาแล้วไปด้วยกระຈก มีเจ้าของตั้ง
ขีรีด มีเรสเตอร์รองต์ ร้านขายขนมมีปรอทานาค คือสวนสำหรับคนเดินเล่น นั่ง
เล่น เป้าแตรถัดเข้าไปข้างหลังเป็นไฮเติลหลังใหญ่ ๆ ผู้คนจอแจ...

(เล่ม 1 หน้า 160)

ถึงแม้ประเทศในยุโรปจะมีความเจริญก้าวหน้ามาก มีตึกอยู่มากมายในเมือง
แต่ผู้คนในชนบท หรือคนจนก็ยังอาศัยอยู่ในบ้านเรือนหลังเล็ก ๆ ซึ่งมีลักษณะที่เรียบ
ง่าย ดังข้อความว่า

'บ้านเรือนเหล่านี้ก็แปลกไปกว่าบ้านเรือนอิตาลีข้างเหนือบ้าง รูปพรรณสัณฐาน
เรือนเตี้ยลง แลใช้ไม้ประกอบเป็นฝาผนังมากขึ้น ใช้ไม้สนทั้งนั้น'

(เล่ม 1 หน้า 292)

...บ้านเรือนเหล่านี้ ที่เป็นหมู่บ้านติด ๆ กัน ก็เป็นตึกแถวปลูกต่อกันตามบุญตาม
กรรม ถ้าเป็นที่ชาวนาอยู่ก็มักจะเป็นโรงนา มีฝาด้านเดียว ด้านหน้ากันปุ ๆ ปะ ๆ
ใช้เสาก่ออิฐรับยุงเข้าก็ลักษณะโรงจาก เป็นแต่กออิฐมุงกระเบื้อง ผิดกันอยู่เท่านั้น...

(เล่ม 1 หน้า 242)

'มีบ้านพวกประมงรายทาง ๆ กัน รูปพรรณสัณฐานเหมือนอ้ายเรือนตุ๊กตาฝรั่ง ที่ใช้
ไม้สนตากหยาบ ๆ และต้นไม้มีฐานซึ่งเคยเล่นกันมาแต่เด็ก ๆ'

(เล่ม 2 หน้า 54)

...บ้านเรือนราษฎรสามัญที่ใช้กันอยู่ คล้าย ๆ กับโบสถ์บ้านนอกเมืองเรา หลังคา
กรวดสูงบันลัมปุน มีผนังอยู่ชั้นเดียว เหมือนกับโบสถ์เท่านั้น คราวนี้อีกชั้นหนึ่งไป
อยู่บนช่อ เจาะหน้าต่างทางจั่วก็เหมือนวัดอีกนั้นแหละ คราวนี้ยังมีขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง
เป็นหน้าต่างเดียวอยู่ปลายจั่ว จะเสียบธงเทียวเชียวเหลืองอะไรที่ยื่นออกมาจากหน้าต่าง
นั้นมักจะปลุกขวางถนน มีระยะห่างกันประมาณสักเจ็ดวาแล้วกัน รั้วที่มุมเรือน
ต่อมุมเรือนถึงกัน นี่เป็นบ้านอย่างสามัญโดยมาก...

(เล่ม 1 หน้า 335)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทศนะว่าประเทศในยุโรปก็ยังมี
ประชาชนที่เป็นคนจน ความเป็นอยู่ที่ลำบาก เช่นในประเทศอิตาลี คนจนต้องอาศัยอยู่
ในถ้ำ ดังข้อความว่า

...เวลาบ่าย 4 โมง กลับลงมาขึ้นรถไปเที่ยว ไปข้างปลายแหลมวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นที่คนจนอยู่มาก ได้เห็นความประพฤติดของพวกอิตาเลียนแปลกกันกว่าที่เมืองอื่น ๆ หมด ที่อยู่นั้นโดยมากอยู่ถ้ำ ถ้านั้นไม่ใช่ถ้ำตนเอง คือทางที่ตัดนั้นตัดไปตามชายเขา เพราะฉะนั้นข้างทางแถบข้างเขา จึงเป็นน้ำผารอยตัดเป็นผนังชันอยู่ เขาเจาะผนังชันนั้นเป็นช่อง ๆ เอาศิลาไปก่อตึก ส่วนโพรงที่ตัดศิลาออกแล้วนั้นกลายเป้นถ้ำ คนจนอาศัยอยู่ในถ้ำเช่นนี้โดยมาก เหตุด้วยศิลาในเขานี้อ่อนมาก จะตัดให้เป็นแผ่นรูปร่างอย่างไรก็ตัดได้ กำลังตัดอยู่ก็มีสี่สรวรรณะเหมือนเดิม แต่ตัดเป็นเหลี่ยมได้ เวลาก่อสร้างขึ้นเสร็จแล้วถ่อปูนภายนอก อาจจะทนอยู่ได้เท่าใด ๆ ศิลาเช่นนี้ที่พวกโรมันก่อสร้างตั้ง 1000 ปีมาแล้ว ที่ปูนหุ้มอยู่ภายนอกยังดีอยู่ไม่ร่อยหรอเลยแต่ถ้าทิ้งไว้เปล่า ๆ อากาศกัดพรุนได้ ถ้าถ่อปูนประสมสีให้เหมือนเนื้อศิลาเดิมก็สังเกตไม่มีใครได้ว่าเป้นศิลา ถาปูน เรือนที่ตั้งอยู่ริม ๆ เขา เช่นไฮเตลแลบ้านอาเซลไมเยอข้างล่างก็เป้นถ้ำเช่นนี้ ปลุกตึกต่อขึ้นไปชั้นบน เพราะเหตุฉะนั้นเขาจึงได้เจาะปล่องสำหรับลิฟต์ขึ้นลงได้ง่าย ๆ...

(เล่ม 2 หน้า 497-498)

บ้านเรือนของประชาชนในเมืองก็เป็นสถาปัตยกรรมที่สามารถแสดงให้เราเห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนได้ เพราะการก่อสร้างจะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางภูมิประเทศด้วย เช่น บ้านเรือนในประเทศทางยุโรป ซึ่งมีอากาศหนาวจะปลูกบ้านซึ่งมีลักษณะทึบ มีเตาและปล่องไฟ เพื่อให้ความอบอุ่น ดังข้อความว่า

...เรือนตั้งแต่ต้นนอกเมืองคริสเตียนะ ไปจนตลอดทางถึงทรอนด์เยมไม่มีตึกเลยเป้นเรือนไม้ทั้งสิ้น รูปร่างก็ออกจะคล้าย ๆ เรือนไม้ของเรา เว้นไว้แต่วิลลา ทำเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ ในเมืองทรอนด์เยมปลาดมากกว่าที่อื่น คือมีตึกน้อยเป้นเรือนไม้ไปทั้งนั้น แต่เขาไม่สกปรกเหมือนอายโรงแถวที่บางกอก ทำหลังเขื่อง ๆ เอาอย่างตึก

ชั้นล่างลงไปอยู่ใต้ดินใช้ก่ออิฐ ต่อกันกับเตาแปลงไฟสูงขึ้นมาพื้นดินเท่าใต้ถุนลูก
กรงสำหรับยุ้งอยู่ในเมืองเรา ก่อด้วยอิฐ เหนื่อนั้นขึ้นมาเป็นไม้ทั้งสิ้น เป็นเรือนสาม
ชั้นทั้งในใต้ดิน ไม่ได้ทำด้วยอื่นเลย ทำด้วยไม้สนทั้งสิ้น...

(เล่ม 2 หน้า 40)

...วิธีอบอุ่นเรือนให้ร้อนนั้นฉลาดมาก ขุดพื้นลงไปต้น ๆ ใต้เรือนแล้วก่อเสาอิฐเตี้ย ๆ
มาก ๆ หลังเสาอิฐนั้นปูกระเบื้อง แล้วเทพูนผสมกรวดที่เรียกว่า คอนกรีต ให้หนา
นอกเรือนมีเตา ซึ่งมีช่องให้อิฐเข้าไปในท้องใต้ถุนตึกนั้น แลในท้องนั้นมีท่อขึ้นไป
ตามผนังภายในจนถึงหลังคาภายในห้อง เวลาจะทำให้ร้อน เอาฟืนเผาถ่านเผาที่เตา
ไอร้อนก็เข้าไปในท้องใต้พื้น เมื่ออุ่นพอในใต้พื้นนั้นแล้วก็ขึ้นตามท่อดิน ตารากอตา
ค่อยค่อยอุ่นขึ้นไป พื้นแลผนังก็อุ่น เห็นจะอยู่ได้นาน เตาอุ่นเรือนเช่นนี้เรียกว่า
อิโปเกาเตส...

(เล่ม 2 หน้า 358)

เมื่อลักษณะบ้านของยุโรปมีลักษณะที่อัศจรรย์ ยุโรปต้องมีปีก หรือสวนสาธารณะ
ไว้ให้ผู้คนไว้พักผ่อนหย่อนใจ แต่ในเมืองไทยเรามีอากาศร้อน บ้านเรือนของไทยจึงมี
ลักษณะใต้ถุนสูงโปร่งมีหน้าต่างมากเพื่อรับลม มีนอกชาน ลานบ้านไว้สำหรับพักผ่อนใน
ครอบครัวอยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นจะต้องมีปีกเหมือนของยุโรป ดังข้อความว่า

...อายการอยู่เมืองฝรั่ง มันอุคอยู่ในเรือนไม่ได้จริงเหมือนทำงานเขียนหนังสือ
นาน ๆ ตั้งสองสามชั่วโมงเข้า มันรู้สึกหนาวขึ้นทุกที ใจคอให้ซึม ๆ ไป ให้รู้สึก
อยากตากแดดเป็นกำลัง เพราะเหตุฉะนั้นฝรั่งมันจึงต้องออกไปตากแดดกันอยู่
เสมอ ๆ...

(เล่ม 1 หน้า 274)

...ความต้องการแลจำเป็นของฝรั่งที่จะต้องไปปัก ไม่ใช่แต่ผู้ที่อยากไปเที่ยวขี่รถม้า ฤาหนุ่มสาวที่จะไปเกี่ยวไปกรอกกัน ถึงคนชั้นกลางแลคนชั้นสามัญต้องออกไปทั้งนั้น ไปด้วย ความจำเป็นยิ่งกว่าที่ตัวเขาจะรู้สึก ฤา ยิ่งกว่าเราจะคิดเห็น ตามที่เล่า ๆ กัน มาแลคิดเห็นกันมาว่า "เขาทำไว้ให้เป็นที่ไปขี่รถม้าเล่นเป็นการสนุกสนาน" ฤาว่า "ให้เป็นที่ครีกครีนแก่บ้านเมือง" ฤาที่เรียกตามภาษาอย่างเก่าว่า "ไปกินอากาศตาก อากาศ" แต่ตามที่เล่า ๆ พูด ๆ กันมาไม่สู้เป็นการจำเป็น เพราะคิดไม่เห็นการที่จะ อยู่ในเรือนอย่างฝรั่ง ซึ่งไม่มีชานแลไม่มีลานบ้าน เปนอันต้องอุดอยู่ในตู้กระจก มัน เหลือที่จะอยู่ได้ ถ้าเหมือนอย่างเรา เรามีนอกชาน มีลานบ้าน เพียงลงไปนั่งที่แคร่ ฤาที่ม้า ฤากันครีวดูเด็ก ๆ มันวิ่งเล่น ฤาไปนั่งดินท่า ดูเขาพายเรือไปเรือมาก็พอ แต่เมืองฝรั่งไม่มีที่ เช่นนั้นสำหรับทุก ๆ บ้าน จึงต้องมีที่กลางสำหรับเล่นในหว่าง หมูบ้านบ้าง เปนป่ากใหญ่ บ้างเล็กบ้าง ไซ้แต่เท่านั้น ฝรั่งที่อยู่ในเรือน มีอย่างเดียว แต่ต้องนั่งเก้าอี้ "เลียดลงดิน" อยู่เสมอจะลงนอนพักพาบลงนั่งขัดสมาธิเล่นกับพื้น อย่างเช่นเราไม่ได้ ครั้นเวลาออกไปกลางแจ้งในป่ากเช่นนี้ นั่งขัดสมาธิก็ได้พับเพียบ ก็ได้ ขาแข้งลื้มแขง ลงนอนพักพาบเล่นตามหญ้าก็ได้ ดูเถะ ตามหนทางที่ไปเกลื่อน กลาดไป ไม่ใช่ขี่รถ ไม่ใช่ไปนั่งโต๊ะเก้าอี้ยั่งลงไปกับพื้นเปนนอนมาก ประกอบทั้งได้ สี่งแดดได้รับลมในที่กว้าง เปนลมอากาศที่สะอาดจึงเป็นการจำเป็นยิ่งกว่าในเมืองเรา ไม่ว่าไพร่ว่าผู้ดีต้องไปในที่เปิดโล่งเช่นนั้น...

(เล่ม 1 หน้า 288-289)

2.7.4 โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงดนตรีและนาฏศิลป์

จากการศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน พบว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโลกทัศน์ต่อศิลปะแขนงดนตรีและนาฏศิลป์ว่า ดนตรีและนาฏศิลป์ ไม่ว่าจะเป็นของชนชาติใด ย่อมมีลักษณะเป็นสากล คือมีเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน โน้มน้าวผู้ฟังผู้ชมให้อารมณ์ และจินตนาการคล้อยตามไปด้วยพระองค์ทรงมีทัศนะว่า ศิลปะการแสดงของต่างประเทศ ถึงแม้จะมีความแตกต่างจากของไทยแต่ถ้าดูให้ดีนั้นจะ

มีลักษณะที่เหมือนกัน คือมีการร้องการรำ บทเจรจาและมีดนตรีประกอบ องค์ประกอบหลักของศิลปะการแสดงนั้นเหมือนกัน ต่างกันเพียงส่วนละเอียดปลีกย่อย พระองค์ทรงเปรียบเทียบอوبرาคอมมิกเหมือนยี่เกหรือละครฝรั่งเหมือนยี่เกของไทย ในแง่มุมต่าง ๆ แสดงให้เห็นได้ว่าทรงมีโลกทัศน์ที่กว้างและรอบรู้ในทุก ๆ ด้าน ทรงมีภูมิรู้ทางด้านศิลปะการแสดง ทั้งของไทยและของต่างประเทศอย่างแตกฉาน ดังข้อความว่า

...อوبرาคอมมิกนั้นตรงกับยี่เกทีเดียว อันที่จริงละครฝรั่งมันไม่ผิดกันกับละครเราอย่างไร คงรูปกันได้แต่ต่างวิธีเช่นอوبرาใหญ่เช่นนี้ มันก็ร้องแลรำ ไม่มีเจรจา นั้นเองคำที่ว่ารำนั้นรำจริง ๆ คือ ยกแขนสูง ๆ ไขว้ขาไปไขว้ขามา โอนตัว เอี้ยวตัว แต่ฝรั่งมีกระโดดโลดโผนเล่นเท้ามากจังหะเรว ของเราก็ใช้ทั้งมือทั้งตีนอย่างเดียวกัน แต่จังหวะช้าใช้กิริยาอย่างเนิบนาบไม่กระโดดโลดโผน ข้อที่ฝรั่งไปเห็นวิธีรำของเรา เป็นขบเป็นขันอะไรจนเห็นเป็นน่าเกลียดได้ ถ้าเราแลดูบ้างด้วยความเห็นอย่างไทย แม้ก็เห็นน่าเกลียดน่าอายได้เหมือนกัน นุ่งกระโปรงสั้น ๆ หัวเล็กเว็ควาก เต้นโลดเป็นลิงแสม น่าอายที่ผู้หญิงจะต้องทำเช่นนั้น ในการร้องก็ดี ไซ้บทก็ดี มันก็ลักษณะเดียวกัน เว้นแต่อย่างเดียวกับเครื่องดนตรี ฝ่ายของเรามีพิณพาทย์รัตตะโพน มีข้อบังคับเสียหมด จะเล่นให้แปลกให้กว้างออกไปคิดแบบฟังไม่ได้ การรำเต้นก็มีแบบวางไว้เสียหมดจะออกนอกแบบไม่ได้ มันมีที่สัดทั้งพิณพาทย์ทั้งรำ ข้างฝรั่งไม่มีที่สิ้นสุด เพลงจะผูกขึ้นหม่ก็ร้อยก็พันก็ผูกได้ ตั้งแต่ตั้งไปจนกระทั่งเบาที่สุดแล้วรื้อดัง ตั้งแต่เร็วที่สุดไปจนกระทั่งช้าที่สุด จะเอาอะไรคั่นอะไรสุดแต่นึกขึ้นมาเป็นใช้ได้ ถ้าเข้าที่ก็เพราะการรำเต้นก็เหมือนกัน มันก็ย้ายหันไปหาเพลงได้ เครื่องแต่งตัวเล่าถ้าเป็นละครแบบเช่นนี้ก็อยู่ในแต่งให้วาว ๆ วาบ ๆ เหมือนกัน ในที่สุดคนที่ไปดูก็ชอบฟังเพราะดูงามอย่างเดียวกัน ส่วนเจ้าพวดยี่เกพาพวกละครพูดมันก็อย่างเดียวกัน เป็นแต่ภาษาต่างนิสัยความรู้แลความคิดน้อยกว่ากัน ที่บังคับกว้างแต่ที่บังคับแคบกว่ากัน เท่านั้น...

(เล่ม 2 หน้า 296-297)

...กินข้าวแล้วเวลา 2 หุ้มเศษไปดูละครเมโทรโพล มีรังสิตแลศิริวงษ์ไปด้วย เล่นปนอย่างละครร้อยเรื่อง คือจับเอาบทลอนที่ว่าด้วยสิ่งไรเป็นที่ตั้งแล้วทำรูปเข้าหานั้น อย่างหนึ่ง เล่นล้อในราชการแลประเทศอื่น ๆ นั้นอย่างหนึ่งปนท่อน ๆ ไปเล่ายากมีเจรจาพาดถึงเมืองไทยนิดหนึ่ง เพราะเราไปดูโรงละครนั้น นั่งสามชั้นแต่งามดี การที่เล่นนั้นตรงกันกับยี่เกของเราทีเดียว ลงท้ายก็ปนบาเลต์...

(เล่ม 2 หน้า 246)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนคติต่อศิลปะการแสดง ออปร่าว่ามีความไพเราะทั้งด้านดนตรี และเสียงร้องของนักแสดง เป็นการแสดงศิลปะการร้องเพลงชั้นสูงของนักแสดง ทรงชื่นชมว่าเป็นศิลปะที่ยากมากที่จะหาฟังได้ในภาษาไทยและเพลงไทย เพราะการร้องโอเปร่าออกมาจากอกไม่ใช่ร้องมาจากริมฝีปาก จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า โลกทัศน์ของพระองค์นั้นมีอย่างกว้างขวาง ทรงมีความรอบรู้ทางด้านนาฏศิลป์และดนตรีอย่างมาก อีกทั้งยังทรงเข้าใจวัฒนธรรมทางดนตรีของชาวต่างชาติได้อย่างดียิ่ง ดังตัวอย่างว่า

...ว่าโดยความเห็นของเราแล้วเหมาะที่เราจะดูออปรามากกว่าเทียบเท่า เพราะเขาถาเรา ก็ฟังร้องไม่เข้าใจความเหมือนกัน แต่เสียงที่ร้องมันกลมกล่อมเพราะ แลยากที่จะมีในภาษาไทยแลเพลงไทยได้ เพราะมันร้องจากในอกไม่ได้ร้องจากริมฝีปาก เสียงใหญ่ๆเสียงเล็กได้กันกับดนตรี กลิ่นกันหายทีเดียว ถ้าจะว่าด้วยดังแล้วดังมาก ทั้งซอทั้งปี่ ตั้ง 30 เสียง ๆ คนก็รับอยู่ ส่วนทำนองเพลงนั้นเล่า มักยักเยื้องได้หลายอย่าง ร้องปนอย่างร้องให้ ร้องปนอย่างที่ใจกลังพุ่งซ่าน ถาจนกระทั่งโกรธแหวก็ได้ ของเราร้องได้แต่เพียงร้องให้ โกรธแหวไม่มีเลย ยังส่วนที่ทำทำนั้นเล่า จริงอยู่ทำทำเกินคนปรกติที่จะฟังปน แต่ทำเพื่อจะให้เห็นจริง คือโกรธก็ผูกคิวนิ้วหน้า เสียใจก็เศร้า สลด ยินดีก็ยิ้มแยมแปลงปลั่ง การแต่งตัวก็แต่งแปลงหน้าได้จริง ๆ เช่นกับคนหนุ่ม ๆ จะแต่งเป็นคนแก่ป้าย

ดำ ๆ เป็นริ้วที่แถม ที่หางตา ที่หน้าผาก ก็แลเห็นเป็นหย่น ผู้หญิงที่จะให้ตาติดตัว
ดำก็ทาดำที่คิ้วระบายสีที่หลังตา ดูตาสีก็แลเข้ม คนนั้นเองตามท้องเรื่องว่าได้ความ
ทุกข์ร้อน จนถึงเป็นผีในท้องก็ทาขอบตาให้เขียวขึ้นอีก เดิมดำที่แถม ก็แลเห็นหน้า
หอมโกรกลงไปใต้ทันที...

(เล่ม 1 หน้า 240)

...ความยากของออปราฝรั่งนั้นมันเป็นเช่นนี้ คือคนที่จจะร้องให้ได้เสียงเครื่องดนตรี
อย่างหนึ่งอย่างใด เสียงเอกก็ต้องได้กับปี ๆ นั้นก็สองชั้นสามชั้น เสียงกลางต้องได้
กับซอขนาดเล็ก เสียงใหญ่ต้องได้กับซออันโตที่ยกขึ้นเสียงหว่าง ๆ อย่างละสองเสียง
สามเสียง เสียงร้องขึ้นมากในคอ ในทรวงอก การที่จะเลือกคนร้องก็ต้องเอาไสรย
ผ่อนผันตามเสียง ถ้าเสียงมันจะไปได้ทางไหนก็ฝึกทางนั้นฝึกกันเสียมากกว่าจะร้องได้
ถ้าเสียงไม่มีครบ จะเล่นเรื่องแคลสซิก คือเรื่องที่เขาดั่งไวเก่า อันยังคับเสียงให้
เหมาะกับตัวในท้องเรื่อง หากคนร้องไม่ได้ มันก็เล่นไม่ดี จึงได้คิดยกย้ายไปใหม่แต่ง
เรื่องเข้าหาคนที่มียู่ เพราะมันไม่ใช่แต่ร้องเปล่า ๆ ต้องใช้บท คือทำปาก ทำตา
วางหน้า ใช้มือ บางคนทำบทดี แต่ร้องไม่ดี บางคนร้องดีแต่ทำบทไม่เป็น คราวนี้
ต้องแก้เข้าหา ถ้าคนทำบทดีจะเอาเป็นนายโรง ต้องแก้เรื่องให้เสียงมันไม่ดีเสียตาม
ที่หาได้ ดังนี้เป็นต้น จึงต้องแต่งเรื่องใหม่รำไป...

(เล่ม 1 หน้า 278)

ส่วนในด้านการแสดงบัลเลต์ ซึ่งจะใช้การแต่งกายเป็นจุดเรียกร้องความสนใจ
และช่วยเสริมในการแสดงนั้น ประเทศทางแถบยุโรปจะมีการแต่งกายที่ค่อนข้างวิบ ๆ
แวบ ๆ ไม่รัดกุม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่าเป็นสิ่งที่ไม่
สมควรเพราะคนไทยดูเป็นเรื่องหยาบคาย พระองค์ทรงกล่าวค่อนข้างและว่าสิ่งเหล่านี้เป็น
สิ่งหยาบคาย แต่คนในชาตินั้นนิยมพากันว่าไม่หยาบ กลับพากันนิยมชอบมันก็กลายเป็น
ของไม่หยาบไปได้เหมือนกัน ดังข้อความว่า

...มีตอหนรุ ๆ เช่นปลาเลต์ คั่นเปนระยะระยะ ดูดูไปมันก็ช่างน่าเกลียด ที่ว่าไม่หยาบ
แล้วนั้น ถ้าเปนไทย ๆ เราเล่นก็ว่าหยาบนั้นเอ คือผู้หญิงสวมกางเกงยัดแพรแนบ
เนื้อแลดูจนเนื้อเปล้า แล้วสวมกระโปรงสั้น ๆ กางเหมือนร่ม เดินเวิกไปเวิกมา ดู
มันก็เหมือนกับไม่ได้มีกระโปรง ถ้าหากว่าเปนครไทย เจ้าพระยาเทเวศร์ คงไม่ยอม
ให้ละครของตัวเองแต่งเช่นนี้ โดยจะยอมตัวละครเองมันก็คงไม่แต่ง แต่หากเขานิยมกันว่า
ไม่หยาบ มันก็เปนไม่หยาบไปได้...

(เล่ม 2 หน้า 302)

ด้านการแต่งกายของตัวละครต่าง ๆ นั้น คนในยุโรปมีความคิดต่อการเดิน
และการแต่งกายที่รัดตึงแนบเนื้อว่า เป็นการแสดงความงามในสรีระของมนุษย์ ซึ่งไม่
ควรจะปกปิดไว้ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโลกทัศน์ในทางลบ
ว่าไม่ทรงเห็นด้วย จนถึงกับทรงพระราชนิพนธ์เป็นข้อความเชิงประชดประชัน ดัง
ข้อความว่า

...ข้อซึ่งไม่แต่งตัวให้รัดตึงในที่แห่งใด แลไม่ใช่ผ้าที่หนานัก ไซ้เปนเสื้อยาว ๆ อย่าง
พระเยซูไซ์ หรือเปนเสื้อผู้หญิงก็ดลกขาดลกแข้งไม่ว่า ยิงแนบเนื้อลงไปจนเห็นรูป
ภายในยิ่งดี เพราะเห็นรูปมนุษย์เปนรูปอันงามที่ไม่ควรจะปกคลุมหรือเปลี่ยนแปลง
เสียเท่าก็ไม่ควรจะสวมรองเท้าให้บรัดเสียรูป ถ้าเวลาเล่นเต้นรำให้เท้าเปล้า อยู่
ปรกติก็สวมแต่รองเท้าบาง ๆ เสื้อหลวม ๆ...

(เล่ม 1 หน้า 371)

จากการศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน ทำให้พบว่าโลกทัศน์ของพระองค์ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่
ได้ทอดพระเนตรนั้นเป็นโลกทัศน์ที่กว้างขวาง ลึกซึ้ง พระองค์แสดงทัศนะในทุกด้าน

ด้วยสายตาของผู้มีวิจารณญาณ พระราชวิจารณ์ของพระองค์ล้วนประกอบไปด้วยข้อคิด
และสิ่งที่มีประโยชน์มากมาย การศึกษาโลกทัศน์ของพระองค์ ทำให้เราได้รับความรู้ใน
ด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และการเมืองการปกครอง ทั้งของ
ประเทศไทยและของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป

บทที่ 3

สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สรุปผลการศึกษาค้นคว้าได้ดังนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความสำคัญของศึกษาค้นคว้า

การศึกษาวិเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน ทำให้เข้าใจถึงทัศนะและความคิดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อสังคม วัฒนธรรม การเมือง อันทำให้เข้าใจถึงแนวทางการปกครอง ซึ่งสามารถนำประเทศให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของต่างชาติ

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีวิจัยเอกสาร และเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณनावิเคราะห์

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษาวิเคราะห์ในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน ผู้วิจัยพบโลกทัศน์ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ซึ่งปรากฏในพระราชนิพนธ์ เรื่องไกลบ้าน ในด้านต่อไปนี้ คือ

โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโลกทัศน์ มีต่อสังคมในประเทศยุโรป ที่พระองค์เสด็จทอดพระเนตรว่า ผู้คนในแต่ละประเทศมีความ แตกต่างกันพบโลกทัศน์ของพระองค์ที่มีต่อคนชาติต่าง ๆ พระองค์ทรงมองบุคคลต่าง ๆ ในสังคม โดยยังยึดค่านิยมทางวัฒนธรรมไทย ได้แก่ การมองผู้หญิงว่าควรจะเรียบร้อย สุภาพ มองผู้ชายว่า ควรจะเป็นผู้นำในครอบครัว และพระองค์ทรงมีโลกทัศน์ต่อสภาพ สังคมว่า ประเทศในยุโรปนั้นมีความเจริญสูงสุดในทุกด้าน มีการเอาทรัพยากรธรรมชาติ มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความก้าวหน้าในวิทยาการเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาก ส่วน ความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไปก็ไม่ได้ดีกว่าคนไทย คือยังมีคนยากจนซึ่งมีความ เป็นอยู่แร้นแค้นขัดสนอยู่มาก พระองค์แสดงทัศนะว่าไม่ได้ทรงชื่นชมหรือยกย่องอะไร กับสภาพความเป็นอยู่ของคนในยุโรป

ส่วนโลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง มีโลกทัศน์ว่า การศึกษามีความสำคัญมาก ประชาชนควรได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ซึ่ง จะสามารถนำความรู้มาใช้ประกอบอาชีพได้ และระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นเป็น การเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้ศึกษาจะต้องกระตือรือร้น ขวนขวายหาความรู้

ส่วนโลกทัศน์ที่มีต่อเศรษฐกิจนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนะว่าประเทศที่มีควมอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มักจะเป็นประเทศที่มีฐานะ ทางเศรษฐกิจดี นับเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเพาะปลูก ประเทศที่จะเรียกว่าอุดมสมบูรณ์ ดีจะต้องมีน้ำใช้ในการอุปโภคและบริโภคอย่างเพียงพอ ทัศนะที่มีต่อการเพาะปลูกของ พระองค์ทรงมองว่า ควรจะปลูกพืชตามความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และความ

ต้องการของตลาด เช่น ปลุกหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ หรือปลุกดอกไม้สำหรับส่งไปขายใน
เมืองต่าง ๆ ความเจริญในการคมนาคมทำให้เกิดมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น การท่องเที่ยวนี้
เองทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตัว หันมาประกอบอาชีพที่ตอบสนองต่อการท่องเที่ยว
เช่น ค้าขาย นำเที่ยว รับจ้างต่าง ๆ ทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้นช่วยให้เศรษฐกิจ
ของประเทศดีขึ้น และความเจริญก้าวหน้าของโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้เกิดเป็นสังคม
เมือง พระองค์ทรงมีทัศนะว่า ควรเร่งพัฒนาเมืองให้เป็นเมืองอุตสาหกรรมเพื่อรองรับ
จำนวนแรงงานที่จะหลั่งไหลเข้ามาทำงาน

ในด้านโลกทัศน์ที่มีต่อการเมือง การปกครอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวมีโลกทัศน์ว่า ในด้านโลกทัศน์ที่มีต่อการเมือง การปกครอง พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีโลกทัศน์ที่ว่า พระมหากษัตริย์ของประเทศในแถบยุโรปนั้น ไม่มี
บทบาทในการปกครองประเทศ ฐานะและความมั่นคงของพระมหากษัตริย์นั้นขึ้นอยู่กับ
ความพอใจของประชาชน พระมหากษัตริย์จึงต้องรู้จักวางพระองค์ไม่ให้เป็นที่ขัดใจผู้
คน พระองค์ไม่ทรงพอพระทัยกับระบบการลดอำนาจของพระมหากษัตริย์ ถึงแม้ว่าพระ
องค์จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรม ทรงมีพระปณิธานที่จะปกครอง
ประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่พระองค์ก็ไม่ทรงพอพระทัยกับประชาชนที่ไม่ให้ความ
เคารพยำเกรงพระมหากษัตริย์ แล้วพยายามเรียกร้องเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง
ดังพวกโซเชี่ยลลิสต์ ส่วนการปกครองของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป พระองค์ทรงสนพระทัย
การปกครองของประเทศอังกฤษและสวิตเซอร์แลนด์ พระองค์มีทัศนะว่า การปกครอง
ในประเทศอังกฤษเป็นการปกครองที่มีระเบียบแบบแผนมั่นคงมาช้านาน ประกอบด้วย
นโยบายการบริหารประเทศที่ชาญฉลาด ทำให้ประเทศอังกฤษเจริญก้าวหน้ามาก การ
ปกครองในประเทศสวิตเซอร์แลนด์นั้น ก็เป็นการปกครองที่เหมาะสมกับประเทศที่มี
ขนาดเล็ก พระองค์มีทัศนะว่า เป็นการปกครองประเทศที่แข็งแกร่งถูกต้อง เมื่อประกอบกับ
ภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยเขา ทำให้ประเทศสวิตเซอร์แลนด์เป็นประเทศที่สามารถรักษา
เอกราชไว้ได้ ถึงแม้จะมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศใหญ่ ๆ อย่าง ฝรั่งเศส เยอรมัน
และอิตาลี

โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงประติมากรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโลกทัศน์ต่องานประติมากรรมทั้งที่เป็นรูปปั้นทั่ว ๆ ไป และงานปฏิมากรรมที่เป็นการปั้นรูปพระพุทธรูปว่า งานประติมากรรมที่มีความงามคือ งานที่มีความสมจริงเหมือนของจริงมากที่สุด ส่วนงานปฏิมากรรมนั้น พระองค์ทรงมีทัศนะว่า เป็นศิลปะที่มีความงดงาม เป็นความงามจากจินตนาการของช่าง ซึ่งมีลักษณะที่สง่างามกว่ารูปปั้นคนธรรมดาทั่วไป

โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงสถาปัตยกรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโลกทัศน์ว่า วัดและวังเป็นสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า เพราะเป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาติ ซึ่งสร้างขึ้นจากความศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อสถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ การสร้างวัดและวังในสมัยก่อนใช้วิธีเกณฑ์กำลังคนทำให้ใหญ่โตและสวยงาม และมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งต่อมาจะมีปัญหาเรื่องการรักษาดูแล ทำให้ทรุดโทรมลงไป หรือต้องกลายเป็นพิพิธภัณฑสถานเปิดให้คนเข้าชมงานแสดงศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ

ส่วนโลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงดนตรี นาฏศิลป์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโลกทัศน์ว่า ดนตรีและนาฏศิลป์ มีลักษณะสากลคือ มีเพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน โน้มน้าวผู้ฟังผู้ชมให้มีอารมณ์ และจินตนาการคล้อยตามไปด้วย ทรงมีทัศนะต่อศิลปะการแสดงออปร่าว่า มีความไพเราะทั้งด้านดนตรี และเสียงร้องของนักแสดง เป็นการแสดงศิลปะการร้องเพลงชั้นสูง อันเป็นศิลปะที่ยากมากที่จะหาฟังได้จากเพลงไทย

อภิปรายผล

การศึกษาโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน ทำให้เข้าใจถึงโลกทัศน์ของพระองค์ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงพบเห็นในระหว่างเสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 ดังนี้

โลกทัศน์ที่มีต่อสังคมของพระองค์เป็นโลกทัศน์ที่กว้างขวาง ทรงมองสภาพของผู้คนทุกชนชั้น และสภาพสังคมของประเทศในยุโรปในหลาย ๆ ด้าน อย่างผู้มีวิจรรณญาณ

โลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษา พระองค์ทรงทอดพระเนตรการศึกษาของประเทศต่าง ๆ แล้วทรงนำมาใช้ในการศึกษาของไทย พระองค์ทรงเป็นผู้วางรากฐานและส่งเสริมการศึกษาของไทยในยุคที่ไทยกำลังปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าตามแบบตะวันตก การศึกษาก็เป็นสิ่งที่ต้องเจริญควบคู่ไปด้วย พระองค์ทรงส่งเสริมให้พระราชโอรส แลบุตรข้าราชการบริพาร ได้มีโอกาสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาพัฒนาประเทศชาติ

พระองค์ทรงมีโลกทัศน์ต่อศาสนาที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องบุญบาปอันมีความสอดคล้องกับความเชื่อทางหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ พระองค์จะมองธรรมชาติว่ามนุษย์ควรรู้จักนำเอาทรัพยากรทางธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด

โลกทัศน์ที่มีต่อเศรษฐกิจ พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำ และการนำน้ำมาใช้ประโยชน์มาก เพราะประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม น้ำจึงเป็นปัจจัยหลักในการเพาะปลูก ความคิดเรื่องความต้องการน้ำมาใช้นี้ได้พัฒนามาเป็นการขุดคลอง และการประปาในรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ทรงมีทัศนะที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวว่าจะ ช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนในประเทศท่องเที่ยว ทำให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น ก่อให้เกิดธุรกิจในรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว นับเป็น ทัศนะที่ล้ำสมัยของพระองค์ในขณะนั้น พระองค์ทรงมองการณ์ไกลเห็นอนาคต

ของผู้อื่น ซึ่งปัจจุบันนี้การท่องเที่ยวเป็นธุรกิจที่ทุกประเทศให้การสนับสนุน เพราะสามารถทำรายได้เข้าประเทศได้ปีละมาก ๆ

โลกทัศน์ที่มีต่อการเมือง การปกครอง พระองค์ทรงแสดงทัศนะต่อบทบาท
ของพระมหากษัตริย์ของประเทศทางยุโรป ที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่จำกัด
 พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์ยังไม่ทรงเห็นด้วยกับระบอบรัฐธรรมนูญ
 เพราะทรงเห็นว่า พระมหากษัตริย์จะต้องทรงเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่ง
 จะนำชาติบ้านเมืองไปสู่ความเป็นอารยประเทศ

ส่วนโลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะนั้น เมื่อพระองค์เสด็จประพาสยุโรป ขณะนั้นงาน
 ศิลปะแบบสมัยใหม่กำลังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย พระองค์ทรงมีโลกทัศน์ในทาง
 ลบต่อศิลปะสมัยใหม่อย่างชัดเจน แต่พระองค์ก็ยอมรับในศิลปะวัฒนธรรมอันงดงามของ
 ยุโรป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน ในพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้คิดว่าน่าจะได้มีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอีกคือ ควร
 ศึกษาในด้านการใช้ภาษาและกลวิธีที่ใช้ในกระบวนการบรรยายในไกลบ้าน เนื่องจาก
 พระราชนิพนธ์ไกลบ้านได้รับการยกย่องว่าดีเยี่ยมในกระบวนการบรรยาย ซึ่งสามารถ
 ใช้เป็นแบบอย่างในการเขียนร้อยแก้วที่ดีได้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- โกวิท ชันศิริ. สังคตินิยมดนตรีตะวันออก. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.
- จีบ อึ้งประทีป. "พระราชนิพนธ์สุภาสิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," จันทร์เกษม. (84) : 80-86 ; กันยายน-ตุลาคม 2511.
- จำเริญ แสงดวงแข. โลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็ก. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ไกลบ้าน เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณา, 2497.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. "คำนำ," ใน ไกลบ้าน . พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โสภณพวรรณการ, 2466.
- _____. "บทนำ," ใน กลอนได้อริขัมทราบทตามเสด็จไทรโยคตอน 1. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณา, 2505.
- บุญยงค์ เกศเทศ. ประวัติศาสตร์วรรณกรรม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ม.ป.ป.
- เปลื้อง ณ นคร. ประวัติวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525.
- _____. สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 9. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองธรรม, 2512-2513.
- เรณู อรรฐาเมศร์. โลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม. ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522. อัดสำเนา.
- วรรณ บัวเกิด และธิดา โมสิกรัตน์. เอกสารการสอนชุดวิชา พัฒนาการวรรณคดีไทย หน่วยที่ 1-7. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.

วิชัย วงษ์ใหญ่. ศิลปเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยการศึกษา ประสานมิตร, 2515.

วิทย์ วิศทเวทย์. มนุษย์ โลกและความหมายของชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :

อักษรเจริญทัศน์, 2520.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ :

อักษรเจริญทัศน์, 2519.

ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา. "มหาราชกวี," ความรู้คือประทีป. 25 (3) : 6-9 ; กรกฎาคม-

กันยายน 2526.

สมบัติ จันทรวงศ์. โลกทัศน์ของสุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มติชน, 2537.

สมศรี กาญจนสุด. พื้นฐานสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ : หน่วยงานศึกษานิตเทศก์

กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2529.

สัมพันธ์ วรมนตรี. "พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง

เล่ม หรือบท ที่ข้าพเจ้าชอบมากที่สุด," ใน เรียงความยอพระเกียรติสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับที่ได้รับรางวัลที่ 1 เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2467-2499.

กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณสภา, 2504.

สุรารัตน์ พงษ์แก้ว. การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมอังคาร กัลยาณพงศ์.

ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร, 2535. อัดสำเนา.

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. วรรณคดีวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

อารี สุทธิพันธ์. เข้าใจจิตรกรรม. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช สารานุกรม, มปป.

_____. ศิลป. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยการศึกษา ประสานมิตร, 2505.

_____. ศิลปนิยม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กระดาศสา, 2528.

ภาคผนวก

ก. พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์องค์ที่ห้า แห่งราชวงศ์จักรีทรงเป็นพระบรมราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงมีพระนามเดิมว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์

✓ เสด็จสมภพเมื่อวันอังคาร เดือน 10 แรม 3 ค่ำ ปีฉลู ตรงกับวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2396 ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ เมื่อปีระกา พ.ศ. 2404 เลื่อนเป็นกรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. 2410 ทรงมีพระชนนีษฐภคินีและพระอนุชา รวมพระชนกชนนีอีก 3 พระองค์คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงจันทรมณฑลโสภณภควดี ซึ่งต่อมาดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจาตุรนต์รัศมี ต่อมาดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายภาณุรังษีสว่างวงศ์ ต่อมาเป็นสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ตามลำดับ

การศึกษาและพระราชกรณียกิจก่อนเสวยราชย์ พระองค์ทรงเป็นพระบรมราชโอรสที่สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้อยู่ใกล้ชิดติดพระองค์อยู่เสมอ แม้กระทั่งเวลาเสด็จประพาสหัวเมืองก็โปรดให้โดยเสด็จทุกครั้ง ตั้งแต่มีพระชนมายุ 4 พรรษา เมื่อทรงพระเจริญก็ได้โปรดให้ทรงศึกษาวิชาการต่าง ๆ อันนับถือกันในสมัยนั้นว่าสมควรแก่พระราชกุมารจะทรงศึกษาทุกอย่าง เช่น ทรงศึกษาอักษรสมัยในสำนักพระเจ้าราชวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรี ทรงศึกษาภาษามคธกับพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) ซึ่งขณะนั้นเป็นหลวงราชภิรมย์แห่งกรมราชบัณฑิตย ทรงศึกษาการยิงปืนไฟในสำนักพระยาอภัยศรเพ็ญ (ศรี) ทรงศึกษาวิชามวยปล้ำ กระบี่กระบองกับหลวงโยธานุโยค (รุ่ง) ทรงศึกษาวิชาอศวกกรรมในสำนักพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงฤทธิ์ ขณะเมื่อดำรงพระยศเป็นหม่อมเจ้าสิงหนาท ในกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับนางลิโอโนเวนซ์ หญิงอังกฤษชาวแคนาดา จนถึงเวลาทรงผนวชเป็นสามเณร และหลังจากทรงลาผนวชสามเณรออกไปอยู่ฝ่ายหน้าแล้ว ก็ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษต่อกับหมอสอน

ศาสนาชาวอเมริกัน ชื่อจันตะเล จนถึงสิ้นรัชกาลที่ 4 (เมื่อเสวยราชย์แล้ว ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับ มร.แปตเตอตัน ชาวอังกฤษและทรงชวนขวายเป็นพระองค์เอง) ส่วนการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ ราชประเพณี และโบราณคดีต่าง ๆ นั้น สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระราชทานพระบรมราโชวาทฝึกสอนโดยพระองค์เองตามเวลาและโอกาสอันควร เช่น ในเวลากลางคืนที่ทรงมีข้อราชการที่จะต้องมิให้พระบรมราชวินิจฉัย ก็โปรดให้เข้าเฝ้าปฏิบัติประจำพระองค์เพื่อทรงสดับข้อที่ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยนั้น ๆ ด้วย หรือไม่ก็เมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยลำพัง ก็โปรดให้เข้าเฝ้าทรงสดับพระบรมราโชวาทพระบรมราชาธิบาย ทั้งในข้อราชการและโบราณราชประเพณี เป็นต้น ส่วนหน้าที่ราชการขณะนั้นนั้น คือทรงเป็นผู้บัญชาการ กรมทหารมหาดเล็ก ครั้นรวมกรมทหารบกวังหน้าเข้ากับวังหลวง เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สวรรคตแล้ว ก็ได้ทรงเป็นผู้บัญชาการกรมทหารอีกตำแหน่งหนึ่ง ต่อมากรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสผู้บัญชาการกรมพระคลังมหาสมบัติกับกรมล้อมพระราชวังสิ้นพระชนม์ ก็ได้ทรงรับตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกรมทั้งสองนี้เพิ่มขึ้นอีก

✓ เสวยราชย์ พ.ศ. 2411 สมเด็จพระบรมชนกนาถสวรรคต พระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ มีพระชนมายุเพียง 15 พรรษา ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้ตกลงให้มีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน คือ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระปารายพรบัณฑิตขณะนั้นมีอิสริยยศเป็นกรมขุนสำเร็จราชการในส่วนพระราชนิเวศ ส่วนพระองค์นั้นทรงศึกษาและทรงฝึกหัดบำเพ็ญพระราชกิจอย่างพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน เช่น เสด็จออกให้พระราชวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้เข้าเฝ้าและทรงรับฟังรายงานการรับจ่ายเงินแผ่นดิน เป็นต้น กับทั้งในบางโอกาสได้เสด็จประพาสยังประเทศใกล้เคียง เพื่อทรงศึกษาวิชา รัฐศาสตร์ที่ชาวตะวันตกนำมาดัดแปลงใช้กับชาวตะวันออกตลอดจนทอดพระเนตรการจัดการศึกษา การค้า เพื่อทรงนำมาสร้างความเจริญก้าวหน้าของประเทศไทย โดยเสด็จไปสิงคโปร์ บัตตาเวีย สมารัง ใน พ.ศ. 2413 และอินเดียใน พ.ศ. 2415 เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับมา ก็ได้ทรงถือโอกาสทอดพระเนตรมณฑลฝั่งทะเลตะวันตกของไทยด้วย

พระบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้กระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2416 เป็นพระราชพิธีที่ใหญ่มาก หลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เรียบร้อยแล้ว จึงได้ทรงรับพระราชภาระปกครองแผ่นดินด้วยพระองค์เองสืบต่อไป

พระราชภาระในการปกครองบ้านเมือง พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ปกครองประเทศที่มีรัชกาลยั่งยืนมาก คือ ครองราชย์อยู่เป็นเวลาถึง 42 ปีเศษ ดังนั้น ✓ พระราชภาระในการปกครองจึงมีเป็นอเนกประการ ขอนำเอาเฉพาะเรื่องสำคัญ ๆ มา กล่าวถึงโดยลำดับดังนี้

ทรงเปลี่ยนแปลงแบบแผนชนบประเพณีบางอย่าง ความจริง การเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ ได้เริ่มมีมาแล้วตั้งแต่ยังมีได้ทรงผนวช เช่น เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับจากอินเดีย ก็โปรดให้จัดการศึกษาตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ทรงเปลี่ยนแปลงแบบแผนซึ่งเรียกกันว่า ทรงมหาดไทยนั้นเป็นแบบมลายออย่างฝรั่ง จนกระทั่งโปรดให้เปลี่ยนเครื่องแต่งกายบางส่วนของข้าราชการฝ่ายหน้า และในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 นั้น ก็โปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เข้าเฝ้าได้นั่งเก้าอี้เช่นเดียวกับบรรดาชาวต่างประเทศที่เข้าเฝ้า ดังนี้ เป็นต้น ยิ่งกว่านั้น ยังได้โปรดให้ประกาศเปลี่ยนแปลงกฎหมายโบราณบางอย่างเช่น ทรงตั้งตำแหน่งมกุฎราชกุมารขึ้นแทนตำแหน่งพระมหาอุปราชเมื่อ พ.ศ. 2429 โปรดให้เปลี่ยนชื่อเดือนปฏิทินเป็นภาษาบาลี ชื่อบอกเครื่องหมายจักรราศี เช่น เมษายน ตุลาคม ดังนี้ เป็นต้น คำว่า จุลศักราช (จ.ศ.) ที่ใช้กันอยู่ก็โปรดให้ใช้รัตนโกสินทร์ (ร.ศ.) แทน โดยเริ่มต้นนับตั้งแต่รัชกาลต้นรัชกาลที่ 1 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในปี พ.ศ. 2325

การเลิกทาส เรื่องนี้เป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงริเริ่มจัดทำตั้งแต่ต้นรัชกาล กล่าวคือ ได้ทรงนำพระราชปรารภเข้าสู่สภาที่ปรึกษาาราชการแผ่นดินเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2417 และได้ทรงทำสำเร็จเสร็จสิ้นเมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2448 เป็นเวลา 30 ปีเศษ เหตุที่เป็นดังนี้ ก็เพราะการเลิกทาสเป็นเรื่องใหญ่เรื่องสำคัญ บรรดาท่านที่มีข้าทาสตลอดจนกระทั่ง

ตัวผู้เป็นทาสเองไม่ค่อยจะเห็นด้วยกับพระราชดำริ แม้กระนั้นพระองค์ก็ได้ทรงทอถอยแต่ประการใด การณ์ทุกอย่างสำเร็จเรียบร้อยลงได้ตามพระราชประสงค์ มิได้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงแต่อย่างใด

ทรงเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง พระองค์ทรงเริ่มด้วยการตั้งเคาน์ซิลออฟสแตตหรือสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2417 โดยมีพระองค์ทรงเป็นประธาน กับขุนนางผู้ใหญ่อีก 12 คน เป็นสมาชิก สภานี้มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินทั้งปวง และทำหน้าที่ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงมอบหมายเป็นเรื่อง ๆ ไป เช่นเรื่อง ชำระคดีเป็นต้น ต่อมาได้ทรงตราพระราชบัญญัติประกาศตั้งปรีวี เคาน์ซิล หรือสภาองคมนตรีขึ้นอีก เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2417 สภานี้ทรงตั้งครั้งแรก 49 คน ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในพระองค์ ฐานะของสภาองคมนตรีที่ทรงตั้งขึ้นใหม่ มีหน้าที่คล้ายเป็นสภาที่สองรองจากสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และระหว่าง พ.ศ. 2431-2434 ได้ทรงพิจารณาและปฏิรูปการปกครองใหม่โดยทรงเลือกประเพณีการปกครองทั้งของไทยและต่างประเทศมาปรับปรุงแก้ไขในที่สุดได้ประกาศตั้งกระทรวงใหม่ทั้งหมด เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 เป็น 12 กระทรวง คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงนครบาล กระทรวงวัง กระทรวงเกษตราธิการ กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพระคลัง กระทรวงยุติธรรม กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพระคลัง กระทรวงยุติธรรม กระทรวงธรรมการ กระทรวงโยธาธิการและกระทรวงมหรธาธิการ ส่วนการปกครองหัวเมืองนั้น ก็ได้ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรับปรุงใหม่ เพื่อให้สอดคล้องต้องกันกับระบอบการปกครองในส่วนกลาง เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2437 เป็นต้นมา โดยโปรดให้จัดหัวเมืองเป็นมณฑลเทศาภิบาลปีละ 2-3 มณฑล จนถึง พ.ศ. 2449 แบ่งออกไปได้เป็น 18 มณฑล แต่ละมณฑลมีข้าหลวงเทศาภิบาลออกไปประจำมณฑลละ 1 คณะ ประกอบด้วยข้าหลวงใหญ่เป็นประธาน มีข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงมหาดไทย ข้าหลวงคลัง แพทย์ และเลขาธิการเป็นข้าหลวงผู้ช่วย ส่วนการปกครองจังหวัดนั้นมีผู้ว่าราชการเมืองเป็นหัวหน้า ประกอบด้วยกรรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยแต่เดิมทำหน้าที่ปกครองขึ้นกับข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล สำหรับการปกครองในชั้นอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ก็ทรง

พระราชกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ขึ้นใช้ สาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ก็คือ โปรดให้ราษฎรเลือกกำนันผู้ใหญ่บ้าน ขึ้นเอง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ พระองค์ทรงทดลองใช้เป็นมณฑล ๑ เริ่มตั้งแต่ กรุงเทพฯ ก่อนแล้วขยายออกไปจนทั่วพระราชอาณาเขต เว้นไว้มณฑลพายัพ โปรดให้ใช้ข้อบังคับมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) ซึ่งกำหนดอำนาจหน้าที่ แตกต่างออกไปบ้างเปลี่ยนแปลงถ้อยคำเรียกตำแหน่งไปตามพื้นเมืองบ้าง กับมณฑล บัตตานี ซึ่งเดิมเรียกว่าบริเวณ 7 หัวเมืองนั้น ก็ได้โปรดให้ตราข้อบังคับสำหรับปกครอง บริเวณ 7 หัวเมือง ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ขึ้นโดยเฉพาะ นอกจากนั้นยังได้โปรดให้ตรา พระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาล ทำฉลอม พ.ศ. 2448 และพระราชบัญญัติจัดการ สุขาภิบาลตามหัวเมืองต่าง ๆ พ.ศ. 2450 ขึ้นใช้ ทั้งนี้ก็เพื่อทรงทดลองใช้ระบอบการปก ครองแบบเทศบาลอย่างของต่างประเทศที่ให้ราษฎรปกครองกันเอง

ทรงปรับปรุงภาษีกาการ เพื่อให้ประเทศได้มีรายได้เพียงพอแก่การที่จะพัฒนา ประเทศ พระองค์ได้ทรงปรับปรุงเรื่องภาษีกาการใหม่ ตลอดจนจัดตั้งหน่วยราชการขึ้น ทำหน้าที่โดยเฉพาะ คือ ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เป็นที่สำหรับ รวบรวมพระราชทรัพย์กับโปรดให้ตราพระราชบัญญัติสำหรับหอรัษฎากรพิพัฒน์ ขึ้นเมื่อ วันพุธ ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 7 ปีระกา จ.ศ. 1235 (พ.ศ. 2416) เพื่อให้เป็นแบบอย่างที่เขา พนักงานบาณชีกลาง เจ้าจำนวน เจ้าภาษี และนายอากรทั้งปวง จะได้ถือเป็นหลักปฏิบัติ ต่อมาได้โปรดให้ตราพระราชบัญญัติสำหรับกรมพระคลังมหาสมบัติและว่าด้วยกรมต่าง ๆ ขึ้น เมื่อวันพุธ เดือน 5 ขึ้น 9 ค่ำ ปีgun จ.ศ. 1237 (พ.ศ. 2418) โดยมีสาระสำคัญมุ่งหนัก ไปในทางจัดหางบประมาณประจำปี การแบ่งแยกทรัพย์สินออกเป็นส่วนของ พระมหา กษัตริย์ และของแผ่นดิน ที่เรียกว่า พระคลังข้างที่ และพระคลังมหาสมบัติ ตลอดจน การกำหนดส่วนราชการ แก่ไขแบบแผนระเบียบปฏิบัติ เพื่อให้เป็นหลักสำหรับดำเนิน การด้านการคลังของประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบอย่างนานาอารยประเทศ จน กระทั่งได้ประกาศตั้งกระทรวงพระคลัง เมื่อ พ.ศ. 2435

การศึกษา สมัยก่อนการศึกษาทั่วไปอยู่ในวัด พระองค์ได้ทรงจัดเรื่องการศึกษาใหม่ เริ่มต้นตั้งแต่โปรดให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยแก่กองทหารมหาดเล็กหลวง ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. 2415 และหลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับจากอินเดียก็โปรดให้ตั้งโรงเรียนภาษาอังกฤษดังที่กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะโรงเรียนภาษาไทยนั้นโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นอาจารย์ใหญ่และแต่งตั้งข้าราชการไทยขึ้นด้วย นับว่าเป็นครั้งแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้มีการแต่งตั้งข้าราชการ การศึกษาในโรงเรียนได้เจริญก้าวหน้าโดยลำดับและขยายวงรับนักเรียนมากขึ้น จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระปิตุลาธิราชบรมราชูปถัมภ์ ทรงตั้งโรงเรียนในสิบทหารขึ้นอีกใน พ.ศ. 2424 แต่ถึงอย่างนั้นสถานที่ก็ยังไม่พอจึงได้พระราชทานพระ

✓ คำหนักสวนกุหลาบให้เป็นโรงเรียน และโปรดให้มีการสอบไล่นักเรียนเป็นครั้งแรก เมื่อพ.

✓ ศ. 2428 กับได้โปรดขยายการศึกษาสำหรับราษฎรด้วย คือ โปรดให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยที่วัด มหรรณพาราม พระนครเป็นแห่งแรก โรงเรียนที่ได้กล่าวมานี้ขึ้นอยู่กับกรมมหาดเล็ก ครั้นตั้งกรมศึกษาธิการเมื่อ พ.ศ. 2430 แล้ว โรงเรียนทั้งหมดก็มารวมขึ้นอยู่กับกรมศึกษาธิการแห่งเดียว ถึงพ.ศ. 2435 ตั้งกระทรวงธรรมการ กรมศึกษาธิการก็ย้ายมาเป็นส่วนราชการกรมหนึ่งของกระทรวงธรรมการ และนอกจากการที่ได้ทรงตั้งโรงเรียนและจัดหน่วยราชการบังคับบัญชาเกี่ยวกับการศึกษาให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแล้วนั้น พระองค์ยังได้ทรงส่งเสริมให้นักเรียนได้มีโอกาสไปศึกษา ณ ต่างประเทศด้วย ในโอกาสต่อมาก็ได้โปรดให้พระราชโอรส และบุตรชายของผู้ที่ทรงใช้สอยได้ราชการดี ออกไปศึกษาในยุโรปและอเมริกามากขึ้น ถึงพ.ศ. 2439 โปรดให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาต่างประเทศคือ โรงเรียนราชวิทยาลัย และโปรดให้มีการสอบไล่ชิงทุนเล่าเรียนหลวง เรียกว่า คิงสคอลาชิป เมื่อ พ.ศ. 2440 เป็นการส่งเสริมให้กุลบุตรสนใจในการศึกษายิ่งขึ้น ส่วนในด้านกุลสตรีนั้นก็ได้โปรดให้ตั้งโรงเรียนสตรีบำรุงวิชา เมื่อพ.ศ. 2444 แต่ในระยະนี้มีโรงเรียนสำหรับกุลสตรีตั้งขึ้นบ้างแล้ว คือ โรงเรียนเสาวภา ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (ตั้งเมื่อพ.ศ. 2440) กับโรงเรียนของ คณะสอนศาสนาคริสต์ การ

ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในรัชสมัยของพระองค์ ได้เป็นต้นเหตุแห่งความก้าวหน้าทางด้านการศึกษาของประเทศมาจนทุกวันนี้

การศาล สมัยก่อนนั้นการศาลได้ปนกับงานด้านบริหารและแยกย้ายกระจายไปอยู่ในหน่วยราชการต่าง ๆ ทั้งผู้พิจารณาและพิพากษาคดีก็ไม่ได้รวมอยู่ที่แห่งเดียวกัน คดีต่าง ๆ ที่ทวีมากขึ้นโดยลำดับไม่สามารถจะดำเนินการไปได้โดยสะดวกและคั่งค้างมาก ดังนั้นจึงได้โปรดให้แยกการศาลออกมาเสียจากการบริหาร ครั้นตั้งกระทรวงยุติธรรมแล้ว จึงได้โปรดให้การศาลมารวมอยู่ ณ ที่แห่งเดียวกัน จากนั้นก็ทรงปรับปรุงให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นคือ พ.ศ. 2435 ได้ตราพระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยุติธรรม แก้ไขธรรมเนียมรับฟ้องและเปลี่ยนศาลให้พอแก่การพิจารณาคดีที่ยังคั่งค้างอยู่ กับตั้งศาลโปรตีสภา พ.ศ. 2438 ได้ตราพระธรรมนูญศาลหัวเมือง แก้ไขพระราชกำหนดกฎหมายเดิมที่เก่าเกินสมัย พ.ศ. 2439 ตั้งข้าหลวงพิเศษขึ้น จัดระเบียบศาลให้ลงรูปเดียวกัน พ.ศ. 2440 ประกาศตั้งศาลมณฑลอยุธยาขึ้นเป็นมณฑลแรก แล้วขยายไปตั้งในมณฑลอื่นอีกในปีต่อ ๆ มา จนถึง พ.ศ. 2451 ได้ตราพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลยุติธรรมกับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายลักษณะอาญาขึ้น การปรับปรุงงานด้านศาลได้เป็นประโยชน์แก่การพิจารณารรคดี ปราบปรามผู้กระทำผิด และให้ความสะดวกแก่การปกครองเป็นอย่างดี ตลอดจนเป็นรากฐานวิวัฒนาการศาลของไทยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

การทหารและตำรวจ ด้านการทหารอันเป็นกำลังสำคัญในทางป้องกันประเทศ ชาตินั้นก็ได้ทรงมีพระราชดำริจัดการปรับปรุงให้สมกับกาลสมัย ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงมีพระราชดำริจัดการทหารบก ทหารเรือ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เมื่อ พ.ศ. 2428 ตราพระราชบัญญัติจัดการทหารและตั้งโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เมื่อ พ.ศ. 2430 ประกาศตั้งกระทรวงกลาโหม เมื่อ พ.ศ. 2437 และตราพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร เมื่อ พ.ศ. 2448 ส่วนการตำรวจซึ่งมีหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับรักษาตัวบทกฎหมายและความสงบภายในประเทศเป็นประการสำคัญนั้น ก็ได้ทรงปรับปรุงเป็นขั้น ๆ กล่าวคือ ทรงขยายหน้าที่ของตำรวจนครบาลออกไปจนถึงส่วนภูมิภาค ด้วยวิธีจัดตั้งตำรวจภูธรใน

รูปของกองทหารโปริศขึ้นก่อน เมื่อ พ.ศ. 2418 ซึ่งกองทหารโปริศดังกล่าวนี้ ต้องทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในส่วนภูมิภาค กับสามารถปฏิบัติการในด้านการทหารได้ด้วย แต่ทรงเปลี่ยนกองทหารโปริศเป็นกองตระเวนหัวเมือง เมื่อพ.ศ. 2420 จนถึง พ.ศ. 2440 ก็ทรงยกฐานะกองตระเวนหัวเมืองขึ้นเป็นกรมตำรวจโดยมีตำรวจจางเป็นกำลังพล ครั้นถึง พ.ศ. 2448 ตราพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารขึ้นมาทางกรมตำรวจก็ขอใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ ขอเกณฑ์คนมาเป็นตำรวจด้วยเช่นเดียวกับทหาร กิจการด้านตำรวจจึงได้เจริญก้าวหน้าจนถึงตั้งเป็นกองตำรวจในมณฑลต่าง ๆ ได้มากขึ้นโดยลำดับ เริ่มต้นตั้งแต่จัดตั้งกองตำรวจมณฑลปราจีนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2440 จนถึงตั้งกองตำรวจมณฑลภูเก็ต เมื่อ พ.ศ. 2451 นอกจากจะได้ทรงแยกและขยายงานด้านตำรวจออกเป็นตำรวจนครบาล และตำรวจแล้ว ยังได้ทรงตั้งโรงเรียนนายร้อยตำรวจที่จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. 2448 เพื่อให้มีนายตำรวจออกรับราชการตำแหน่งผู้บังคับหมวดในส่วนภูมิภาคมากขึ้น แต่ถึง พ.ศ. 2447 ได้โปรดให้ย้ายโรงเรียนนายตำรวจแห่งนี้มาอยู่จังหวัดนครปฐม ส่วนตำรวจนครบาลปรากฏว่าในระหว่าง พ.ศ. 2450-2451 โปรดให้ตั้งโรงเรียนอบรมพลตำรวจที่ถูกเกณฑ์ และตั้งโรงเรียนนายหมวดฝึกอบรมผู้ที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นนายตำรวจตำแหน่งรองสารวัตรขึ้นอีกด้วย

การพระศาสนา พระองค์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกศาสนาทุกศาสนาในประเทศไทย แต่ทรงเลื่อมใสในพระบรมพุทธานันเป็นศาสนาประจำชาติไทยเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับได้ทรงผนวชสามเณรและทรงผนวชพระ เมื่อเสด็จประพาสประเทศที่เป็นเมืองนับถือพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน หรือมีปูชนียวัตถุสถานทางพระพุทธศาสนา ก็ทรงอุทิศหาเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการและทรงบริจาคพระราชทรัพย์บำรุงตามพระราชศรัทธา แม้ในพระราชอาณาเขต ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธรูปสำคัญ และปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์เสมอมา นอกจากนั้นยังได้ทรงสร้างพระอารามสำคัญขึ้นในจังหวัดพระนคร คือ วัดราชบพิธ วัดเบญจมบพิตร และวัดเทพศิรินทราวาส กับทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ อีกหลายแห่ง เช่น วัดอรุณราชวราราม เป็นต้น ตลอดจนการศึกษาทางพระศาสนา ก็ทรงมีพระราชศรัทธาท่านำรุงถึงตั้งสถาน

ศึกษาชั้นสูงได้แก่มหาจุฬาราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กับทั้งยังได้ทรงอาราธนาพระเถรานุเถระประชุมชำระพระไตรปิฎก 'ฉบับสยามรัฐ' แล้วโปรดให้พิมพ์พระราชทานไปยังพระอารามต่าง ๆ เป็นจำนวนถึง 1,000 ชุด (ชุดละ 39 เล่ม) เมื่อ พ.ศ. 2431 ต่อมาได้ทรงวางระเบียบการปกครองของมณฑล แล้วตราพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ออกมาเป็นหลักปกครองฝ่ายพุทธจักร ส่วนลัทธิศาสนาอื่นนั้น ๆ ก็ทรงอุปถัมภ์ตามควร เช่นทรงตั้งระเบียบการปกครองนิกายญวน นิกายจีน ตลอดจนสมณศักดิ์ในนิกายทั้งสองและได้ทรงตราพระราชบัญญัติกำหนดสิทธิแก่ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ทรงสละพระราชทรัพย์ร่วมสร้างและปฏิสังขรณ์สุเหร่าของอิสลามิกชน เป็นต้น

การคมนาคม พระองค์ได้ทรงสร้างและปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ อันควรแก่กาลสมัยในขณะนั้น คือ การรถไฟ โปรดให้สร้างสายระหว่างพระนครและจังหวัดนครราชสีมาขึ้นเป็นสายแรก เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2433 แล้วทรงขยายออกไปอีกหลายสายในระยะเวลาต่อมา ซึ่งเมื่อสิ้นสุดรัชกาล ทางรถไฟของประเทศไทยใช้ได้แล้วยาว 932 กม. อยู่ระหว่างการก่อสร้าง 690 กม. การโทรเลข โปรดให้สร้างระหว่างพระนครกับจังหวัดสมุทรปราการครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2412 แล้วตั้งเป็นกรมโทรเลขใน พ.ศ. 2426 การไปรษณีย์มีเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2424 แล้วตั้งขึ้นเป็นกรมไปรษณีย์ในปี พ.ศ. 2426 เช่นเดียวกัน จนถึง พ.ศ. 2441 จึงได้โปรดให้รวมกันเป็นกรมไปรษณีย์โทรเลข ถนนหนทางส่วนใหญ่จัดทำในจังหวัดพระนครก่อน คือ โปรดให้ตัดถนนสายสำคัญ เช่น ถนนราชดำเนิน ถนนเยาวราช เป็นต้น พร้อมกันนั้นก็โปรดให้สร้างสะพานตามถนนที่ต้องข้ามคลองต่าง ๆ ด้วย

การเกษตรกรรม ได้ทรงส่งเสริมงานสำคัญในด้านนี้ คือ การป่าไม้ ได้โปรดให้ตราพระราชบัญญัติรักษาเมือง พ.ศ. 2417 ออกมาเป็นกฎหมายฉบับแรกที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการอนุญาตให้ทำป่าไม้สัก และได้ออกพระบรมราชโองการอีกในระยะเวลาต่อมาอีกหลายฉบับ เพื่อให้งานป่าไม้ก้าวหน้า เช่นพระบรมราชโองการว่าด้วยภาษีขนสักและไม้กระยาเลย เป็นต้น การป่าไม้ของไทยได้เจริญก้าวหน้าจนถึงตั้งเป็นกรมป่าไม้ได้ในปี พ.ศ. 2439 การเหมืองแร่ โปรดให้ตั้งกรมโลหกิจภูมิวิทยาขึ้นมา มีหน้าที่ควบคุมกิจการ

เหมือนแร่ให้เป็นไปตามแบบอย่างต่างประเทศเมื่อพ.ศ. 2434 และได้ตราพระราชบัญญัติ
 การทำเหมืองแร่ฉบับแรกขึ้นเมื่อ ร.ศ.120 (พ.ศ. 2444) การชลประทาน โปรดให้ตั้งกรม
 คลองควบคุมการท่อน้ำ หรือชลประทานขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2445 การเสด็จประพาส เฉพาะ
 ภายในประเทศนั้น อาจกล่าวได้ว่า พระองค์ได้เสด็จประพาสแทบทุกมณฑล โดยเสด็จ
 เป็นทางราชการบ้าง เป็นการส่วนพระองค์หรืออย่างที่เรียกว่า เสด็จประพาสต้น บ้าง
 หลายครั้งหลายคราว ซึ่งการเสด็จประพาสดังกล่าว ย่อมเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพราะได้
 ทอดพระเนตรเห็นและทรงทราบความเป็นอยู่ ความต้องการของอาณาประชาราษฎร์
 อย่างใกล้ชิด ตลอดจนเป็นการตรวจตราราชการที่ได้ทรงมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ดำเนิน
 การต่างพระเนตรพระกรรณตามหัวเมืองไปด้วย ซึ่งเป็นประโยชน์แก่การที่จะมีพระราช
 วินิจฉัย แก้ไข ปรับปรุงบ้านเมืองอย่างไรต่อไป ส่วนการเสด็จประพาสต่างประเทศนั้น
 พระองค์ได้เสด็จถึง 7 ครั้ง คือ พ.ศ. 2413 เสด็จสิงคโปร์ สมารัง บัตตาเวียหรือชวา พ.ศ.
 2414 เสด็จพม่าและอินเดีย พ.ศ. 2432 เสด็จมลายู พ.ศ. 2439 และ พ.ศ. 2444 เสด็จชวา
 พ.ศ. 2440 และ พ.ศ. 2451 เสด็จยุโรป การเสด็จประพาสต่างประเทศทุกครั้ง ทรงมุ่ง
 หวังเป็นข้อใหญ่ คือ นำแบบแผนขนบธรรมเนียมอันดีงามและการกระทำที่สมควรมาสู่
 บ้านเมือง ส่งเสริมพระราชไมตรีระหว่างประเทศให้แน่นแฟ้นสนิทสนมยิ่งขึ้น และเผย
 แพร่เกียรติคุณของประเทศไทยในนานาอารยประเทศ แม้ในบางครั้งจะเสด็จไปเพื่อทรง
 พักผ่อนพระราชอิริยาบถ

การสุขาภิบาลและการพยาบาล พระองค์ได้ทรงตราพระราชบัญญัติปกครอง
 ท้องที่ขึ้นเมื่อ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) กำหนดหน้าที่ให้นายอำเภอบังคับราษฎรให้รักษา
 ความสะอาด และคอยจับกุมผู้ละเมิด กับตราพระราชกำหนดการสุขาภิบาลขึ้นในพระ
 นคร โดยมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน พ.ศ. 2441 ทรงตั้งกรมสุขาภิบาลและประกาศให้จัด
 ทำความสะอาดในพระนคร เพื่อกำจัดกลิ่นเหม็นของโรงเลี้ยงสัตว์ โรงงาน ส้วม และขยะ
 มูลฝอย พ.ศ. 2443 ออกประกาศกำหนดวัดที่จะเผาศพได้ตลอดปี เฉพาะฤดูกาล และไม่
 ให้เผาศพเลย กับตราพระราชบัญญัติฆ่าโคกระบือ และสุกรในหัวเมือง พ.ศ. 2444 ตรา
 พระราชบัญญัติจัดการป้องกันกาฬโรค อหิวาตกโรคและไข้ทรพิษ พ.ศ. 2451 เมื่อตรา

พระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาลหัวเมืองขึ้นแล้ว ก็ได้ทรงขยายการสุขาภิบาลออกไปสู่หัวเมืองมากขึ้นโดยลำดับ พ.ศ. 2452 ทรงมีพระราชดำริจัดการประปา ได้จ้างช่างชาวฝรั่งเศสมาจัดทำ แต่การนี้มาสำเร็จในรัชกาลที่ 6 ส่วนโรงพยาบาลและสถานพยาบาลอื่น ๆ นั้น เมื่อ พ.ศ. 2431 โปรดให้ตั้งโรงพยาบาลศิริราชขึ้นเป็นครั้งแรกแล้วทรงตั้งกรมพยาบาลขึ้นควบคุมใน พ.ศ. 2431 โรงพยาบาลแห่งนั้นนอกจากจะเป็นสถานพยาบาลแล้ว ยังเป็นโรงเรียนแพทย์ด้วย พ.ศ. 2436 ได้ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ตั้งสภาอุณาโลมแดงขึ้น ช่วยพยาบาลทหารที่ได้รับบาดเจ็บตามพระราชประสงค์ สภาอุณาโลมแดงได้กลายมาเป็น สภากาชาดไทย

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในระยะนี้มีทั้งที่เพิ่มพูนไมตรีอันดีต่อกัน และมีเหตุการณ์อันเป็นกรณีพิพาท ในทางเพิ่มพูนสัมพันธ์ไมตรีนั้น พระองค์ได้ทรงดำเนินนโยบายเช่นเดียวกันกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ ชาติต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันอยู่แล้วก็ยังคงมีต่อไป สนธิสัญญาอันใดที่มีต่อกัน ก็คงให้เป็นไปตามนั้น หรือถ้ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ก็ได้มีการปรึกษาหารือตกลงยินยอมพร้อมกันทั้งสองฝ่ายก่อน ดังเช่น สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย และเดินเรือกับอิตาลี พ.ศ. 2411 ออสเตรียฮังการี พ.ศ. 2412 สเปน พ.ศ. 2412 ญี่ปุ่น พ.ศ. 2430 รัสเซีย พ.ศ. 2442 เป็นต้น ส่วนความสัมพันธ์อันเป็นทางไปสู่กรณีพิพาทนั้น ไทยต้องเสียดินแดนไป 6 ครั้ง คือ เสียให้ฝรั่งเศส 5 ครั้ง เสียให้อังกฤษ 1 ครั้ง คือ เสียให้ฝรั่งเศสครั้งที่ 1 ได้แก่ประเทศเขมรและเกาะกง พ.ศ. 2410 ครั้งที่ 2 สิบลองจู่ไทย พ.ศ. 2431 ครั้งที่ 3 ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พ.ศ. 2436 ครั้งที่ 4 ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบางและตรงข้ามปากเซ (จำปาศักดิ์) พ.ศ. 2449 และครั้งที่ 5 พระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ พ.ศ. 2449 ส่วนที่เสียให้อังกฤษนั้น คือ กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี บลิส และเกาะใกล้เคียง เมื่อ พ.ศ. 2452 ความจริงที่ไทยต้องเสียดินแดนเหล่านี้ไป ก็เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกราชของชาติ ทรงเห็นแก่ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ไม่พียงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พสกนิกรต้องเดือดร้อนเสียเลือดเนื้อและชีวิต เป็นเรื่องที่ต้องทรงยินยอมโดยหลีกเลี่ยงไม่

ได้จำเป็นต้องยอมเสียส่วนน้อยไปเพื่อรักษาส่วนใหญ่ และการที่ต้องเสียดินแดนดังกล่าวนี้ไป ได้สิ่งตอบแทนบ้าง เช่น อำนาจอศาลงศุล เป็นต้น หากไม่ทรงมีพระปรีชาญาณสุขุมคัมภีรภาพ เผชิญกับเหตุการณ์ในระยะเวลาที่ฝรั่งเศสและอังกฤษกำลังแผ่ลัทธิจักรวรรดินิยมมาทางตะวันออกเช่นนี้แล้วไทยอาจต้องสูญเสียเอกราชเหมือนพม่าและอินเดีย เป็นต้น ก็ได้พระปรีชาญาณด้านวรรณคดี พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ไว้อย่างมากมายมีทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ประเภทร้อยแก้วนั้นแบ่งได้เป็นหมวด ๆ คือ พระบรมราชาธิบายพระบรมราโชวาท จดหมายเหตุเสด็จประพาส และพระราชนิพนธ์เป็นอย่างน้อยค่าของผู้อื่น ในทั้งสี่หมวดนี้ พระองค์ได้ทรงใช้โวหารเรียบเรียง ทั้งบรรยายโวหาร สาธกโวหาร พรรณนาโวหารโดยเฉพาะพรรณนาโวหารนั้นถ้อยคำไว้อย่างแจ่มชัด เพราะชัดเจนละเอียดลออสมาารถจะทำให้ผู้อ่านเห็นภาพพจน์ขึ้นมาอย่างแจ่มชัด เช่น พระราชนิพนธ์เกี่ยวกับการเสด็จประพาสในที่ต่าง ๆ มีเรื่องไกลบ้าน เป็นต้น ส่วนในทางร้อยกรองนั้น ทรงพระราชนิพนธ์ได้แทบทุกอย่างทุกชนิด และทรงพระราชนิพนธ์ได้อย่างยอดเยี่ยมพระองค์แม้จะได้ทรงมีพระราชภาระในด้านการปกครองประเทศชาติอยู่เป็นอันมากดังกล่าวดำเนินมาแล้วโดยลำดับ ก็ยังทรงมีพระราชอุตสาหะพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ไว้ให้ศึกษา และเป็นอนุสรณ์ถึงผลงานในด้านนี้อย่างมากมาย ผลงานที่พระองค์ท่านที่เกี่ยวกับทางหนังสืออื่นอีกก็คือ โปรดให้ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ ขึ้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2448 ซึ่งเป็นเบื้องต้นของงานที่วิวัฒนาการมาเป็นหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน และได้ทรงโปรดให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2450

...พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และทรงพระปรีชาสามารถในราชกิจทั้งปวง ทรงทำนุบำรุงสมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ให้ร่มเย็นเป็นสุขทุกถ้วนหน้า มีพระวิริยานุภาพอันยอดเยี่ยมที่ได้ทรงทำให้ประเทศชาติก้าวหน้าเทียมทันนานอารยประเทศ และผ่านรสุมภัยพิบัติอันอาจถึงเสียเอกราชมาได้โดยปลอดภัยพระมหากษัตริย์คุณอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ยังลงในส่วนลึกของดวงใจแห่งประชาชาติไทย ซึ่งต่างก็ได้ร่วมใจกันออกทุน

ทรัพย์สร้างพระบรมรูปทรงม้า อัญเชิญประดิษฐานอยู่บนแท่นหน้าพระที่นั่ง
อนันตสมาคม พระนคร เมื่อ พ.ศ. 2451 ซึ่งเป็นสมัยที่พระองค์ยังทรงพระชนม์
อยู่ได้เงินเกินกว่าราคาค่าก่อสร้างทั้งสิ้นถึง 5 เท่า และเมื่อพระองค์ได้เสด็จสวรรคต
เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 แล้ว ทวยอาณาประชาราษฎร์ก็ยังน้อมรำลึกถึงพระ
มหากษัตริย์คุณ พากันถวายบังคมและสักการะในวันคล้ายวันสวรรคตทุกปีมา และได้
พากันเฉลิมพระนามของพระองค์ด้วยความเคารพรัก ว่า "พระปิยมหาราชเจ้า"...

เรียบเรียงจากสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 9

ข. ประวัติและเนื้อหาในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน

ประวัติพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้มีพระนิพนธ์อธิบายตำนานหนังสือเรื่องไกลบ้านไว้ว่า หนังสือเรื่องไกลบ้านนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง อย่างเคยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องระยะทางในเวลาเสด็จประพาสทางไกลมาแต่ก่อน คราวนี้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นลายพระราชหัตถเลขา พระราชทานมายังสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภาภานุภดล ซึ่งสนองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระบรมชนกนาถเป็นตำแหน่งราชเลขาธิการฝ่ายในอยู่ในสมัยนั้น แลพระราชทานพระบรมราชานุญาตมาให้ผู้อื่นอ่านได้อีกบ้างเมื่อพระราชหัตถเลขามาถึงหลายฉบับเข้าด้วยกัน ผู้ที่ได้อ่านเห็นว่าเรื่องเสด็จประพาสซึ่งดำรัสเล่ามาในพระราชหัตถเลขามีข้อความต่าง ๆ เช่นทรงพรรณนาสิ่งซึ่งได้ทอดพระเนตรเห็น แลกิจการซึ่งได้ทรงทราบ ทั้งกระแสพระราชดำริห์วินิจฉัยในเรื่องนั้น ๆ น่าอ่านยิ่งนัก จึงกราบบังคมทูลไปว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพระราชหัตถเลขานั้น ถ้าวรรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือเรื่องขึ้นสักเรื่องหนึ่งเห็นจะเป็นประโยชน์มาก พระราชทานพระราชหัตถเลขาตอบมาว่า จะพิมพ์ก็ได้ แต่จะต้องตัดความซึ่งไม่ควรโฆษณาออกเสียบ้าง เมื่อเสด็จกลับจะทรงตรวจตัดต้นฉบับให้พิมพ์เรียกว่าเรื่อง "ไกลบ้าน" เป็นการยุติตั้งนี้ตั้งแต่เมื่อยังเสด็จอยู่ในยุโรป ครั้นเสด็จกลับคืนมาถึงพระนคร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐ มีรับสั่งว่าหนังสือเรื่องไกลบ้านนั้น ควรจะพิมพ์ให้ทันจำหน่ายที่ร้านหลวง ในงานไหว้พระประจำปี ณ วัดเบญจมบพิตร อันมีกำหนดกลางเดือนอ้าย ในปีนั้นตรงกับวันที่ 17 ธันวาคม แต่ทรงติดพระราชกิจต่าง ๆ จะหาเวลาทรงตรวจต้นฉบับไม่ได้ จึงดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ตรวจต้นฉบับ แลจัดการพิมพ์ตามที่ได้ทรงพระราชดำริห์ไว้ การพิมพ์หนังสือเรื่องไกลบ้านครั้งแรกต้องรีบเร่งทำให้ทันการดังกล่าวนั้น จึงต้องพิมพ์ออกจำหน่ายที่ละตอน กำหนดเอาพระราชหัตถเลขาฉบับที่หนึ่งเป็นตอนที่หนึ่ง ถึงกระนั้น

ก็พิมพ์ทันจำหน่ายงานวัดเบญจมบพิตรแต่บางตอน แล้วพิมพ์ตอนหลัง ๆ ต่อมาเป็นลำดับ จนครบจำนวนพระราชหัตถเลขานี้ 43 ฉบับ เป็นหนังสือ 1850 หน้ากระดาษกำหนดให้รวมเย็บเล่มเป็นสมุดเล่มใหญ่ 4 เล่มด้วยกัน เรื่องตำนานหนังสือไกลบ้านมีดังพรรณามาฉนี้ มูลเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป

1. ทรงพระประชวร แพทย์ประจำพระองค์บอกว่า โรคไม่ถูกอากาศกับประเทศไทยจะต้องไปรักษาในประเทศยุโรป ดังข้อความในจดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้านว่า "ดอกเตอร์โบเมอร์ผู้เป็นแพทย์ประจำพระองค์ ตรวจพระอาการลงเนื้อเห็นสันนิษฐานว่า โทษภายในพระกายไม่เป็นไปสม่าเสมอ พระโรคเช่นนั้นไม่ถูกแก่อากาศขึ้น เช่นในฤดูฝนตกชุกหรือร้อนจัด เช่น ในฤดูคิมหันในสยามประเทศนี้ จึงเรื่อรังรักษาพระโรคไม่หายได้ ควรจะเสด็จแปรสถานไปหาอากาศประกอบแก่การรักษาพระโรคจึงจะหายก็แลตำบลที่จะรักษาพระโรคได้เหมาะสมที่สุดก็มีแต่ในประเทศยุโรป"

2. เพื่อเยี่ยมเยียนยังราชสำนักในนานาประเทศที่จะเสด็จไปถึง โดยมีได้เสด็จเป็นทางราชการจัดกระบวนเสด็จไปอย่างไพรเวต

3. เพื่อดูความเจริญรุ่งเรืองของยุโรป แล้วนำมาปรับปรุงเมืองไทย (บุญยงค์ เกศเทศ. ม.ป.ป. : 264)

เนื้อหาในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน

พระราชหัตถเลขานี้ฉบับที่ 1

เสด็จลงเรือพระที่นั่งมหาจักรีออกจากกรุงเทพฯ

เรือไปในอ่าวสยาม

ถึงทเลจีน

เสด็จถึงเมืองสิงคโปร์

เสด็จรถไฟไปประพาสเมืองยะโฮ

เสด็จทอดพระเนตรเรือเมล์ชักชั้นซึ่งจะเสด็จไปยุโรป
เจ้าเมืองสิงคโปร์เชิญเสด็จเสวยที่เคาเวอนเมนต์เฮาส์

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 2

เสด็จลงเรือชักชั้นออกจากสิงคโปร์
เรือชักชั้นไปในช่องมะละกา
เสด็จถึงเมืองปีนัง

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 3

เสด็จประพาศวัดจีนในปีนัง
เรือชักชั้นออกจากปีนังไปในอ่าวเบนคอล
พบเรือรบอังกฤษชื่อเบดฟอร์ด
ถึงเกาะลังกาเสด็จประพาศเมืองโคลัมโบ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 4

เรือชักชั้นออกจากเกาะลังกา
ทอดพระเนตรพวกโดยसानเล่นกีฬา
พระราชทานเลี้ยงในวันเถลิงศกสงกรานต์
เรือถึงเมืองเอเดน
สำเนาคาถาที่พระลังกาถวายพระพร
แปลคาถาที่พระลังกาถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 5

เสด็จประพาศเมืองเอเดน
เรือชักชั้นออกจากเอเดน
เรือไปในทะเลแดง
พระราชทานรางวัลพวกเล่นกีฬา
เสด็จถึงคลองสุเอซ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 6

เรือชักชั้นเข้าในคลองสุเอซ
 บรรยายเรื่องขุดคลองสุเอซ
 เสด็จประพาสเมืองปอตเสด
 เรือชักชั้นออกจากสุเอซ
 เรือไปในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน
 ผ่านช่องมัสชีนา ในแดนประเทศอิตาลี

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 7

เรือชักชั้นถึงเมืองเนเปอลเสด็จทอดพระเนตรที่เลี้ยงปลา
 เสด็จประพาสวัดซันมาติโน
 เสด็จเสวยที่เรสเตอรองต์ยารดิเนแลทอดพระเนตรละครคอน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 8

เตรียมเสด็จขึ้นจากเรือชักชั้น

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 9

เสด็จขึ้นจากเรือชักชั้น
 เสด็จทอดพระเนตรที่ฝั่งศพและประพาสที่เมืองเยนัว

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 10

เสด็จรถไฟจากเมืองเยนัว
 ถึงซันเรโมเสด็จประทับวิลลาโนเบล
 ทรงกะโปรแกรมเสด็จประพาสทางเหนือ
 ประชุมแพทย์ตรวจพระอาการครั้งแรก
 เสด็จประพาสในซันเรโม
 แพทย์ตรวจพระอาการแลเสด็จประพาสในเมืองต่อมา

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 11

เสด็จรถประพาสเมืองเมนโดนา

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 12

เสด็จประพาสเมืองบอดิเครา
 เสด็จประพาสสวนกับตันสิเคโร
 มองสิเออดูว์งเขียนพระบรมรูป

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 13

เสด็จประพาสเมืองมอนติคาโล
 เสด็จทอดพระเนตรโรงบ่อนเบี้ยที่มอนติคาโล
 ดูกเยนัวมาเฝ้า
 เสด็จประพาสตำบลเวนติมิเกลีย
 มองสิเออดูว์งเขียนพระบรมรูปต่อมา
 เสด็จประพาสบ้านนายปะโรดี
 เสด็จประพาสชายทะเลแลร้านตลาด
 ว่าด้วยพระพุทธรูปฝรั่งคิดทำขึ้น
 เสด็จประพาสเมืองปอโตมริโซ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 14

เสด็จประพาสเมืองนิศ
 มองสิเออดูว์งเขียนพระบรมรูปต่อมา
 ทรงกระเษะทางที่จะเสด็จทางเหนือ
 เสด็จถ่ายพระบรมรูปแลเสวณ้ำชาที่แคปไฮเตล
 บรรยายว่าด้วยวิธีปลูกแลประสมกุหลาบต่าง ๆ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 15

เสด็จรถไฟไปเมืองตุริน
 ผ่านเมืองซาโวนา
 เสด็จถึงเมืองตุรินทอดพระเนตรสะพานออปรา
 เสด็จประพาสวังที่ตำบลอายิ

เสด็จกลับเมืองตุนิน

เสด็จไปเมืองเวนิสประทับแรมที่ไฮเตล

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 16

เสด็จประพาสในเมืองเวนิส

เสด็จทอดพระเนตรการไหว้พระวัดเซนต์มาร์โก

เสด็จเมืองฟลอเรนซ์

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 17

เคาน์ตุนินแลเยเนอราลมาเฝ้า

เสด็จประพาสร้านในเมืองฟลอเรนซ์

เสด็จเมืองมิลัน

เสด็จประพาสในเมืองมิลัน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 18

เสด็จรถไฟออกจากประเทศอิตาลีไปสวิตเซอร์แลนด์

เสด็จประทับไฮเตลเดซอัลปซ์เมืองเทอรัเตต์

เสด็จทอดพระเนตรงานเฟดนาซีซีส์

ทรงทำพิธีวิสาขบูชา

เสด็จประพาสเขาโรเซียเดเนย์

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 19

เสด็จรถไฟออกจากประเทศสวิตเซอร์แลนด์ไปเมืองนอยเฮาเซินในแดน

เยอรมนี

ประทับไฮเตลชไวซาฮอฟแลเสด็จประพาสน้ำตก

เสด็จประพาสเมืองซูริกในสวิตเซอร์แลนด์

เสด็จประพาสบนเขา

เสด็จกลับนอยเฮาเซินทอดพระเนตรจุดดอกไม้ไฟที่น้ำตก

เสด็จรถไฟไปบาเดนบาเดน

เสด็จสร่งน้ำแร่ที่ไพร่เคอริกบัด

เสด็จประพาศตำบลรัสตัตต์แลในเมืองบาเดน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 20

เสด็จสร่งน้ำแร่ครั้งที่ 2

เสด็จประพาศป่าทางตำบลคาลสรุท์

เสด็จสร่งน้ำแร่แลประพาศตลาด

ปรินชชาลส์มาเฝ้า

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 21

เสด็จทอดพระเนตรไฟไหม้

เสด็จรถไฟไปประทับเมืองไฮเดลแบ็ก

เสด็จทอดพระเนตรคาเชอลโบราณ

เลี้ยงดินเนอที่วังปรินชชาลส์

เสด็จทอดพระเนตรมหาวิทยาลัย

เสด็จประพาศเมืองมันไฮม์

เสด็จทอดพระเนตรเอกซหิบีเซน

เสด็จเสวยน้ำชาที่วังแกรนด์ดึก

เสด็จทอดพระเนตรแม่น้ำไรน์

เสด็จเสวยน้ำชาที่วังเจ้าหญิงไวมาร์

เสด็จโรงพยาบาลหมอไฟลเนอ

เสด็จประพาศพบแข่งรถโมเตอคาร์

เสด็จกลับเมืองบาเดน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 22

เสด็จประพาศแลทอดพระเนตรละครคอนในเมืองบาเดน

เสด็จประพาศน้ำไอสแลที่ประสมปลา

เสด็จทอดพระเนตรเต็นร่าที่สถานที่เลี้ยงคนจน

เสด็จทอดพระเนตรการเลี้ยงผึ้ง

เสด็จประพาสเมืองสตราสเบิร์ก

เสด็จประพาสเมืองคาลสruhe

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 23

เสด็จเยี่ยมแกรนด์ดยุกไมเคิลรุซเซีย

เสด็จประพาสเมืองแฟรงก์เฟิร์ต

เสด็จทอดพระเนตรละครคอนเซอรัส

เสด็จประพาสเมืองเกา

พวกราชเดนมิงงานแต่งประทีปถวาย

ทรงซื้อเครื่องถ้วยรูป

เลี้ยงโต๊ะที่วังแกรนด์ดยุก

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 24

เสด็จรถไฟจากเยอรมนีไปประเทศฝรั่งเศส

เสด็จถึงเมืองปารีสประทับที่สถานทูต

เสด็จประพาสซาโลงแลรับแขก

เสด็จทอดพระเนตรที่ปั้นพระบรมรูปทรงม้า

เสด็จทอดพระเนตรละครคอนออปรา

เสด็จโรงถ่ายรูปแลบ้านมองสิเออดูว์รงข้างเขียน

เสด็จเสวยที่เรสเตอรัรองต์ทำเบ็ด

เสด็จประพาสในเมืองปารีส

เสด็จจากประเทศฝรั่งเศสไปประเทศอังกฤษ ประทับสถานทูตที่ลอนดอน

เสด็จไปประทับที่พระราชวังวินด์เซอร์คาเชอล

เสวยกลางวันวินด์เซอร์คาเชอล

งานสโมสรที่สวนหลวง

เลี้ยงดินเนอร์ที่วินเซอร์คาเชอล

เสด็จที่ฝั่งศพเจ้านายและประพาศป่าก

เสด็จประพาศในบริเวณวินด์เซอร์คาเชอล

เสด็จกลับมาประทับที่สถานทูต

ทรงอธิบายว่าด้วยการเกี่ยวพันในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินแลการปกครอง
ของอังกฤษ

เสด็จบ้านมิตเตอร์เวอน์แลเสด็จรับตีกรีมมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

เสด็จประพาศในเมืองลอนดอน

เสด็จซื้อเครื่องลายคราม

เสด็จทอดพระเนตรละครคอน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 25

เสด็จออกเรือจากลอนดอนไปประเทศเบลเยียม

ถึงเมืองออสเตนด์เสด็จประพาศคัวซาล

เสด็จทอดพระเนตรบ่อนเล่นเบี้ยที่เมืองออสเตนด์

เสด็จประพาศที่อาบนํ้าทเล

เสด็จทอดพระเนตรที่เลี้ยงหอยแลกุ้ง

เสด็จทรงฟังดนตรี

เสด็จรถไฟออกจากประเทศเบลเยียมไปเมืองแอมเบ็คในประเทศเยอรมนี

ทรงพรรณนาว่าด้วยภูมิประเทศเมืองแอมเบ็ค

เสด็จทอดพระเนตรคอนเสิตเชอค์ส

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 26

เสด็จรถไฟจากเยอรมนีไปประเทศเดนมาร์ก

เสด็จถึงเมืองโคเปนเฮเกน

เสด็จไปประทับที่วังเบอนสตอฟ

เสด็จประพาศเมืองโรเซนกิลด์

เสด็จประพาศสวนในบริเวณวัง

เลี้ยงโต๊ะที่วังเพรเดนสบอร์ค

เสด็จทอดพระเนตรเรือยอตแลเสด็จบ้านพระยาชลยุทธโยธินทร

เสด็จบ้านกงสุลแอนเดอชัน

เสด็จทรงเรือยอตอัลเบียนไปถึงเมืองออสยูนซ์

เสด็จรถไฟประพาศฟรีสบอค

เลี้ยงดินเนอบ้านแคนด์ฟรีส

เสด็จออกจากประเทศเดนมาร์กไปประเทศนอร์เว

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 27

เสด็จถึงเมืองคริสเตียนเนีย

เสด็จประพาศไรท์ลวง

ดินเนอบที่วังพระเจ้าฮาคอน

รับทูตเปอเซีย

เสด็จทอดพระเนตรเรือไวคิง

เสด็จประพาศเขาฟกเซนไกลเลน

เลี้ยงทูตเปอเซีย

เสด็จรถไฟจากเมืองคริสเตียนเนีย

เสด็จถึงเมืองทรอนด์เยม

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 28

เสด็จประพาศเมืองทรอนด์เยม

แอดมิราลอิงเคลฟิลด์เฝ้า

เสด็จประพาศน้ำตก

เสด็จจากเมืองทรอนด์เยม

ผ่านช่องบือรวิก

ประพาศเกาะตอร์คแฮตเตล

เสด็จถึงโบเดอแวนะประพาศ

เสด็จจากโบเดอ

ทรงถ่ายรูปพระอาทิตย์เวลาเที่ยงคืนที่เกาะดาร์เออ

ถึงเมืองฮาเมอเฟสต์ผ่านช่องรอฟซ็ือแลเฮยลมโซ

ถึงเมืองแหลมเหนือเสด็จประพาศบนเขา

ทรงสลัก จ,ป,ร, แลทรงถ่ายรูปพระบรมรูปที่บนแหลมเหนือ

เสด็จกลับจากแหลมเหนือผ่านลิงเคนฟยอค

ถึงตำบลตรอมซ็ือเสด็จประพาศทอดพระเนตรพวกกลับ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 29

เสด็จถึงเมืองนาร์วิก

เสด็จประพาศที่ทำแร่เมืองนาร์วิก

ถึงรฟตซุนด์เสด็จประพาศ

เสด็จถึงตำบลสวารต์เซิน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 30

เสด็จในเรืออัลเบียนผ่านเมืองคริสเซียนซุนด์ถึงเมืองโมลเด

เสด็จถึงเมร็อค

เสด็จจรดจากเมร็อคขึ้นเขาไปดยูบัส

เสด็จถึงดยูบัส

เสด็จถึงกรอดลิต

ทอดพระเนตรพวกกลับ

เสด็จกรอดลิต

เสด็จถึงตำบลวิสเนส

เสด็จจากตำบลวิสเนสผ่านทะเลสาบ

เสด็จประพาศตำบลโครนาเบอร์

เสด็จลงประทับเรืออัลเบียนที่หน้าโฮเตลอาเลกซานดรา

ถึงตำบลบัลธมวแะเสด็จประพาศ

ถึงตำบลมุนด์ลวะเสด็จประพาศ
 เสด็จถึงตำบลคุดวังเคน
 นิทานเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่ฝั่งคพกิงเบเล
 เสด็จจากตำบลคุดวังเคน
 เสด็จถึงไพลเซอโฮเตลดตำบลลวอส
 เสด็จจากตำบลลวอส
 ถึงเบอร์เคนเสด็จประพาศ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 31

เสด็จลงเรืออัลเบียนออกจากเบอร์เคน
 ถึงตำบลลออกเตเดเสด็จประพาศ
 เสด็จประทับโฮเตลดไบรฟอน
 เสด็จประทับเรืออัลเบียนออกจากไบรฟอน
 ถึงเมืองสตาวังเคอเสด็จประพาศ
 เสด็จรถไฟจากเมืองสตาวังเคอ
 เสด็จลงประทับเรืออัลเบียนที่เฟลคเกพยอด
 ถึงเมืองเบรวิกเสด็จประพาศ
 เสด็จรถไฟจากเมืองเบรวิก
 ถึงตำบลโนโตดเดน
 เสด็จทอดพระเนตรที่ทำการจับชาตในลม
 เสด็จทอดพระเนตรที่ใช้น้ำทำแรงไฟฟ้า
 เสด็จประพาศตำบลลรูกันฟอส
 เสด็จทอดพระเนตรน้ำตกที่ใช้น้ำทำแรงไฟฟ้าตำบลลรูกัน
 เสด็จกลับโนโตดเดน
 เสด็จประพาศแลทอดพระเนตรโรงทำกระดาษ
 เสด็จจากประเทศนอร์เวมาประเทศเยอรมนี

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 32

เสด็จถึงเมืองกิล

เสด็จทอดพระเนตรโรงอาบน้ำแลโรงทำเครื่องเหล็กของกรุปป์

เสด็จรถไฟไปเมืองเบอลิน

ประชุมแพทย์ตรวจพระอาการ

เสด็จประพาสที่เลี้ยงสัตว์แลตลาด

เสด็จทอดพระเนตรที่ทำการวิทยุโทรเลข

เสด็จทางแลโรงพยาบาล

เสด็จประพาสในเมืองเบอลิน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 33

เสด็จจากเบอลินไปเมืองคัสเซิล

เยอรมันเอมเปอเรอรับเสด็จ

เสด็จประพาสสวนแลน้ำพุ

เลี้ยงดินเนอที่สวิงเอมเปอเรอ

เสด็จจากเมืองคัสเซิลไปบรันสวิก

ดินเนอที่วังบรันสวิกแลทอดพระเนตรละครคอน

เสด็จประพาสเมืองฮาร์ชบูร์ก

ทอดพระเนตรที่เลี้ยงม้า

เสด็จทอดพระเนตรละครคอน

เสด็จทอดพระเนตรการประลองยุทธแลการดับเพลิงแลกรีฑา

เสด็จทอดพระเนตรวัดแลวังโบราณ

ทรงปลูกต้นไม้ที่ระลึก

เสด็จรถไฟจากบรันสวิก

ทอดพระเนตรรถรางเดินไต้ราง

ถึงเมืองโกลอนเสด็จประพาส

เสด็จออกจากเยอรมนีไปประเทศฝรั่งเศส

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 34

เสด็จประพาสในเมืองปารีส

เสด็จทอดพระเนตรที่ทำเครื่องถ้วย

เสด็จทอดพระเนตรละครคอนออปรา

เสด็จวัดหัวใจศักดิ์สิทธิ์

เสด็จทอดพระเนตรละครคอนซัตเลต์

เสด็จประพาสวังเก่าที่เมืองฟอนเตนโบล

เสด็จประพาสวังเวอไซล์

เสด็จไปประทับแรมกับประธานาธิบดีฝรั่งเศส ณ เมืองรงบูลเย

เสด็จประพาสปาร์งบูลเย

ทรงพรรณนาเทียบลักษณะของเมืองรงบูลเยกับลพบุรี

เสด็จกลับปารีส

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 35

เสด็จประทับให้ช่างปั้นพระบรมรูปทรงม้า

เสด็จรถไฟจากปารีสกลับไปเยอรมนี

เสด็จถึงเมืองฮอมเบ็ค

ไปรเฟสเซอร์เกรลกับหมอฟอนนรเดนตรวพระอาการ

เสด็จทรงน้ำแร่ที่โกชาวิลเลียมบาด

เสด็จทอดพระเนตรป้อมค่ายแลของโบราณที่ซาลเบ็ค

เรื่องพงศาวดารของซาลเบ็ค

ของโบราณที่ซาลเบ็ค

เสด็จทอดพระเนตรลอนเตนนิส

ทรงน้ำแร่แลเสด็จประพาส

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 36

ทรงพรรณาเรื่องโรงอาบน้ำและเสด็จทอดพระเนตรลอนดอนนิส

เสด็จส่งน้ำแร่แลประพาสที่ยิงเป้า

ทรงบรรยายเรื่องสุนัข

ทรงบรรยายเรื่องทึบเพลง

ทรงบรรยายเรื่องซื้อเพชร

ทรงซื้อสุนัขแลประพาสร้าน

สำเนาพระราชบัญชาถึงกรุงเทพฯ

สำเนาแก่พระราชบัญชา

สำเนาพระราชบัญชาครั้งที่ ๒

สำเนาแก่พระราชบัญชาครั้งที่ ๒

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 37

เสด็จประพาสเมืองแพร้งก์เฟอด

เสด็จประพาสเมืองวิสบาเดน

ทรงพรรณาผลของการที่ได้ทรงรักษาพระองค์

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 38

ทรงพรรณาเรื่องหม่อห้ามของแสง

เสด็จรถไฟไปเมืองปารีส

เสด็จประพาสเมืองปารีส

เสด็จเสวยที่เรสเตอรองต์องรี

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 39

เสด็จกลับจากปารีส

เสด็จถึงฮอมเบ็คจัดการเฉลิมพระชนมพรรษา

เสด็จเปิดบ่อน้ำโกนิกจุหาลงกรณ์

เตรียมการเสด็จออกจากฮอมเบ็ค

ถึงปารีสเสด็จประพาส

เสด็จทอดพระเนตรละคอนค่อมิกออปรา

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 40

เตรียมเสด็จจากปารีส

เสด็จถึงเมืองลูเซินในสวิตเซอร์แลนด์

เสด็จรถไฟไปประพาศเมืองเบอน

ทรงบรรยายวิธีการปกครองประเทศสวิสเซอร์แลนด์

เสด็จประพาศตำบลเบอร์เคนสต็อก

เสด็จประพาศทางตำบลแซนด์โกธาร์ด

เสด็จประพาศทะเลสาบโกโมในประเทศอิตาลี

ทรงกระเษะทางเสด็จกลับ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 41

เสด็จรถไฟไปประพาศเมืองมิลาน

เสด็จรถไฟไปเมืองโรม

เสด็จประพาศวังแคว์ดีโบราณในเมืองโรม

เสด็จประพาศตำบลลิโวลี

เสด็จเยี่ยมที่ฝังศพแคว์ดีแซนต์ปีเตอ

เสด็จประพาศวัดสกาลาซันตา

ทรงพรรณานิทิตื่นไหว้พระที่สกาลาซันตา

เสด็จรถไฟจากเมืองโรม

ถึงเมืองเนเปอลเสด็จประทับโฮเตลบอนเขา

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 42

เสด็จประพาศเมือเนเปอล

เสด็จลงเรือพม่าออกจากเนเปอล

ถึงเมสสินาพระเจ้าแผ่นดินอิตาลีรับเสด็จ

เสด็จทอดพระเนตรกระบวรเรือแบบตอลชิปและกองทัพเรือของอิตาลี

ออกจากเมืองเมสสินาไปเมืองปาเลอรโม
 เสด็จประพาสวังแลวัดโบราณในเมืองปาเลอรโม
 เสด็จประพาสร้านแลปากเมืองปาเลอรโม
 เสด็จประพาสพิพิธภัณฑสถานแลริมทะเล
 เสด็จประพาสเมืองปาเลอรโมมาเมสสินา
 เสด็จประพาสเมืองเมสสินา
 เสด็จรถไฟจากเมสสินาไปเทาร์มินา
 เสด็จประทับโฮเตลซานโตเมนโก
 เสด็จทอดพระเนตรโรงละครคอนแลโบสถ์โบราณ
 เสด็จจากเทาร์มินาไปไซราคูสซา
 เสด็จทอดพระเนตรพิพิธภัณฑสถานแลวัดโบราณ
 เสด็จจากประเทศอิตาลีไปเกาะมอลตา
 ทรงบรรยายประวัติกาลของเมืองมอลตา
 เสด็จประพาสแลเสวยกลางวันที่ยังเกา
 เสด็จประพาสอ่าวแลอุ้งโรงทหาร
 เสด็จลงเรือพม่าไปในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน
 บรรทุกเรื่องความหิว
 เรือพม่าถึงปอตเสด

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 43

เสด็จลงประทับเรือชักขึ้นมาในคลองสุเอส
 เรือชักขึ้นมาในทะเลแดง
 เรือชักขึ้นมาในมหาสมุทรอินเดีย
 ถึงเมืองโกล์มโบเสด็จประพาสพิพิธภัณฑสถาน
 เรือชักขึ้นมาในอ่าวเบนคอล
 ทรงพรรณนาเรื่องพื้นที่ในยุโรป

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นางเพ็ญศิริ ชื่อสกุล สอนสารี
เกิดวันที่ 12 เดือนมีนาคม พุทธศักราช 2507
สถานที่เกิด อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 282 หมู่ที่ 1 ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง
จังหวัดกาญจนบุรี 71190
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน อาจารย์ 1 ระดับ 4
สถานที่ทำงานปัจจุบัน โรงเรียนบ้านหนองรี หมู่ที่ 2 ตำบลหนองรี
อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี (71220)

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2525 มัธยมศึกษาตอนปลาย (แผนกวิทยาศาสตร์)
จากโรงเรียนวิสุทธิรังษี อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

พ.ศ.2529 ค.บ. (วิชาเอกภาษาไทย วิชาโทภาษาอังกฤษ)
จากวิทยาลัยครูกาญจนบุรี

พ.ศ.2538 กศ.ม. (ภาษาไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร

การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน

บทคัดย่อ

ของ

เพ็ญศิริ สอนสารี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

มีนาคม 2539

ปริญญานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในโกลบ้าน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร แล้วนำผลการวิจัยมาเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่าโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ ทรงมีทัศนะต่อบุคคลในสังคมว่าผู้คนในแต่ละประเทศมีลักษณะนิสัย และการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน เกี่ยวกับสภาพสังคมของยุโรปทรงมีทัศนะว่า ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการอย่างรวดเร็ว ทำให้สภาพสังคมของยุโรปเปลี่ยนเป็นสังคมอุตสาหกรรม ในด้านการศึกษาทรงมีทัศนะว่า การศึกษามีความสำคัญ ประชาชนควรได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงสามารถนำความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพได้ ทางด้านเศรษฐกิจ ทรงมีทัศนะว่า ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นประเทศที่มีเศรษฐกิจดี การท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมจะช่วยส่งเสริมให้ประชาชนมีรายได้ดีและมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ในส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ ทรงมีทัศนะว่าพระมหากษัตริย์ควรเป็นผู้นำในการพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ทางด้านการเมืองการปกครองทรงมีทัศนะว่า การปกครองแบบพระมหากษัตริย์มีอำนาจสิทธิขาด เป็นการปกครองที่เหมาะสมกับประเทศไทย ทางด้านศาสนาทรงมีทัศนะว่า บุญบาปนั้นเกิดจากการกระทำของบุคคล ความเชื่อ ความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องเหมาะสม เกี่ยวกับโลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติทรงมีทัศนะว่า ธรรมชาติมีทั้งคุณและโทษ มนุษย์ควรรู้จักนำธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในด้านศิลปะทรงเห็นว่า ศิลปะทั้งงดงามอย่างแท้จริงต้องมีลักษณะที่เป็นธรรมชาติ โลกทัศน์เหล่านี้ทำให้เข้าใจถึงความคิดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อสังคม วัฒนธรรม การเมืองของประเทศในยุโรปและประเทศไทยได้อย่างชัดเจน

AN ANALYSIS STUDY OF WORLDVIEWS IN KLAIBAN

AN ABSTRACT

BY

PENSIRI SORNSAREE

Presented in partial fulfillment of the requirements for the

Master of Education degree in Thai

at Srinakharinwirot University

March 1996

This study aimed to analyze worldviews in Klaiban written by King Rama 5. It was a descriptive analysis through documentation. The results revealed that worldviews of King Rama 5 appeared in many kinds of aspects as follows. Of people in society, each country had different characteristics and life styles, Of European society, advance technology made European society be industrialization. Of education, education was important and people should be all educated in order to perform occupation. Of economics, country with rich natural resources was a good economic country, and industry and tourism would promote people's income and quality of life. Of king's role, king was a leader who made country be advance developed. Of political and governance, King's autocracy was a proper governance for Thailand. Of religion, virtue and sin emerged from individual's conduct, so belief and religion's faith should be based on proper right. Of nature, nature was advantage and disadvantage, human should know how to use natural resources as useful as possible. Of art, the real fine art should have natural characteristics. All these appearent worldviews cleary illustrated the ideas of King Rama 5 abouts society, culture, and politics of Thailand and European's countries.